

TARTU ÜLIKOOL
SOTSIAALTEADUSTE VALDKOND
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse valdkond

Helena Kuuse

**SÜÜPÕHIMÕTTEST TULENEVAD PIIRANGUD KARISTUSÕIGUSLIKU
ISELOOMUGA SANKTSIOONIDE KOHALDAMISEL: Euroopa Liidu õiguses
sätestatud halduskaristuste kohaldamine Eesti õiguses**

Magistritöö

Juhendaja:

MA Markus Kärner

Tallinn

2021

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. KARISTUSE MÕISTE JA KOHALDAMISE EESMÄRGID	8
1.1. Karistus ja karistuse eesmärgid kehtivas õiguses	8
1.2. Halduskaristused karistusõiguslike sanktsioonidena.....	14
1.2.1. Karistusõiguslike sanktsioonide käsitus Riigikohtu praktikas	18
1.2.2. Karistusõiguslik sanktsioon EIK praktika kohaselt.....	20
1.2.3. Karistusõiguslik sanktsioon Euroopa Kohtu käsitluses.....	23
1.2.4. Menetluslike garantiide tagatavuse ulatus kvaasi-karistusõiguslike sanktsioonide puhul	27
2. SÜÜPÕHIMÕTE KARISTUSÕIGUSLIKU ISELOOMUGA SANKTSIOONI KOHALDAMISEL	30
2.1. Süüpõhimõtte teoreetiline käsitus.....	30
2.2. Objektiivne vastutus (<i>strict liability</i>).....	39
2.3. Süüpõhimõtte EIK ja EK käsitluses	49
2.4. Süüpõhimõtte kehtivas õiguses.....	55
3. SÜÜPÕHIMÕTTEST TULENEVAD PIIRANGUD EL ÕIGUSES SÄTESTATUD HALDUSKARISTUSTE KOHALDAMISEL.....	59
3.1. Halduskaristuste ülevõtmise võimalused kehtivas õiguses	59
3.2. Süüpõhimõttest tulenevad piirangud juriidilise isiku vastutuse kohaldamisel tegevusetusdeliktide puhul	62
3.3. Süüpõhimõttest tulenevad piirangud karistusõigusliku sanktsiooni kohaldamisel	67
KOKKUVÕTE	70
ABSTRACT	74
KASUTATUD LÜHENDID	79
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	83
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	83
Riigisisene kohtupraktika	83

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika	85
Euroopa Kohtu praktika:	86

SISSEJUHATUS

Kuigi sanktsioon laiemas mõistes võib tähendada seadusega ettenähtud sündi või mõjutusvahendit, siis karistusõigusliku sanktsiooni eripära avaldub selle suuremas õiguste kitsenduses isikule võrreldes mitte karistusõiguslike sanktsioonidega. Sellest tingituna peab karistuslike sanktsioonide kohaldamine tuginema kindlatele alustele. Karistusseadustiku¹ (KarS) § 56 lg 1 kohaselt on karistamise aluseks isiku süü. Isiku süü tuleb omakorda tuvastada KarS § 2 lg 2 kohaselt, kus karistamise aluseks on kolmeastmelisele deliktstruktuurile vastava teo toimepanemine, mis on koosseisupärane, õigusvastane ning mille toimepanemises on isik süüdi. Sätete koosmõju viitab sellele, et kehtiva karistusõigussüsteemi kohaselt on karistusõigusliku vastutuse aluseks süüühimõte, mida peamiselt tuntakse kui *nulla poena sine culpa* (“pole karistust süüta”) põhimõtet, mille kohaselt ei või isikut süüteo toimepanemises karistada, ilma et oleks tuvastatud isiku süüüüsus² ning mis on karistusõigusliku sanktsiooni rakendamise oluliseks piiranguks. Kehtivas õiguses on süüühimõte piiritletud kitsalt KarS §-s 32 sätestatuga, mille kohaselt on isiku süüüüsus tuvastatud juhul, kui isik on süüühimeline ning puuduvad süüüüd välistavad asjaolud. Kuigi süüühimõtet peetakse kehtivas karistusõiguses karistuse kohaldamisel oluliseks piiranguks, pole sellele põhiseaduslikul tasandil viidatud. Sellest tulenevalt on ebaselge nii süüühimõtte täpne sisu kui ka see, millised põhiseaduslikud piirid seab süüühimõtte karistusõigusliku vastutuse kohaldamisel.

Eelkõige tõusetub küsimus sellest, mis on miinimumnõuded käitumisele ja selle etteheidetavusele selleks, et nentida süüüüise teo toimepanemist. Autori hinnangul ei piirdu need kitsalt KarS §-s 32 viidatud süüüüisuse kui süüühimõite ning süüüüd välistavate asjaolude käsitlemisega. Riigikohus on küsimuse süüüüisusest sidunud karistusõigusliku sanktsiooni kohaldamise eesmärkidega, millest tulenevalt on süüüüise vastutuse aluseks etteheide õigüüsvastase teo toimepanemise eest.³ Lisaks sätestab põhiseaduse⁴ (PS) § 10 inimväärikuse ning õigüüsrüügi põhimõtte, mille kohaselt tohib isikut karistada üksnes konkreetse teo eest ning mitte enam, kui seda nõuab toimepandud süüüüteo raskus.⁵ Seega peab süüühimõtte kohaldamisel arvestama ka õigüüsrüügi ning inimväärikuse põhimõtetega, kuid mis kumbki ei

¹ Karistusseadustik. - RT I, 10.07.2020, 18.

² Panebianco, G. “The nulla poena sine culpa principle in European courts case law” in S. Ruggeri (ed.). Human Rights in European Criminal Law New Developments in European Legislation and Case Law after the Lisbon Treaty. Springer, 2015, lk 51–53.

³ RKÜKo 3-4-1-10-04, p-d 17-18.

⁴ Põhiseadus. - RT I, 15.05.2015, 2.

⁵ RKPSJKo 3-4-1-13-15, p 39.

sisusta süüphemõtet kui süülise vastutuse alust, vaid on autori hinnangul üksnes täiendavatekst piiranguteks, mida süüphemõtetest lähtumisel arvestada tuleb.

Teema aktuaalsus seisneb selles, et Euroopa Liidu õigusest tuleneb kohustus võtta kehtivasse õigusesse üle rahatrahvid, peamiselt andmekaitse-, finants-, konkurentsi- ja keskkonnaõiguse valdkonnas.⁶ Nimelt on tekkinud EL poolt ette nähtud halduskaristuste ülevõtmisel Eesti õigusesse diskussioon seonduvalt sellega, kuidas peaks seadusandja EL nõutavad halduskaristused Eesti õiguskorda üle võtma, kas väärtekaristusena või osana haldusõigusest. Problemaatiliseks muudab taoliste karistuste kohaldamise asjaolu, et õigusrikkumise kuulumine karistusõiguse või haldusõiguse alla määratleb õigusrežiimi, mille alusel õigusrikkumist menetletakse ning tagatavad menetluslikud garantiid. Kavandatavate sanktsioonide määr võib ulatuda maksimaalselt 20 miljoni euroni, mis muudab küsitavaks nende haldusõigusliku iseloomu ning on pigem viide karistusõiguslikule sanktsioonile, mis tingib teatavate menetlusgarantiide tagatavuse nõude tulenevalt Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) poolt sedastatud *Engeli* kriteeriumitest.⁷ Teema uudsus seisneb autori hinnangul selles, et süüphemõtte piire pole autorile teadaolevalt varasemalt karistusõigusliku vastutuse piirina analüüsitud. See on autori hinnangul seotud otseselt ka sellega, et kuivõrd süüphemõtte on karistusõigusliku vastutuse alusena kehtiv 2002. aastal vastu võetud karistusseadustikut alates, siis pole enne halduskaristuste vastuvõtmist sellist vajadust süüphemõtte käsitlemiseks tekkinud. Töö praktilisele vajadusele viitab autori hinnangul nii küsimus halduskaristuste ülevõtmisega kaasnenud diskussioonid süüphemõtte piiratusest kui ka halduskaristuste ülevõtmist käsitlev TÜ analüüs, mis viitab otsesõnu süüphemõtte sisustamise keerukusele nii EIK kui ka Euroopa Kohtu (EK) praktikas ning vajadusele küsimust täiendavalt uurida.⁸

Eelnevast lähtuvalt on töö eesmärgiks analüüsida kehtiva õiguse, õiguskirjanduse ning EIK ja EK praktika põhjal seda, millised piirid seab süüphemõtte karistusõigusliku iseloomuga sanktsioonide kohaldamisel, eelkõige seonduvalt sellega, mis peab olema minimaalselt tuvastatav süüphemõtte järgimise nõude täidetavuseks. Sellest tulenevalt püüab autor omakorda vastata küsimusele sellest, millised piirangud seab süüphemõtte Euroopa Liidu

⁶ 15. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid) eelnõu seletuskiri 94 SE. Arvutivõrgus kättesaadav: [https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/1bfa1944-2de6-449d-a788-887bc84cfd0f/Karistusseadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus%20\(Euroopa%20Liidu%20õigusest%20tulenevad%20rahatrahvid\)](https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/1bfa1944-2de6-449d-a788-887bc84cfd0f/Karistusseadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus%20(Euroopa%20Liidu%20õigusest%20tulenevad%20rahatrahvid)) (05.11.2020). (edaspidi Seaduseelnõue 94 SE).

⁷ EIKo 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72, *Engel vs. Holland*, § 82.

⁸ Soo, A. Lott, A. Kangur, A. (2020) Euroopa Liidu õiguses sätestatud halduskaristuste kohaldamine Eesti õiguses. Aruanne. Tartu: Tartu Ülikool, lk 89.

õigusest tulenevate halduskaristuste riigisisisel kohaldamisel. Riigisisisel tasandil on probleem tõusetunud seonduvalt kavandatavate sanktsioonide ülevõtmisega vääртеomenetluse raames, kus eelnõule esitatud seisukohtade kohaselt ei soositud sanktsioonide ülevõtmist vääртеomenetluse raames, viidates karistusõigusliku süüõhimoette liigsele rangusele. Eelõõige on viidatud süüõhimoette liialt rangele käsitlesele seonduvalt juriidilise isiku derivatiivse vastutusega, kus süüõhimoette kitsast käsitlesest tulenevalt on problemaatiline juriidiliste isite vastutusele võtmine eelõõige tegevusetusdeliktide puhul, kuivõrd sageli pole seadusega tuvastatav vastav füüsilise isiku tegutsemiskohustus. Eelõõige väidetakse diskussioonis halduskaristuste ülevõtmise kohta, et sanktsioonide kohaldamine haldusõiguses võimaldaks seada madalamad nõuded isiku süüle ning sellest tulenevalt efektiivsemalt karistada, kuivõrd haldusmenetluse raames oleks võimalik kohaldada objektiivset vastutust ning võtta isik vastutusele üksnes rikkumise enda tuvastamisega, kus süüd eraldi tuvastada pole vaja.⁹

Eesmärgi saavutamisel otsib autor eelõõige vastust järgmistele küsimusele:

- 1) mis on karistusõiguslik süüõhimoette ning kuidas erineb süüõhimoette ulatus füüsiliste ja juriidiliste isikute puhul;
- 2) kas karistusõiguslik vastutus kohaldub samaväärsena ka formaalsest karistusõigusest väljaspool kohaldatavatele, kuid sisuliselt karistusõiguslikena käsitletavate (*Engeli kriteeriumitest* tulenevalt) sanktsioonide kohaldamisel;
- 3) millistes piirides oleks võimalik Eesti õiguses karistusõigusliku iseloomuga sanktsioonide puhul (*Engeli kriteeriumite*) järgi võimalik kõrvalekaldumine senises karistusõiguses omaksvõetud süüõhimoette, seejuures ka teises menetlusliigis.

Eesmärgi saavutamiseks on autor jaganud töö kolme peatükki, mille kohaselt töö esimene peatükk käsitleb esmalt karistuse mõiste ja eesmärkide sisustamist. Tulenevalt sellest, et seadus ei sätesta *Expressis verbis* karistuse mõistet ega selle eesmärgid, on autor karistuse mõiste ning eesmärkide sisustamisel lähtunud kehtivas õiguses karistamise aluseks olevatest karistusteooriatest, tuginedes mh õiguskirjanduses ja kohtupraktikas karistuse kohaldamise eesmärkide kohta viidatust. Sisustades karistuse mõiste ning karistuse kohaldamise eesmärgid hindab autor halduskaristuste vastavust karistusõigusliku sanktsiooni tunnustele, viidates nii õiguskirjanduses, riigisiseses kohtupraktikas kui ka EIK ja EK kohtupraktikas viidatule. Töö autor käsitleb seda, millistel tingimustel võib pidada sanktsiooni karistusõiguslikuks ning viitab

⁹ 94 SE esitatud arvamused: P. Pikamäe, seisukoht p-d 2.1.-4.3 . Arvamus eelnõule 94 SE, 09.12.2019. p-d 1-5. Eesti advokatuur. Põhiõiguste Komisjon Arvamus eelnõule 94SE I. 05.12.2019 p 4. Riigikohus. elektrooniliselt kättesaadav:

sellisele küsimusele vastamisel *Engeli* kriteeriumite tähtsusele. Töö teine peatükk sisustab halduskaristuste karistusõiguslikust iseloomust lähtuvalt süüühimõtte, mis on kehtivas õiguses karisutsõigusliku vastutuse kohaldamise aluseks. Süüühimõtte sisustamisel lähtub autor nii õiguskirjanduses kui kohtupraktikas süüühimõtte kohta esitatust ning võrdleb nende käsitlust kehtivas õiguses süüühimõtte kohta sätestatuga. Peamise probleemina viitab töö autor süüühimõtte käsitlusel selle ulatuse määratlematusele EK ja EIK praktikas, kuivõrd kumbki pole suutnud süüühimõtet materiaalsel tasandil kohtupraktika puudulikkusest tulenevalt sisustada. Lisaks on töö raames käsitletud objektiivset vastutust (*strict liability*) karistusõigusliku vastutuse alusena, kuivõrd seda peetakse sageli süülise vastutuse vastandiks. Autor analüüsib objektiivse vastutuse olemust nii õiguskirjanduses kui ka EIK ja EK praktikas sätestatu kohaselt. Muu hulgas on analüüsi tinginud see, et objektiivse vastutuse kohaldamise võimalikkust on EIK kohtupraktikas nenditud, kus see võiks olla võimalik juhul, kui isikul on võimalus esitada vastuväide süü puudumise osas.¹⁰ Objektiivse vastutuse analüüsi tingib ka eelnevalt viidatud seisukohtadest tulenev, mille kohaselt soovitakse menetlusliku efektiivsuse argumendi lähtuda objektiivsest vastutusest, kuid mis karistusõigusliku vastutuse puhul ei päädi mittesüülise vastutusega. Töö kolmandas peatükis analüüsib autor süüühimõttest tulenevaid piiranguid EL õiguses sätestatud halduskaristuste kohaldamisel kehtivas õiguses. Sellest tulenevalt viitab autor esmalt siseriiklikul tasandil käsitletud võimalustele halduskaristuste ülevõtmisel väärteomenetluse raames, kus keskseks küsimuseks oli juriidilise isiku vastutusele võtmise aluste laiendamine.¹¹ Seejärel käsitleb autor küsimust juriidilise isiku vastutusest ning selle seotusest süüühimõttega, piirdudes tegevusetusdeliktide käsitlusega, kuivõrd praktikas on just nende kohaldamine süüühimõtte piiratusel tulenevalt osutunud problemaatiliseks. Sellele järgnevalt analüüsib autor, kas põhiseaduslikul tasandil oleks süüühimõttega kooskõlas ka selline tõlgendus, mis ei lähtuks derivatiivse vastutuse mudelist juriidilise isiku vastutuse puhul või kas juriidilise isiku puhul oleks põhjendatud süüühimõtte laiem käsitlus.

Käesoleva magistr töö eesmärkide saavutamisel kasutatakse võrdlev-analüütilist uurimismeetodit, mis seisneb eelkõige õiguskirjanduse, kehtiva õiguse ning EIK ja EK kohtupraktika analüüsis. Tegemist on kvalitatiivse uurimisega, mis väljendub uurimisesemete sisulises analüüsis.

Märksõnad: karistusõiguslik sanktsioon, halduskaristused, süüühimõtte, objektiivne vastutus, juriidilise isiku tegevusetus, juriidilise isiku derivatiivne vastutus.

¹⁰ EIKo G.I.E.M. S.r.l. and Others v. Italy, 1828/06, § 241 jj.

¹¹ Seaduseelnõue 94 SE, lk 2-5.

1. KARISTUSE MÕISTE JA KOHALDAMISE EESMÄRGID

1.1. Karistus ja karistuse eesmärgid kehtivas õiguses

Karistus on negatiivne õigusjärelm, mille kohaldamine realiseerub karistusseadustikus sätestatud õigusvastase teo toimepanemisel. Kehtivas karistusõiguses puudub karistuse legaaldefiniitsioon või *expressis verbis* viide karistusele ja karistuse kohaldamise eesmärkidele. 1. septembril 2002. aastal jõustunud karistusseadustikuga¹² kaotati seadusest karistuse mõiste ja eesmärgi täpne sätestus.¹³ Kehtiva õiguse kohaselt on karistuse mõiste ja eesmärk tuletavad autori hinnangul karistamise alustest, mis tulenevad KarS §-dest 56 lg 1 ning § 2 lg-st 2. KarS § 56 lg 1 kohaselt on karistamise aluseks isiku süü, mis omakorda eeldab KarS § 2 lg 2 kohase süüteo koosseisule vastava, õigusvastase ja süülise teo toimepanemist. Sellise autori hinnangul võrdlemisi hermaneutilise sedastusega on riik viidanud karistusõigusliku vastutuse ja seega karistusõigusliku sanktsiooni kohaldamise alusena süüühimõttele, mis on omakorda sätestatud KarS §-s 32. Mõistmaks karistuse kohaldamise eesmarke, tuleb tunda kehtivaid karistusteooriad, mis määravad ära riigi eesmärgid karistuse kohaldamisel.

Karistuse kohaldamine on osa riigi suveräänsusest, mis realiseerub läbi riigi ainuõiguse karistusi kohaldada, kuivõrd riigil lasub üldine kohustus tagada ühiskonnas kord ja kindlus. See realiseerub riigi poolt ühiskonna toimimist reguleeriva sanktsionisüsteemi loomisel.¹⁴ Riigi karistusvõimu ehk karistuse õigustamiseks tuleb tunda teoreetilisel tasandil kaheksa karistusõigust – *ius poenale* kui normide süsteem, millega riik oma sellist õigust kasutab ja *ius puniendi* kui karistusõiguse legitiimsus, mis käsitleb süüteo materiaalse määratluse küsimusi ning määratleb karistamise alused, eelkõige millisest karistusteooriast riik lähtub.¹⁵ Karistuse kohaldamise alused ja eesmärgid on ajaloo vältel muutunud ning alati ei ole karistuse kohaldamine olnud seotud riigivõimu teostamisega, kuid sellest hoolimata on need autori hinnangul olnud alati seotud ühiskonnas kehtivate väärtushinnangutega.

Arhailises õiguses tunti karistuse eelvormidena ohverdamist ja sugukonnast väljaheitmist, mille puhul saab välistada igasuguse võimaliku seose riigivõimu kohaldamisega, kuivõrd karistuse kohaldamise eesmärk oli suuresti kantud soovist kätte maksta. Keskajal asendusid karistused

¹² Karistusseadustik. - RT I 2001, 61, 364.

¹³ Kruusamäe, M. Karistuse kohaldamise alused Riigikohtu praktika järgi. Magistritöö. Tartu Ülikool. 2010. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://docplayer.ee/194521643-Tartu-%C3%BClikool-%C3%B5igusteaduskond-kriminaal%C3%B5iguse-kriminoloogia-ja-kognitiivse-ps%C3%BCholoogia-%C3%B5ppetool-mervi-kruusam%C3%A4e.html>, lk 15.

¹⁴ Zedner, L. Penal subversions: When is a punishment not a punishment. *Theoretical Criminology* 2016, Vol. 20(1) 3-20, lk 10-11.

¹⁵ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura 2003, lk 141.

avalik-õiguslike elu-, keha- ja aukaristustega, mis uusajal asendusid vabaduskaotuslike karistustega ning uusaja lõpul hakkasid levima rahalised karistused.¹⁶ Seega, kuigi karistuse kohaldamise alused ei ole alati olnud seotud riigivõimu kohaldamisega, siis kandsid karistused siiski endas eesmärki laiemas mõttes heita ette õigusvastase käitumise toimepanemist, mis olid tihedalt seotud ka moraalinormidega. Hoolimata sellest, et karistuse kohaldamine on osa riigi suveräänsusest ja kuulub riigi tuumikfunktsioonide hulka, on õiguskirjanduses sageli viidatud karistuse mõiste ühtse definitsiooni leidmise probleemsele. L. Zender on oma käsitluses karistuse kohta viidanud, et see ühtse definitsiooni leidmine on keeruline seepärast, et see, mida erinevates riikides karistusena käsitletakse on õigussüsteemide raames suuresti erinev. Nii on Zender viidanud, et näiteks USA-s on laialdaselt levinud karistuse kohaldamisena vanglakaristuse rakendamine, seevastu aga Euroopas on pigem liigutud erinevates valdkondades rahaliste karistuse kohaldamise poole ning vabaduskaotuslikud karistused on omased eriti suurt ühiskondlikku etteheidet pälvida süüteo puhul, eelkõige näiteks isikuvastaste süütegude puhul.¹⁷ Seega tuleb autori hinnangul karistuse mõistmisel lähtuda selle võimalikult laia definitsioonist, mis eelnevast tulenevalt on autori hinnangul seotud suuresti ühiskonnas kehtivate väärtushinnangutega ja nende seotusega karistuse mõiste ja eesmärkide sisustamisel.

Karistuse tähendus tänases õiguslikus ruumis taandub kindlate õiguslike kriteeriumide järgi süstematiseeritud õigusjärelmile, mis eristavad seda mittekaristuslikust sanktsioonist.¹⁸ Karistusõiguslikeks sanktsioonideks võivad olla karistus, sunniraha või muud piirangud, mille riik üksikisikule seab ning milles avaldub riigi negatiivne hinnang õigusvastasele teole.¹⁹ Karistusel on teatud omased tunnused, mis eristavad seda mittekaristuslikust sanktsioonist. Sootak on selliste tunnustena märkinud Welzelile toetudes karistuse isikulise ja riikliku küljele ning formaalse ja sisulise määratluse. Karistuse isikuline külg väljendub isiku põhiõiguste riives. Selleks, et karistus oleks õiglase, peab riive vastama süüdlase poolt tehtud ebaõigusele ja tema süü suurusele. Isikulise külje puhul on oluline, et karistus oleks lisaks ratsionaalselt tajutavusele isiku poolt ka emotsionaalselt läbielatav, mõjutades isikut nii, et ta edaspidi õigusvastaste tegude toimepanemist väldiks. Riiklik külg väljendub riigi valikus kohaldada karistust olukorras, kus see on vajalik õiguskorra ja ühiskonnaelu aluste kindlustamisel.²⁰ Formaalse määratluse järgi on karistus koosseisulisele teole järgnev õigusjärelem, mis on karistusseadustikus vastavalt määratletud.²¹ Sisulise määratluse kohaselt on karistus süüteo eest

¹⁶ Sootak, J. Pikamäe, P. Kiris, R. Sanktsiooniõigus. Tallinn: Juura 2018, lk 72-73.

¹⁷ Zedner, L., lk 5.

¹⁸ Sootak, J. Sanktsiooniõigus, lk 73.

¹⁹ *Ibid*, lk 15.

²⁰ Sootak, J. Sanktsiooniõigus, lk 73.

²¹ *Ibid*, lk 73.

kohaldatav kitsendus, millega riik kahjustab isiku põhiseaduslikku seisundit ning milles samaaegselt väljendub sotsiaaleetiline hukkamõist teole. Tulenevalt sellisest hukkamõistust, on õigusvastase teo toime pannud isik kohustatud taluma talle oma teoga kaasnevaid negatiivseid tagajärgi ehk sanktsioone. Seega on Sootak märkinud, et karistust määratleda kui seaduses ettenähtud ja riigi erilist hukkamõistu väljendavat stigmatiseerivat kohtlemist inimese suhtes, kes on toime pannud süüteo ning tähtis on, et karistusõigusliku sanktsiooniga oleks tabatav riigi sõnum õigusvastase teo toimepanemisele reageerides.²² Seega karistust kohaldades saadab riik ühiskonnale signaali teatud tegude suuremast etteheidetavusest teo ebaõigussisule, mille puhul etteheidetavus väljendub isiku kohustuses taluda talle määratud karistust. Ka Riigikohus on karistusõigusliku sanktsiooni puhul nentunud selle peamise tunnuseks suuremat stigmatiseerivat mõju võrreldes mittekaristuslike sanktsioonidega, kus isiku süüdistustunnistamine kuriteos kätkeb endas märkimisväärset ühiskondlikku hukkamõistu.²³

Kuivõrd karistuse kohaldamisel sekkub riik tugevalt isiku privaatsfääri, peab selline sekkumine olema õigustatud. Selleks peab riik oma ainuvõimu legitiimseks teostamiseks määratlema konkreetseid eesmärgid, mida karistuse kohaldamisega soovitakse saavutada. Mõistmaks milliseid tegusid riigis etteheidetavaks peetakse ja mille alusel riik karistusvõimu rakendab, on oluline teada, millistest preventioonidest ehk karistusteooriatest kehtivas karistusõiguses lähtutakse, kuivõrd sellest sõltuvad konkreetses riigis kohalduvad karistuse mõistmise alused ja karistuse kohaldamise eesmärgid.²⁴ Karistuse kohaldamise eesmärkidest on tuletatavad seega karistuse mõiste ja karistuse kohaldamise põhjendatust. Kriminaalpoliitilises plaanis on sanktsioonisüsteemi põhiprobleemiks jätkuvalt tasumis- ja kohtlemisidee konkureerimine, kus esimesel juhul rõhutatakse karistuse olemusena süüdlase poolt tehtud ebaõiglase otsuse heastamist ning rõhutatakse karistuse preventatiivset eesmärki. Mõlemad avalduvad riigis kehtivates karistusteooriates.²⁵ Üldiselt tuntakse karistusõiguses absoluutseid ja relatiivseid teooriaid, mis jagunevad erinevateks allvormideks. A. Ashworth on õiguskirjandusele viidates rõhutanud karistusõigusliku sanktsiooni preventatiivset ja repressiivset eesmärki.²⁶ Õiguskirjanduses viidatu ja kohtupraktika kohaselt, peetakse kehtivas õiguseks karistuse peamiseks eesmärkideks üld- ja eripreventiivseid eesmärgi,²⁷ mis mõlemad kuuluvad relatiivse karistusteooria alla ning seetõttu ei käsitle autor töö raames absoluutseid

²² Sootak, J. Sanktsiooniõigus, lk 74.

²³ RKÜKo 3-4-1-2-05, p 50.

²⁴ Sootak, J. Sanktsiooniõigus, lk 28.

²⁵ *Ibid*, lk 72.

²⁶ Ashworth, A. Principles of Criminal Law. 6th edition. Oxford: Oxford University Press, c 2009, lk-d 16-18.

²⁷ RKKKo 3-1-1-58-13 p 8; RKKKo 3-1-1-51-13, p 19. Sootak, J. Pikamäe, P. Karsitusseadustik. Komm vlj 4. Vlj. Tallinn: Juura 2015 § 56/14.

karistusteooriad. Relatiivse teooria eesmärgiks on riigi karistusvõimu eesmärgipärane kohaldamine, kus karistuse kohaldamise eesmärgiks on kuritegude ärahoidmine tulevikus.²⁸ Relatiivsete teooriate esindajad lähtuvad isiku vabast otsustusvõimest ning karistuse kohaldamise kasvatuslikust eesmärgist, lähtudes sellest, et isikut on karistuse kohaldamise teel võimalik mõjutada õiguskuulekalt käituma.²⁹

Eripreventsiooni peamine eesmärk on õigusrikkuja mõjutamine viisil, mis välistaks edasiste õigusrikkumiste toimepanemise, kus mõjutamine toimub kindlustades, hirmutades ja kasvatades. Kindlustades kaitstakse üldsust kurjategija muust ühiskonnast isoleerimisega, hirmutades taunitakse kurjategija tegevust talle karistuse kohaldamisega ning kasvatades mõjutatakse kurjategijat viisi, mis välistab edaspidiste kuritegude toimepanemise. Sedasi nähakse eripreventsioonil nii positiivset külge, milleks on süüdlase parandamine ja tagasitoomine ühiskonda ning negatiivset külge, milleks on kurjategija kahjustamine või hirmutamine, kus ühiskonna kindlustamine toimub läbi süüdimõistetu hirmutamise ja karistamise.³⁰ Eripreventiivne eesmärk tuleneb KarS § 56 lg-st 1, mille kohaselt peab kohus karistuse kohaldamisel lisaks karistust kergendavatele ja raskendavatele asjaoludele, arvestama ka võimalust mõjutada süüdlasi hoiduma edaspidiste süütegude toimepanemisest ning kaitsta õiguskorra huvisid. M. Kruusamäe on viidanud, et eripreventsiooni põhimõtted omavad eeskätt tähtsust õiglase karistusliigi ja –määra puhul, kus mõlemad peaksid avaldama isikule küllaldast mõju vältimaks edaspidiste süütegude toimepanemist. Seepärast peab karistuse kohaldaja teadma, millist tüüpi teatud isik on.³¹ Kuigi kehtiv karistusseadustik ei arvesta otseselt süüdlase isikut karistuse mõistmise iseseisva alusena,³² siis eripreventiivsest seisukohast lähtudes on karistusseadustiku kommentaarides viidatud, et eesmärki, mis kätkeb endas isiku mõjutamist edasisi kuritegusid mitte toime panema, pole võimalik saavutada ilma et oleks arvestatud süüdlase isikut.³³ Ka Riigikohus on eripreventiivsetest kaalutlustest tulenevalt viidanud vajadusele arvestada karistuse kohaldamisel süüdlase isikuga viisil, mis mõjutaks süüdlast edaspidi süütegude toimepanemisest hoiduma.³⁴

Üldpreventsiooni puhul tuleb eristada nii negatiivset kui ka positiivset üldpreventsiooni. Mõlemat iseloomustab ühiskonna kaitsmine õigusvastaste tegude toimepanemise eest,

²⁸ Sootak, J. Sanktsiooniõigus, lk 32-34.

²⁹ Kruusamäe, M., lk 9.

³⁰ Sootak, J. Karistusõiguse alused, lk 157.

³¹ Kruusamäe, M., lk 10.

³² RKKKo 3-1-1-79-03, p 14.

³³ Sootak, J. Pikamäe, P. KarSK § 56/14.

³⁴ RRRKo 3-1-1-11-10, p 6.2. Sootak, J. Sanktsiooniõigus, lk 54-55.

eesmärgiga kaitsta ühiskonna põhiväärtusi.³⁵ Töö autori hinnangul ühtivad negatiivse ja positiivse üldpreventsiooni üldised eesmärgid ning peab seepärast vajalikuks viidata ka negatiivsele üldpreventsioonile. Negatiivse üldpreventsiooni lähtekohaks on karistusahvardusega hirmutamine ning see sai alguse Feuerbachist, kes rõhus karistusele kui psühholoogilisele sunnile, mis heidutab isikuid edaspidi õigusvastaseid tegusid toime panemast. Negatiivse üldpreventsiooni kohaselt on normiadressadi näol tegemist indiviidiga, kes arvestab oma huvisid ja suudab neid ratsionaalsel viisil järgida. Karistusseadustiku kommentaarid viitavad kehtiva karistusseadustiku loobumisele negatiivsest ehk hirmutamispreeventsioonist, mis seisneb konkreetse inimese karistamisega teistele hirmutava toime avaldamises.³⁶ Ka M. Kruusmäe on viidanud, et karistusseadustiku eelnõu seletuskirja kohaselt lähtus seadusandja eelkõige positiivsest üldpreventsioonist ja selle kohaldamise alusest õiguskorra huvide kaitsmisel.³⁷ Töö autor on seisukohal, et kehtiva õiguse kohaselt poleks välistatud ka negatiivse üldpreventsiooni jaatamine KarS § 56 lg 1 II lause kohaselt õiguskorra kaitsmise huvidest tulenevalt.³⁸

Positiivse üldpreventsiooni osas on J. Sootak viidanud, et positiivne üldpreventsioon avaldub karistusahvarduses ja karistuse kohaldamises, mis avaldavad mõju nii õiguskorra kui ka elanikkonna õiguskäitumise tugevdamisele.³⁹ Seega on üldpreventsiooni kohaselt karistuse kohaldamise eesmärgiks õiglase karistuse kohaldamisega mõjutada isikuid viisil, mis kinnitab nende usku normide ja õiguskorra kehtivuse osas. Kehtivas õiguses on positiivse üldpreventsiooni viiteks KarS § 56 lg 1 II ls, mille kohaselt tuleb karistuse kohaldamisel arvestada õiguskorra huvisid. Selliselt väljendub positiivses üldpreventsioonis riigipoolne etteheide õigusvastaste tegude toimepanemisel karistuse kohaldamisel. Kohtupraktikas on toodud positiivse üldpreventsiooni peamiseks näiteks mootorsõiduki joobeseisundis juhtimine,⁴⁰ rahvatervisevastaste kuritegude puhul raske kuriteo kohaldamine ja mitme hukkunuga liiklussüüteo eest karistuse kohaldamine.⁴¹ Riigikohus on üldpreventiivsetest eesmärkidest lähtumist õigustatuks pidanud ka rangema karistuse määramise vajadusest tulenevalt, kinnitamaks keelunormi kehtivust.⁴² Seega saab eeltoodust järeldada, et karistuse

³⁵ Sootak, J. Sanktsiooniõigus, lk 40-41.

³⁶ Sootak, J. Pikamäe, P. KarSK § 56/16.

³⁷ Kruusmäe, M., lk 9.

³⁸ Karistuse stigamitseeerivat mõju kui võimalikku eristamisalust mittekaristuslikest sanktsioonidest on täpsemalt käsitletud töö järgnevas alapeatükis.

³⁹ Sootak, J. Sanktsiooniõigus, lk 49.

⁴⁰ RKKKo 3-1-1-26-03, p 5.

⁴¹ RKKKo 3-1-1-83-09, p 14. RKKKo 3-1-1-32-09, p 11.

⁴² RKKKo 3-1-1-58-13, p 8. Konkreetse kaasuses käsitles Riigikohus küll keelunormi kehtivuse sedastamist rangema karistuse määramisel olukorras, kus isik oli korduvalt süütegusid toime pannud ja polnud heidutatud, mis tõttu päädis selline käitumine keskmisest määrast raskema sanktsiooniga.

kohaldamisel lähtub kehtiv õigus peamiselt eripreventsioonist ja üldpreventsioonist ning kuigi seadusandja on viidanud peamiselt positiivsest üldpreventsioonist lähtumisele, siis nagu varasemalt viidatud, pole autori hinnangul välistatud ka negatiivsest üldpreventsioonist lähtumine. Preventsioonidest tulenevalt on karistusõigusliku sanktsiooni eesmärk ette heita õigusvastase teo toimepanemist, kus etteheite tegemisel peaks üksiksik aru saama teo õigusvastasusest ühiskonnas. Karistuseesmärgid on otseselt seotud ka proportsionaalsuspõhimõttega, kus karistuse kohaldamisel lähtutakse õigusvastase teo raskusest, millest omakorda tuleneb süü ja etteheidetavuse suurus, mis on määravad preventiivse sekkumise piirid.⁴³ Eelnimetatud preventsioonide eesmärkide väljatoomine on autori hinnangul oluline, sest need moodustavad hilisemas töös olulise osa süüpõhimõtte sisustamisel seonduvalt karistuse eesmärkidega.

Käesoleva magistritöö seisukohalt on oluline karistuse põnaalse mateeria küsimus, kuivõrd töö üheks eesmärgiks on analüüsida karistusõigusliku sanktsiooni eristamine eelkõige haldusõiguslikest sanktsioonidest. Praktikast on selline eristamine muutunud seoses halduskaristuste lisandumisega Liidu õigusesse oluliselt keerulisemaks.⁴⁴ Põnaalse mateeria seisukohalt on eeskätt oluline see, et üksnes meetme sätestamine karistusseadustikus ei ole aluseks järeldamiseks, et tegemist on karistusega ning eristamine omab eriti olulist tähtsust tulenevalt karistusõigusliku sanktsiooni intensiivsemast riivist isiku põhiõigustele, mistõttu peab karistuse kohaldamine toimuma *ultima ratio* põhimõtet järgides. Karistuse sisulisele määratlusele tuginemise vajalikkusele on viidanud ka Riigikohus, viidates, et põhiõiguslikud garantiid peavad olema tagatud ka selliste riiklike sunnivahendite puhul, mida ei ole formaalses karistusõiguses sätestatud karistusena, kuid mis materiaalselt on käsitletavad karistusena. Riigikohus on rõhutanud, et sellisel juhul tuleb õigusrikkumise eest kohaldatava meetme osas hinnata karistuse olemust ja eesmärki ning raskust.⁴⁵

Õiguskirjanduses on teoreetilisel tasandil karistusõiguslikku sanktsiooni iseloomustavate tunnustena viidatud järgnevatele: seadusandlikul tasandil käitumise kuritegelikuna defineerimine, mis tõttu on sellele järgnev sanktsioon karistuslik; menetluse olemus; karistuse määramine pärast süü tuvastamist; karistuslike sanktsioonide raskus ja tõsidus, karistuse

⁴³ Sootak, J. Sanktsiooniõigus, lk 58.

⁴⁴ Weyemberg, A. Joncheray, N. Punitive administrative sanctions and procedural safeguards. A blurred Picture that Needs to be Addressed. *New Journal of European Criminal Law*, Vol. 7, Issue 2, 2016, lk 194.

⁴⁵ RKÜKo 3-4-1-10-04, p-d 17-18.

stigmatiseeriv olemus, sh moraalne hukkamõist.⁴⁶ Sellised kriteeriumid on ka omavahel seotud, kus nii karistuse hoiatav ja karistuslik iseloom ning stigamtiseeriv mõju avalduvad rakendatava karistuse raskuses.⁴⁷ Järgnevalt on analüüsitud karistusõiguslikule sanktsioonile omaseid tunnuseid, mis omavad tähendust karistusõigusliku sanktsiooni eristamisel mittekaristusõiguslikust. Selline piiritlemisvajadus on eelkõige tõusetunud ka kehtivas õiguses halduskaristuste ülevõtmisel, kuivõrd kui halduskaristusi käsitleda karistusõiguslikena, siis tuleb muu hulgas karistuse kohaldamisel arvestada KarS § 56 lg-st 1 tuleneva süülise vastutuse põhimõttega, mis tingib süüühimõttele tuginemise.

1.2. Halduskaristused karistusõiguslike sanktsioonidena

EL õigusest tuleneb kohustus võtta üle halduskaristused, peamiselt andmekaitse-, keskkonna-, konkurents- ja finantsõiguse valdkondades. Sanktsioonide näol on tegemist rahatrahvidega, mida kohaldatakse peamiselt juriidiliste isikute suhtes, kuid mille trahvisummad võivad ulatuda teatud juhtudel kuni 20 miljoni euroni.⁴⁸ Seoses sellise Liidu õigusest tuleneva kohustusega, on õiguskirjanduses aina enam tõusetunud küsimus halduskaristuste ja karistusõiguslike sanktsioonide piiride hägustumisest ning nende piiritlemise vajadusest.⁴⁹ Oma olemuselt on Liidu poolt sätestatud karistused oma suure trahvisumma tõttu käsitatavad karistusõiguslikena, Liit aga soovib neid efektiivsuse argumendil reguleerida nagu nimigi viitab haldusmenetluse raames.⁵⁰ Selliselt on halduskaristuste kohaldamine pälvinud õiguskirjanduses viite kui „ähmasele hallile alale“,⁵¹ kus sanktsioonide rakendamisel tuleb arvestada nii haldus- kui karistusõiguslike põhimõtteid ning mistõttu on sellist õigusharu õiguskirjanduses nimetatud ka „kriministatiivseks õiguseks“.⁵² Ilmekaks näiteks selliste piiride hägustumisest on EL konkurentsõiguses toimunud arengud, kus kuigi EL konkurentsõigust on pikalt peetud haldusõiguse alla kuuluvaks, siis on viimastel aastakümnetel suurenenud rahalised sanktsioonid tõstatanud küsimusi sanktsioonide võimalikust karistusõiguslikust iseloomust.⁵³ Komisjon on trahvide suurust põhjendanud efektiivsuse argumendiga, kus kõrgemad trahvid peaksid tagama

⁴⁶ Öberg, J. The Definition of criminal sanctions in the EU. *European Criminal Law Review* 3 (2013) 273, lk 8-14.. Hudson, B. A. *Understanding justice: An introduction to ideas, perspectives and controversies in modern penal theory*. 2nd ed. Open University Press: Buckingham, Philadelphia 2003, lk 2-5.

⁴⁷ Öberg, J., lk 14-15.

⁴⁸ Seaduseelnõu 94 SE, lk 5-6 on esitatud tabel erinevates valdkondades kohalduvatest sanktsioonide ülemäärast.

⁴⁹ Bailleux, A. The 50th Shade of Grey. Competition law, criminative law and fairly fair trial. In: Weyembergh & F. Galli, *Do labels still matter? Blurring boundaries between criminal and administrative law. The influence of the EU: Bruxelles 2014*, lk 2-4. Fodor, E-H.. *Administrative Sanctions and the concept of „criminal charge“*. *Juridica Acta Universitatis Danubis* No, 2/2011, 17-21.

⁵⁰ Bailleux, A., lk 2-4. Weyembergh, A. Joncheray, N., lk 191.

⁵¹ Weyembergh, A. Joncheray, N., lk 194.

⁵² Bailleux, A., lk 1-2. Autor käsitles sellises arutelus eelkõige konkurentsõiguslike karistusi.

⁵³ *Ibid*, lk 2-7.

piisavalt heidutava mõju, välistades tulevaste rikkumiste toimepanemise. Õiguskirjanduses viidatu kohaselt on trahvide suurest summast tulenevalt peetud sanktsioonide eesmärgiks karistada õigusrikkujaid, et välistada tulevikus toimepandavad õigusrikkumised, mitte hüvitada tekkinud kahju, mis on haldusõigusliku sanktsiooni peamiseks eesmärgiks.⁵⁴ Autori hinnangul on õiguskirjanduses viidatu põhjal peamiselt eristatavad kolm suuremat probleemi, mida võib pidada ka omavahel seotuks. Esiteks probleemsus Lissaboni lepinguga kaasnenud Liidu pädevusest karistusõiguse valdkonnas ja Liidu püüe efektiivsuse argumendil neid siiski haldusmenetluse raames rakendada, teiseks halduskaristuste defineerimine ja määratlemine ning Liidu ebaühtlane viitamine halduskaristusele oma õigusaktides ning kolmandaks ja ehk kõige olulisemaks probleemiks autori hinnangul on halduskaristuse piiritlemine karistusõiguslikust sanktsioonist.

Küsimus karistusõiguslike sanktsioonide olemusest on tõusetunud eelkõige seonduvalt Lissaboni lepingu jõustumisega ja sellega kaasnenud Liidu laiendatud pädevusega karistusõiguse valdkonnas. Enne Lissaboni lepingu jõustumist 2009. aastal, oli Liidu laialdane sanktsioonide kohaldamine haldusõiguse raames pädevuse puudumise tõttu õigustatud, kuivõrd varasemalt kuulus karistusõiguse reguleerimine peamiselt liikmesriikide ainupädevusse. Lissaboni lepingu jõustumisel lisandus Euroopa Liidu Toimimise Lepingusse (ELTL) art 83, mille lg-te 1 ja 2 kohaselt on Liidul õigus määratleda nii karistusõiguslikud kuriteod kui ka kohaldada karistusõiguslike sanktsioone. Kuivõrd probleemi keskmes on just need karistused, mida võidakse kohaldada ELTL artikkel 83 lg 2 kohaselt, kuivõrd art 83 lg 1 käsitleb eelkõige karistusõiguse tuumikusse kuuluvaid karistusi. Teine probleem, millele on viidatud, on see, et Liidu õigusaktides endis, mis halduskaristusi sätestavad, on viide halduskaristuste kohaldamisele ebajärjepidev, kuivõrd sanktsioonile viidatakse sageli väga erinevalt.⁵⁵ Samale on viidanud ka M.Kairjak käsitledes karistus- ja haldusõiguse aina hägustuvaid piire, viidates mõistete „meede“, „sanktsioon“ ja „trahv“ läbiseigi kasutusele Liidu õigusaktides, kus pole otseselt tuletatav, kuidas selliseid mõisteid süstematiseerida ja kas nt trahv on haldussanktsiooni alamvorm ning mis vahe on haldussanktsioonil ja haldusõiguslikul rahalisel sanktsioonil.⁵⁶ Selline ebaühtlane viitamine on autori hinnangul seotud ka halduskaristuste defineerimise probleemiga, kus ühtse definitsiooni puudumine raskendab omakorda halduskaristuste eristamist karistusõiguslikest sanktsioonidest.

⁵⁴ Botta, M. Harsdorf, N. Frewein, K. Poena sine culpa? Comment on Schenker. *European Law Review* 2014, 39 (4), lk 5.

⁵⁵ Weyemberg, A., Joncheray, N., lk 191, 200-204.

⁵⁶ Kairjak, M. Karistus- ja haldusõiguse piiride hägustumine Euroopa Liidu finantsturgude õiguse uues sanktsionisüsteemis. - *Juridica V/2015*, lk 355.

J. Öberg on oma käsitluses karistusõiguslikest sanktsioonidest EL tasandil viidanud, et õiguskirjanduses on ka karistusõigusliku sanktsiooni enda defineerimine ostunud pikaajaseks komistuskiviks. Ta viitab karistusõigusliku sanktsiooni eristamisel kahele olulisele erisusele: nii sisulisele kui ka menetluslikule. Menetluslikult eristab karistusõiguslikke sanktsioone eelkõige see, et menetluse algatab riik või avalik-õiguslik asutus, aga ka kõrgem tõendamiskoormis ning erinevad tõendamisreeglid. Ühe võimaliku eristamisalusena on ta viidanud ka karistuse rangusele. Öberg on viidanud, et õiguskirjanduses on „karistusõiguslik“ üldjuhul viide karmile sanktsioonile, mille eesmärk on isikut karistada, vastupidiselt haldus- või tsiviilõiguslikule sanktsioonile, mille eesmärk on vastavalt isikut heidutada või kompenseerida tekkinud kahju.⁵⁷ Autori hinnangul on see omakorda seotud ka karistuse stigmatiseeriva olemusega, kus A. Ashworth on Henry M. Hart'ile tuginedes viidanud, et karistusõiguslike sanktsioone eristab tsiviil- või haldusõiguslikest sanktsioonidest õigusvastase teo toimepanemisel karistuse kohaldamisega kaasnev suurem ühiskondlik hukkamõist.⁵⁸ Ka Öberg viitab stigmatiseerivale mõjule kui ühele võimalikule eristamisalusel.⁵⁹ Kuigi ühiskondlik hukkamõist on üks võimalikke eristamiskriteeriume karistusõigusliku sanktsiooni eristamisel teistest sanktsioonidest, siis ei ole see määrav ega ka ainuke. Autor nõustub pigem R. Hawthorne käsitlusega karistuse stigmatiseerivast iseloomust, kus stigmatiseeriv iseloom on küll üks võimalik eristamisalus, kuid kus sellist kriteeriumit tuleks arvestada koosmõjus teistega.⁶⁰ Seepärast peab autor oluliseks viidata ka teistele karistusõiguslikku sanktsiooni iseloomustavatele tunnustele, kuid nendib, et kavandatavate sanktsioonide suur trahvisumma omab kindlasti ka teatavat stigmatiseerivat mõju. Stigmatiseeriva mõju võib siduda karistusõiguse heidutava eesmärgiga, kus karistusähvardus peaks isikut suunama õiguspärasele käitumisele ning vältima õigusvastaste tegude toimepanemist.

Selleks, et karistus omaks heidutavat mõju, et normiadressat seda ka selliselt tunnetaks, on Öberg viidanud sotsiaalse dimensiooni olulisusele selles tähenduses, mis puudutab normiadressaati, kui isikut, kes on võimeline aru saama nii omade tegudest, kui ka isikust, kellel on vabadus otsustada, kuidas teatud olukorras käituda. Nii on Öberg viidanud, et karistusõigusliku sanktsiooni normiadressaadiks on isik, kes suudab oma käitumisega saada aru teo õigusvastasusest, kui ka hoiduda sellise teo toimepanemisest ning seda mitte üksnes

⁵⁷ Öberg, J. lk 1.

⁵⁸ Ashworth, A. Should Strict Criminal Liability be Removed from All Imprisonable Offences, 45 Irish Jurist (N.S.) 1, lk 6.

⁵⁹ Öberg, J., lk 1.

⁶⁰ Hawthorne, R. Strict Criminal Liability: A principled Approach, 6 (1) Cambridge Student Law Review 6, no. 1 (2010), lk 13.

ebasoodsate tagajärgede ähvardusest tingituna, vaid lähtudes oma ratsionaalsest ja mõistuspärasest käitumisest.⁶¹ Sellest järelduvalt on viidatud, et üheks oluliseks aluseks karistusõigusliku sanktsiooni eristamisel teistest on süülisus selle kohaldamise alusena. See tähendab, et nende kohaldamine peaks järgnema üksnes juhtudel, kui on tuvastatud isiku süü teo toimepanemisel. Süüõhimoõtte rakendamine on seotud riigi kohustusega kaitsta üksikisikut võimu omavolilise rakendamise eest, omades tähtsust süü õiglasel omistamisel.⁶²

A. Weyemberg ja N. Joncherary viitavad, et kuigi eksisteerib on ulatuslikult õiguskirjandust haldussanktsioonide ja karistusõiguslike sanktsioonide osas, kuid puudub taoline käsitlus halduskaristuste osas. viidates õiguskirjanduses toodud ebaõnnestunud püüdlustele defineerida halduskaristusi olemuslikult erinevatena karistusõiguslikest sanktsioonidest.⁶³ Ühe näitena on eelnimetatud autorid viidanud P. Caeiro püüdlusele defineerida halduskaristusi, kus Caeiro on viidanud halduskaristustele kui manitsustele, mis püüdlevad samaaegselt nii üldist kui ka individuaalset heidutust, võrreldes karistusõigusliku sanktsiooni positiivse üldpreventiivse eesmärgiga, mille eesmärgiks on heidutada ühiskonda laialdasemalt.⁶⁴ Weyemberg ja Joncherary on sellisele definitsioonile pidanud etteheidetavaks eeskätt selle suutmatust eristada seda karistusõiguslikust sanktsioonist, kus esitatud definitsiooni kohaselt ei eristu see karistuse eesmärgid ja sisu hinnates karistusõiguslikust sanktsioonist.⁶⁵ Ka töö autori hinnangul on Caeiro sellises definitsioonis viidanud karistamise aluseks olevale eripreventiivsele eesmärgile, mis on autori hinnangul ka viiteks sanktsiooni kohaldamisel karistusõiguslikest eesmärkidest lähtumisele. Sellest tulenevalt on autori hinnangul Weyemberg ja Joncheray viidanud karistuse mõiste puhul selle põnaalse mateeria küsimusele, mis viib autori hinnangul ka kolmanda ja kõige olulisema probleemi.

Peamiselt on õiguskirjanduses halduskaristuste ülevõtmisega seonduvalt viidatud suutmatusele eristada neid karistusõiguslikest sanktsioonidest ning sellest omakorda tõusetuva probleemiga, mis kaasneb, kui sisult on tegemist karistusõigusliku sanktsiooniga, kuid neid käsitatakse haldusõiguslikena. Probleem seisneb selles, karistusi haldusõiguslikena käsitledes, võidakse isik jätta ilma olulistest menetlusgarantiidest, mis muidu karistusõigusliku menetluse raames tagatud peaksid olema. E. Herlin-Karnell on viidanud, et nentides halduskaristuste karistusõiguslikku iseloomu, oleksid tagatud ka EIÕK art-st 6 tulenevad õiglase

⁶¹ Öberg, J., lk 13.

⁶² *Ibid*, lk 10-11.

⁶³ Weyemberg, A. Joncheray, N., lk 194.

⁶⁴ *Ibid*, lk 194.

⁶⁵ *Ibid*, lk 194.

kohtumenetluse tagatiseid ning see, et karistuse kohaldamise aluseks on süülise teo toimepanemine. Sisuliselt peab selliste halduskaristuste ülevõtmisel olema tagatud, et menetluse efektiivsus ei tuleneks isiku põhiõiguste arvelt.⁶⁶

Nagu autor varasemalt viitas, on kavandatavate sanktsioonide suur trahvisumma see, mis teeb küsitavaks nende haldusõigusliku iseloomu. Ka kehtiva õiguse kontekstis on viidatud halduskaristuste vastuvõtmisel teatavate teravate küsimuste tõusetumisega seoses sellega, millise menetluse raames trahvid üle võtta ning kuidas sellest tulenevalt sobitada neid kehtiva õiguse raamidesse.⁶⁷ Kuivõrd halduskaristused võivad oma olemuselt olla käsitletavad karistusõiguslike sanktsioonidena, siis on oluline viidata, millistest kriteeriumitest lähtutakse karistusõigusliku sanktsiooni eristamisel mittekarsitusõiguslikust. Sellega seonduvalt on nii kohtupraktikas kui õiguskirjanduses viidatud *Engeli* kriteeriumite osatähtsusele, mis piiravad Liidu õiguse tasandil halduskaristuste käsitlemist haldusõiguslikena. Samas on Liidu õigusest tulenevate sanktsioonide puhul problemaatiline see, et Liit pole EIÕK-ga liitunud.⁶⁸ Olemuslikult seisneb probleem selles, et Euroopa Liidu Lepingu⁶⁹ (ELL) art 6 lg 3 kohaselt ja põhiõiguste harta art 53 lg 2 kohaselt on EIÕK-ga tunnustatud põhiõigused Liidu õiguse üldpõhimõtted, kuivõrd hartas sisalduvate selliste õiguste tähendus ja ulatus, mis vastavad konventsiooniga tagatud õigustele, on samad, mis neile nimetatud konventsiooniga ette on nähtud. Sellest hoolimata on aga EK praktikas viidatud, et kuniks Liit pole konventsiooniga liitunud, ei kujuta see endast Liidu õiguskorda formaalselt kuuluvat õigusinstrumenti.⁷⁰ Seega kuniks karistusõiguslikud sanktsioonid ei kuulu kitsalt ELTL art 83 lg 1 kohaldamisalasse, on problemaatiline nende eristamine haldusõiguslikest, kuivõrd Liit pole sisuliselt konventsiooniga seotud. Sellest hoolimata, nagu ka hilisemast analüüsist järgnevates peatükkides ilmneb, on EK praktikas teataval määral EIK poolt sedastatust juhitud. Järgnevalt on autor viidanud nii riigisisese kui EIK ja EK praktika pinnal viidatule seoses haldus- ja karistusõigusliku sanktsiooni eristamisega.

1.2.1. Karistusõiguslike sanktsioonide käsitus Riigikohtu praktikas

Kuigi kehtivas õiguses puudub *expressis verbis* viide karistuse eesmärkidele või mõiste, siis on Riigikohus on karistuse mõiste ja eesmärgid avanud käsitledes *ne bis in idem* põhimõtet, mis

⁶⁶ Herlin-Karnell. E., lk 3.

⁶⁷ Soo, A. Kangur, A. Lott, A. Are EU Administrative Penalties ReShaping the Estonian System of Sanctions. *Eucrim* 2/2020, lk 139-141.

⁶⁸ Bailleux, A., lk 2-4.

⁶⁹ Euroopa Liidu leping – 2016/C 202/01, ELT C 202, 07.06.2016.

⁷⁰ EKo C-524/15, *Menci*, p 27. EKo C-617/10, *Akerberg Fransson*, p 44. EKo C-217/15 ja C-350/15, *Orsi ja Baldetti*, p 24.

on sätestatud PS § 23 lg-s 3. Lahendades küsimust sellest, kas konkreetne riiklik sunnivahend on käsitletav karistusena või mitte, viitas Riigikohus, et selline küsimus ei taandu üksnes karistusseadustikus sätestatule ning oluline on karistuse materiaalne määratlus. Riigikohus on rõhutanud, et isegi kui formaalselt sunnivahend karistusena käsitletav ei ole, võib see siiski olla karistus selle materiaalse tähenduse poolest. Eristamine on oluline eelkõige põhiõiguslike garantiide tagatavuse seisukohalt, kuivõrd need peavad olema tagatud ka selliste riiklike sanktsioonide kohaldamisel, mis riigisisel tasandil formaalselt karistusena käsitletavad ei ole. Käsitlemaks riiklikku sunnivahendit karistusõiguslikuna ning kuuluvana tuleb lähtuda piiritlemiskriteeriumitest, mis on sedastatud EIÕK art 6 lg-s 1 ning mis on ette nähtud kriminaalsüüdistuse mõiste sisustamisel. Rõhutades nii konventsioonist tulenevate *Engeli* kriteeriumite olulisusele karistusõiguslike ja haldusõiguslike karistuste eristamisel.⁷¹ Sellest tulenevalt on Riigikohus karistusõiguslikus sanktsiooniks pidanud ka väärtegusid ja distsiplinaarüleastumisi.⁷²

Lisaks on Riigikohus viidanud olulisusele hinnata õigusrikkumise eest kohaldatavat meedet, kus selline meede evib endas nii karistuse olemust kui eesmärki, mis peab olema seejuures piisavalt raske, et olla käsitletav karistusega formaalses mõttes. Karistuse eesmärgi ja olemuse osas on Riigikohus viidanud, et olemuselt kujutab karistus endas isiku õiguste ja vabaduste kitsendust, kus kitsenduse põhjuseks peab olema õigusrikkumine, sest mitte igasugune õiguste ja vabaduste kitsendamine ei kätke endas karistust. Lisaks iseloomustab karistusõiguslikku sanktsiooni selle kohaldamise aluseks olev isiku süü, mida Riigikohus peab karistusõigusliku sanktsiooni rakendamise vältimatuks aluseks. Kusjuures karistus ise kujutab endast kitsenduses väljenduvat etteheidet, kuivõrd mittekaristusliku sunnivahendi kohaldamise aluseks ei ole mitte isiku süü, vaid isikust lähtuv oht, millele viitavad toimepandud teod.⁷³ Lisaks on Riigikohus viidanud karistusõigusliku sanktsiooni suuremale stigmatiseerivale olemusele, kuivõrd süüditunnistamine kuriteos kätkeb endas Riigikohtu hinnangul märkimisväärset ühiskondlikku hukkamõistu.⁷⁴ Riigikohus on karistuse sanktsioneerivat olemust käsitlenud ka konfiskeerimist puudutavas lahendis, kus Riigikohus käsitledes konfiskeerimise eesmärki, on autori hinnangul viidanud ka karistusõigusliku sanktsiooni kohaldamise eesmärkidele endile. Riigikohus viidates konfiskeerimise aluseks olevale KarS § 2 lg-le 2 vastavale teole, on rõhutanud et süüteo toimepanemise vahendi süüteo toimepanijalt konfiskeerimine tugineb isiku süül. Isikult sellise

⁷¹ RKKKo 3-1-1-20-12, p 13.

⁷² RKKKo 3-1-1-20-12, p 13; RKÜKo 3-1-1-21-06, p 9.1. RKÜKo 3-4-1-2-05, p 50. RKÜKo 3-1-1-37-07, p-d 21.1-21.2.

⁷³ RKÜKo 3-4-1-10-04, p-d 17-18.

⁷⁴ RKÜKo 3-4-1-2-05, p 50.

õigusrikkumise toimepanemisel kasutatud eseme äravõtmisega väljendab seadusandja oma hukkamõistu toimepandud teo eest.⁷⁵ Autori arvates on sellisest sedastusest tuletatav karistusõigusliku sanktsiooni heidutav iseloom, kus karistusõigusliku sanktsiooni kohaldamine eeldab süülist tegu, mis on isikule etteheidetav ning seetõttu karistatav. Eelnevalt analüüsitud Riigikohtu praktikast võib seega tuletada järgmised seisukohad. Karistusõigusliku sanktsiooni puhul on oluline küsimus selle materiaalsest määratlusest ning selle hindamisel on Riigikohtu praktikas omakorda viidatud *Engeli* kriteeriumite olulisusele. Teiseks on Riigikohtu praktikas karistuse kohaldamise eesmärgid seotud isiku süülise vastutusega, kus süüline vastutus on viide õigusvastase käitumise etteheidetavusele. Järgnevalt on analüüsitud EIK poolt määratud kriteeriume karistusõigusliku sanktsiooni eristamisel mittekaristusõiguslikust.

1.2.2. Karistusõiguslik sanktsioon EIK praktika kohaselt

Karistusõiguslike sanktsioonide eristamine haldusõiguslikest omandas suurema osatähtsuse 1976.aastal, mil EIK viitas esmakordselt kuriteo, kriminaalsüüdistuse ja karistuse autonoomsele mõistele ja määratles kriteeriumid, mille alusel eristada karistusõiguslikku sanktsiooni haldusõiguslikust,⁷⁶ olles selliselt teedrajavaks otsuseks rahuvsvahelises karistusõiguses autonoomse kuriteo või sanktsiooni karistusliku olemuse sätestamisel. *Engeli* kriteeriumitele tuginemine, mis on saanud nimetuse samanimelisest kohtulahendist, kus neid esmalt käsitleti, on teedrajavaks otsuseks, eelkõige selles tähenduses, et siseriiklikul tasandil on liikmesriik kohustatud arvestama EIÕK-st tulenevate menetluslike garantiidega.

Tehes kindlaks, kas sanktsiooni näol on tegemist karistusõiguslikku iseloomuga sanktsiooniga, tuleb lähtekohana arvestada EIK poolt määratud kolme kriteeriumit, millele õiguskirjanduses viidatakse kui *Engeli* kriteeriumitele, milleks on: a) õigusrikkumise klassifikatsioon riigi seaduste järgi; b) õigusrikkumise olemus; c) teo toimepanijat ootava karistuse iseloom ja raskus.⁷⁷ Olemuslikult aga nii lihtsa sedastusega karistusõigusliku sanktsiooni eristamine ei päädi ning iga kriteerium kannab endas ka teatud täiendeid, mida tuleb karistusõigusliku sanktsiooni hindamisel arvestada.

Esiteks on EIK küll viidanud, et õigusrikkumise klassifikatsioon seaduse alusel viitab rikutud normi kohale õigussüsteemis, kuid on üksnes lähtepunktiks sanktsiooni määratlemisel karistusõiguslikuna ning sellel on pigem formaalne väärtus. Samas, kui tegu peetakse

⁷⁵ RKÜKo 3-1-1-37-07, p-d 21.1-21.2.

⁷⁶ Kidd, C. J. F. Disciplinary proceedings and the Right to a Fair Criminal Trial under the European Convention on Human Rights. *The International and Comparative Law Quarterly*, Oct. 1987, Vol 36. No. 4, lk 856-857.

⁷⁷ EIKo 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72, *Engel vs. Holland*, § 82.

siseriiklikul tasandil karistusõiguslikuks, siis on sellel määrav roll. Muul juhul peab kohus suutma vaadata kaugemale sanktsiooni formaalsest määratlusest ning lähtuma menetluse tegelikust sisust.⁷⁸ Selline sedastus on autori hinnangul kooskõlas varasemalt viidatud karistamisesmärkide seotusega konkreetsetes ühiskonnas kehtivate moraalinormidega, kuivõrd erinevates õigussüsteemides võidakse teatud tegusid pidada karistusõiguslikes ning teisi mitte. Halduskaristuste käsitlusel formaalne määratlus palju ei aita, kuivõrd Liit on nagu nimi viitab, soovinud nende ülevõtmist haldusmenetluse raames, mistõttu tuleks halduskaristuste karistusõiguslikku olemust hinnata pigem lähtuvalt teisest ja kolmandast kriteeriumist.

Teise kriteeriumi, õigusrikkumise olemuse hindamisel, mida kohtu käsitluses peetakse ka ehk olulisimaks,⁷⁹ tuleb hinnata veel täiendavalt mitmeid teisigi kriteeriume, mis vastavalt EIK praktikale on järgnevad: normi adressaat ehk kellele norm on adresseeritud, eelkõige kas norm oli adresseeritud konkreetsele grupile isikutele või üldise siduva iseloomuga⁸⁰; kas menetluse on algatanud avalik-õiguslik asutus, kellel on seadusest tulenevad täitevvõimud;⁸¹ kas õigusnormil on karistuslik või hoiatav eesmärk,⁸² sellega seonduvalt on EIK viidanud ka karistuse repressiivsele ja ennetavale olemusele, mis eristavad seda teistest mittekaristuslikest sanktsioonidest;⁸³ kas seadusnormiga soovitakse kaitsta ühiskonna üldiseid hüvesid, mida tavaliselt karistusõigusega kaitstakse;⁸⁴ kas karistuse kohaldamine on seotud eelneva süü tuvastamisega⁸⁵ ning viimaks kuidas on võrdlusaluseks olevad menetlused liigitatud teistes Euroopa Nõukogu liikmesriikides.⁸⁶ EIK on viidanud ka, et määrav pole asjaolu, et karistusõigusliku sanktsioonina ei kohaldata vanglakaristust, kuivõrd hinnatava karistuse raskus või tõsidus iseeneses ei saa olla viide sellele, et tegemist pole karistusõigusliku süüteoga.⁸⁷ Autori hinnangul võiks halduskaristusi kõrgetest sanktsioonimääradest tulenevalt pidada nii karistuslikuks kui hoiatavaks, samas ka repressiivseks ja ennetavaks. Suur sanktsioonimäär heidutaks ühiskonnaliikmeid mitte toime panema tegusid, mis päädiksid kõrgete rahatrahvidega.

⁷⁸ EIKo 68273/14, 68271/14, *Gestur Jónsson ja Ragnar Halldór Hall vs. Island*, §-d 77-78.

⁷⁹ EIKo 73053/01, *Jussila vs. Soome* § 38.

⁸⁰ EIKo 12547/86, *Bendenoun vs. Prantsusmaa*, § 47. EIKo 55759/07, *Maresti vs. Horvaatia*, § 56.

⁸¹ EIKo 19380/92, *Benham vs. Ühendkuningriigid*, § 56.

⁸² EIKo 8544/79, *Öztürk vs. Saksamaa* § 53. EIKo 12547/86, *Bendenoun vs. Prantsusmaa*, § 47.

⁸³ EIKo 55759/07, *Maresti vs. Horvaatia*, § 59. EIKo 14939/03, *Zolotukhin vs. Venemaa*, § 55. EIKo 39665/98, 40086/98, *Ezeh ja Connors vs. Ühendkuningriik*, § 102-105.

⁸⁴ EIKo 47072/15, *Produkcija Plus Storitveno podjetje d.o.o. vs. Sloveenia*, § 42.

⁸⁵ EIKo 19380/92, *Benham vs. Ühendkuningriigid*, § 56.

⁸⁶ EIKo 8544/79, *Öztürk vs. Saksamaa* § 53.

⁸⁷ EIKo 23470/05, *Nicoleta Gheorge vs. Rumeenia* § 26.

Küsitavam on halduskaristuste puhul normi adreassaadi küsimus ja üldsuse huvide või üksikute huvidega arvestamine, mida autor tulenevalt nende seotusest käsitleb koos. Nagu autor on varasemalt viidanud, on kavandatavad haldustrahvid piiritletud konkreetsete valdkondadega. Kuigi nt EK praktika kohaselt peetakse konkreetseid valdkonnapõhiseid sanktsioone normi adreassaadi piiratuselt tulenevalt haldusõiguslikeks,⁸⁸ siis pole autori hinnangul selline käsitlus määrav. Kehtiva õiguse kohaselt võib tõmmata paralleele piiratud normadreassaadiga süüteo koosseisudest, mis on suunatud üksnes teatud valdkonnas tegutsevatele isikutele ja eelviidatud käsitluse kohaselt mittekariistusõiguslikud. Nt erakonnaalased süüteod ja ametivastased süüteod. Käsitledes küsimust üldsuse või üksiku huvist, nendib autor, et ei väida tõsikindlalt, et kõik kavandatavad halduskaristused kannaksid üldsuse huvisid karistuse kohaldamise eesmärgina. Omades seisukohta, et pigem taandub küsimus etteheidetavusele laiemalt. Teatud kitsa valdkonna huvid võivad laiemalt olla seotud üldsuse huvidega selles tähenduses, et ühiskond heidab ette sellises valdkonnas toimepandud õigusrikkumisi ning tagab, et sellised teod päädivad vastutusele võtmisega. Näiteks on EIK pidanud konkurentsioiguse alaseid rikkumisi karistusõigusliku sanktsiooni alla kuuluvaks, kuivõrd selliste normide eesmärk on õiglase konkurentsi tagamine, mis on muu hulgas seotud ühiskonna üldiste huvidega. Viidates, et kui sanktsiooni ulatus võib viia nt 5%-ni ettevõtte käivest, siis saab jaatada selle karistusõiguslikku olemust.⁸⁹ Igal juhul kuuluks halduskaristuste menetlemine avalik-õigusliku organi pädevusse ning kuivõrd liikmesriikidel on õigus valida, kas nad võtavad sisuliselt karistused üle haldusmenetluse või kriminaalmenetluse raames⁹⁰, siis ei ole halduskaristuste puhul teiste Nõukogu liikmesriikide otsus konkreetsel juhul määravaks. Eelnevale süü tuvastamise küsimusele on samuti keerulisem vastata, sest see sõltub sellest, kas halduskaristused võetakse üle väärteo- või haldusmenetluse raames. Seega kuigi võib nentida, et teatud osas vastaksid kavandatavad halduskaristused ka *Engeli* teisele kriteeriumile, siis on töö autori hinnangul määravaks kolmas kriteerium.

Kolmanda kriteeriumi kohaselt tuleb hinnata teo toimepanijat ähvardava karistuse iseloomu ja raskust, mille osas on EIK täpsustanud, et kolmas kriteerium määratakse kindlaks maksimaalse võimaliku karistuse alusel, mille asjakohane seadus ette näeb.⁹¹ Nagu varasemalt viidatud, ulatuvad kavandatavate halduskaristuste maksimaalsed trahvimäärad kõrgemale, kui seda on kehtiva õigusega sätestatud maksimaalne kuriteo eest määratud trahvimäär. KarS § 44 lg 8 kohaselt on hetkel kehtiva õiguse kohaselt maksimaalmääraks 16 000 000 eurot ning lg 9

⁸⁸ EKo C-489/10, *Bonda*, p 27-30.

⁸⁹ EIKo 11598/85, *Societe Stenuit vs. Prantsusmaa*, §-d 62-65

⁹⁰ Soo, A. Lott, A. Kangur, A. TÜ analüüs, lk 136.

⁹¹ EIKo7819/77; 7878/77 *Campbell ja Fell vs. Ühendkuningriik*, § 72. EIKo 13057/87, *Demicoli vs. Malta*, § 34.

kohaselt erijuhtudel osa juriidilise isiku käibest, mille suurus arvutatakse protsendina juriidilise isiku käibest kriminaalmenetluse alustamise aastale vahetult eelneval majandusaasta või alla aastase tegutsemise puhul kriminaalmenetluse alustamise aastal. Seega kolmanda *Engeli* kriteeriumi kohaselt kuuluvad kavandatavad halduskaristused kõrgest sanktsioonimäärast tulenevalt kindlasti käsitletavat karistusõigusliku sanktsioonina. Sisuliselt on ka EIK nentunud, et halduskaristuste näol on tegemist karistusõigusliku sanktsiooniga.⁹²

EIK praktika kohaselt on teine ja kolmas *Engeli* kriteerium kohaldatavad pigem alternatiivselt mitte kumulatiivselt. EIÕK art 6 kohaldumiseks piisab kui kõnealust kuritegu tuleb oma olemuselt käsitleda konventsiooni kohaselt kuritegelikuna või süüteo eest määrati isikule selline sanktsioon, mis oma olemuselt või raskusastmelt kuulub üldiselt „karistusõiguslikku“ sfääri.⁹³ Kohus on sama põhimõtet korranud hilisemates lahendites, rõhutades, et konventsiooni tähenduses ei saa olla süüdimõistvat kohtuotsust, kui seadusega kooskõlas pole tõendatud, et tegemist on õigusrikkumisega.⁹⁴ Kumulatiivse käsitlemise osas on EIK aga täpsustanud, et sellist lähenemist võib eelkõige kasutada juhul, kui iga hinnatav kriteerium iseseisvana ei võimalda jõuda selge järelduseni kriminaalsüüdistuse olemasolust.⁹⁵

Karistusõigusliku sanktsiooni eristamise tähtsust on EIK rõhutanud eelkõige lähtuvalt sellest, et kuigi konventsiooni liikmesriikidel on õigus liikuda dekriminaliseerimise poole, siis ei saa üksnes siseriiklikul tasandil mingi süüteo haldusõigusliku sildi alla panemine päädida sellega, et isik jäetakse seepärast ilma menetlusgarantiidest, mis oleksid tagatud karistusõigusliku sanktsiooniga päädiva teo toimepanemisel. Efektivsem menetlemine ei saa tuleneda isikute põhiõiguste arvelt, sest see oleks vastuolus konventsiooni olemuse ning eesmärgiga.⁹⁶ *Engeli* kriteeriumite osatähtsust on teataval määral jaatanud oma kohtupraktikas ka Euroopa Kohus.

1.2.3. Karistusõiguslik sanktsioon Euroopa Kohtu käsitluses

Enne Lissaboni lepingu jõustumist puudus Liidul otsene pädevus karistusõiguslike küsimuste reguleerimiseks. Teatavad üldised suunised on aga kohus sanktsiooni olemuse kohta andnud ka varem. Nii on kohus Kreeka maisi kaasuses viidanud, et liikmesriikide poolt sätestatud haldus- ja karistusõiguslikud sanktsioonid peavad vastama miinimumnõuete kohaselt kriteeriumitele

⁹² EIKo 18640/10, *Grande Stevens* vs. Itaalia, §-d 94-101.

⁹³ EIKo 9912/82, *Lutz* vs. Saksamaa, § 55. EIKo 8544/79, *Öztürk* vs. Saksamaa, § 54.

⁹⁴ EIKo 17475/09, *Varvara* vs. Itaalia, § 69. EIKo 7367/76, *Guzzardi* vs. Itaalia, § 100.

⁹⁵ EIKo 12547/86, *Bendenoun* vs. Prantsusmaa, § 47. EIKo 73053/01, *Jussila* vs. Soome, §-d 30-31. EIKo 66602/09, 71879/12, *Sismanidis ja Sitaridis* vs. Kreeka, § 31.

⁹⁶ EIKo 8544/79, *Öztürk* vs. Saksamaa, § 49.

tõhus, hoiatav ja proportsionaalne.⁹⁷ Kriteerium on vastavalt tõhus, kui see tagab EL õigusaktide täitmise, proportsionaalne, kui see kajastab asjakohaselt rikkumise tõsidust ja ei lähe kaugemale vajalike eesmärkide saavutamisesest ja hoiatav, kui see on piisavalt karm, hoidmaks ära sama rikkumise kordumise või võimalikud uued rikkumised.⁹⁸ Töö autori hinnangul on sellised kriteeriumid suuresti sarnased karistusõigusliku sanktsiooni kohaldamise üldpreveniivsete eesmärkidega, kuivõrd Liidu õiguse kohaselt peab kohaldatav karistus oma ranguselt vastama õigusrikkumise olemusele, omades samaaegselt heidutavat mõju selliselt, et normiadressaadid väldiksid järgmiste õigusrikkumiste toimepanemist.

Lissaboni lepinguga kaasnenud pädevusega pole aga segadus haldus- ja karistusõiguslike sanktsioonide vahetegemisel vähenenud. Hinnates Liidu kohtupraktikat, on üheselt selge, et praktikas puudub selge ettekujutus selle osas, mis on karistusõiguslik sanktsioon. Eelkõige seonduvalt sellega, milliseid kriteeriume Liidu kohus karistusõigusliku sanktsiooni kindlakstegemisel arvestab. Sellise ebakindla praktika on ositi põhjustanud ka see nagu autor on varasemalt viidanud, et EIÕK ei ole formaalselt Liidu õigusinstrumenti seni kuni Liit konventsiooniga ühinenud ei ole,⁹⁹ kuid samaaegselt viidatakse EK praktikas oluliseks EIÕK-st tulenevaga arvestada, viidates põhiõiguste harta art 52 lg-e 3 ning ELL art 6 lg-le 3¹⁰⁰, millele autor ka varasemalt töös on viidanud. Autori arvamusel on sellisest kohtupraktikas viidatud järeldusest kaudselt tuletatav, et kuigi formaalsel tasandil pole EK seotud *Engeli* kriteeriumitega, siis on seotus konventsiooniga tuletatav sellest, et põhiõiguste harta viitab EIÕK-ga tagatavate õiguste tagamise kohustuslikkusele Liidu tasandil. Autori hinnangul on eelnevast omakorda kaudselt tuletatav, et selleks et konventsioonist tulenevaid menetluslikke garantiisid harta tasandil tagada, on eelkriteeriumiks *Engeli* kriteeriumitele vastav karistusõigusliku sanktsiooni materiaalne määratlus.

Sarnaselt Riigikohtu käsitlesele on Euroopa Kohus karistusõigusliku sanktsiooni küsimust hinnanud *ne bis in idem* põhimõtte rakendamise seisukohalt, kus Kohus on eelotsusetaotluste raames lahendanud küsimusi isikute paralleelselt haldus- ja kriminaalmenetluse raames vastutusele võtmise osas. Selle raames on Kohus pidanud muu hulgas hindama ka karistusõiguslikku sanktsiooni iseloomustavaid tunnuseid. Autor viitab kolmele lahendile *Bonda*, *Menci* ja *Akerberg Fransson*, milles on *Engeli* kriteeriumeid peamiselt käsitletud. Kohtuasjas *Bonda*, oli isikut süüdistatud selles, et ta esitas ühtse pindalatoetuse saamisel

⁹⁷ EKo C-68/88, *komisjon vs. Kreeka Vabariik*, p-d 22-24.

⁹⁸ Soo, A. Lott, A. Kangur, A. TÜ analüüs, lk 15.

⁹⁹ EKo C-617/10, *Akerberg Fransson*, p 44.

¹⁰⁰ EKo C-524/15, *Menci* p 60. EKo C-217/15 ja C-350/15, *Orsi ja Baldetti*, p 24.

valeandmeid, seoses talle kuuluva tegeliku haritava põllumajandusmaa suuruse ja kasvatavate põllukutuuride kohta. Siseriiklikul tasandil kaasnes sellega nii haldusõiguslik vastutusele võtmine kui karistusõiguslik vastutuselevõtmine. Kohtuasjas *Menci*, oli küsimus käibemaksualaste süütegude toimepanemises, kus Luca Menci suhtes oli siseriiklikul tasandil ühe ja sama teo eest samuti algatatud nii haldus- kui ka kriminaalmenetlus. *Åkerberg Fransson* asjas oli isik süüdistatav maksupettuses, mille kohaselt oli ta esitanud maksudeklaratsioonis valeandmeid, mille tõttu jäi riigil saamata osa tulu- ja käibemaksust, isikule määrati karistus haldusõigusmenetluse raames ning karistusõigusliku menetluse raames.¹⁰¹

Kõigi viidatud lahendite puhul on Euroopa Kohus sanktsiooni karistusõiguslikku laadi hinnates märkinud, et vastavalt EK praktikale on asjakohased kolm kriteeriumi, mis vastavad EIK poolt määratud *Engeli* kriteeriumitele: rikkumise õiguslik kvalifitseerimine siseriiklikus õiguses, rikkumise laad ning karistuse raksus, mis võidakse isikule määrata.¹⁰² Selliselt kinnitab EK *Engeli* kriteeriumitest lähtumist ka Liidu tasandil. Kohus on EIK praktikast lähtuvalt viidanud, et siseriiklik määratlus pole harta art 50 arvestades oluline, ning rõhutab seega praktikas *Engeli* teise kriteeriumi olulisusele. Nii on kohtuasjas *Bonda* viidanud nii Kohus ise kui ka kohtujurist normi adressaatide ringi olulisusele ühe olemusliku osana karistusõigusliku sanktsiooni eristamisel teistest.¹⁰³ Küll aga jõudsid nii Kohus kui kohtujurist Kokott seisukohale, et tegemist ei olnud karistusõigusliku sanktsiooniga üksnes seepärast, et õigusnorm polnud adresseeritud üldsusele nagu karistusõiguslikud sanktsioonid, vaid üksnes ettevõtjatele, kes on esitanud vastava taotluse konkreetses valdkonnas.¹⁰⁴ Nagu autor varasemalt EIK praktikale viitas, ei pea ta küsimust normi adressaatide ringist määravaks. Sarnasele järeldusele on jõundnud EIK käibemaksukohustuslaste näitel, viidates, et üksnes asjaolu, et isik end käibemaksukohustuslasena registreerima peab, ei viita asjaolule, et tegemist on piiratud adressaatide ringiga.¹⁰⁵ Kuigi kohtujurist Kokott põhjendas piiratud adressaatide ringi asjaoluga, et põllumajandustoetuste süsteem on suletud, milles osalemiseks peab toetuse saaja vastama paljudele tingimustele,¹⁰⁶ siis sisuliselt on ka eelviidatud käibemaksukohustus, ametialased süüteod ja erakonnaalased süüteod samuti seotud teatud piiratud tingimustega, kus karistusõiguslik sanktsioon kohaldub üksnes teatud elukutsel tegutsevatele isikutele. Seepärast ei pea autor adressaatide ringi nii *Engeli* kriteeriumite kohaselt kui ka käesolevas asjas analüüsitud kohtuasja valguses määravaks, kuivõrd ka EIK on viidanud, et see on vaid üks osis

¹⁰¹ EKo C-524/15, *Menci* p 17; EKo C-489/10, *Bonda*, p-d 16-19. EKo *Akerberg Fransson*, p 25.

¹⁰² EKo C-524/10 *Luca Menci*, p 26; EKo *Bonda* C-489/10; p 37; *Akerberg Fransson*, C-617/10, p 25.

¹⁰³ EKo C-489/10 *Bonda*, kohtujurist Kokkoti seisukoht, p-d 52-55.

¹⁰⁴ EKo C-489/10, *Bonda*, p-d 27-30.

¹⁰⁵ EIKo 73053/01, *Jussila* vs. Soome. § 38.

¹⁰⁶ EKo C-489/10, *Bonda*, kohtujurist Kokkoti seisukoht, § 54.

karistusõigusliku sanktsiooni olemusest ning et üksnes olemusele viidates saab sanktsiooni karistusõiguslikku iseloomu hinnata piiratud juhtudel.¹⁰⁷ Kuigi Kohus viitas küll eelnimetatud kohtuasjas karistusõigusliku sanktsiooni hindamisel *Engeli* kriteeriumite osatähtsusele, siis päädis otsus lõpuks siiski nentimusega sellest, et kuna formaalselt pole sanktsioon Liidu õiguse kohaselt käsitletav karistusõiguslikuna, siis pole eeltingimused täidetud. Sanktsiooni eesmärgi hindamisel piirdus kohus kitsa käsitlusega normi adressaadile viidates, sisustades seda mittekaristuslikuna tulenevalt sellest, et see oli suunatud üksnes põllumajandusettevõtjatele, mistõttu pole meetmed repressiivse eesmärgiga. Seega ei sisusta Kohus tegelikult asjas täpselt seda, kas tegemist on või ei ole karistusõigusliku sanktsiooniga *Engeli* tähenduses ning juhindub lihtsalt varasemalt viidatud kohtupraktikast.¹⁰⁸

Olulisemalt põhjalikumalt käsitleb karistusõigusliku sanktsiooni olemust kohtujurist Kokott, kes hindas konkreetses asjas karistusõigusliku sanktsiooni olemust viidates muu hulgas sanktsiooni karistusõiguslikku iseloomu hinnates *nulla poena sine culpa* põhimõtte kohaldamisele, sisustamata samas täpselt süüühimõtte olemust ja selle osatähtsust karistusõigusliku sanktsiooni puhul. Kohtujurist viitas Liidu varasemale kohtupraktikale ja nentis üksnes, et kuivõrd sanktsiooni esemeks olev norm pole karistusõigusliku iseloomuga, siis küsimust süüühimõtte kohaldamisest ei tõusetugi, analüüsivõttes seda põhjalikumalt.¹⁰⁹ Lisaks viitas kohtujurist varasemale Liidu kohtupraktikale ja hindas sanktsiooni karistusõiguslikku olemust ka lähtuvalt määratud normi eesmärgist ja etteheidetava rikkumise iseloomust, kus nii etteheidetavus kui sanktsiooni eesmärk olid mõlemad seotud konkreetses valdkonnas tegutsetavate normiadressaatidele suunatud etteheidetavusega konkreetses valdkonnas suuremate rikkumiste ärahoidmiseks.¹¹⁰ Kohtujurist rõhutas muu hulgas, et kui sanktsioonil on repressiivne ja ennetav iseloom, kuulub see karistusõigusliku alla.¹¹¹ Autori hinnangul on omaette märkimisväärne kohtujuristi viide karistusõigusliku sanktsiooni eesmärgile ja olemusele, kus kohtujurist iseenesest nendib selle kui ammuse diskussiooni eset, mida ta ei pea vajalikuks käsitleda, ning viitab seejuures, et karistusõigusliku sanktsiooni kaks peamist eesmärki on repressiivse ja preventiivse eesmärgi taotlemine. Tuginedes EIK praktikale võiks karistuse kohaldamise peamiseks eesmärgiks pidada repressiivset eesmärki, mis läheb kaugemale hoiatamisest ja ennetamisest ning hõlmab eetilist hukkamõistu.¹¹² Selliselt

¹⁰⁷ EIKo 11598/85, *Societe Stenuit vs. Prantsusmaa*, §-d 62-65

¹⁰⁸ EKO C-48/10, *Bonda*, p-d 27-30.

¹⁰⁹ EK C-489/10, *Bonda*, kohtujurist Kokott, p 36.

¹¹⁰ EKO C-48/10, *Bonda*, p-d 27-30.

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² EK C-240/90, *komisjon vs. Saksamaa*, p 11.

viitab kohtujurist autori hinnangul karistusõigusliku sanktsiooni eristamisel, selle stigmatiseeriva olemuse osatähtsusele.

Kohtuasjas *Menci* on kohus lahendades küsimust käibemaksupettusega võitlemisest viidanud, et kuigi liikmesriikidel on õigus valida siseriiklikul tasandil haldus- või karistusõiguslike sanktsioonide kasuks, siis tõhususe ja hoiatavuse kriteeriumi tagamiseks võivad siiski vältimatult vajalikud olla karistusõiguslikud sanktsioonid.¹¹³ Sellise sedastusega on Kohus otseselt pidanud olulisemaks karistusõigusliku sanktsiooni olemuse alla kuuluvat hoiatavat eesmärki ning seejuures repressiivset ja preventiivset eesmärki, mis on otseselt seotud karistusõigusliku sanktsiooni hindamisel *Engeli* teise kriteeriumiga. *Menci* asjas on kohtujurist muu hulgas viidanud, et kuigi *Engeli* kriteeriumitest juhendumine on lahendus, milles on loogika, on vaja sätestada täiendavad tõlgendamisjuhised, mida siseriiklikud kohtud peaksid arvestama. Sarnaselt teistele viitab ta erilist olulisust lasuvat karistusõigusliku sanktsiooni olemusel, kus karistusõiguslik sanktsioon kannab endas nii repressiivset kui ka ennetuslikku komponenti, kus repressiivne komponent ja ennetav või hoiatav mõju tulenebki sellega kaasnevast karistamisest endast.¹¹⁴ Seega, kuigi Kohus lähtub küll teataval määral EIK poolt määratud kriteeriumitest, siis pole nende kohaldamine järjepidev. Autori arvates võib selline ebakindlus olla tuletatud sellest, et Liidu praktikas on teatavaid norme alati haldusõiguse alla kuuluvaks ning seepärast ei julgeta sellisest väljakujunenud praktikast kõrvale kalduda. Küll aga on vähemalt kohtujuristide seisukohtadest tuletatav suundumus, mille kohaselt on *Engeli* kriteeriumitest lähtumine oluline, viidates eelkõige kohaldatavate sanktsioonide repressiivsele ja preventiivsele eesmärgile. Autor on varasemalt EIK *Engeli* kriteeriumite analüüsimisel viidanud, et sisuliselt pole selliselt EK praktika kohaselt halduskaristuste käsitlemine karistusõiguslikena välistatud. Probleemaatiliseks võib pigem osutada peamiselt kujunenud tavast kõrvalekaldumine.

1.2.4. Menetluslike garantiide tagatavuse ulatus kvaasi-karistusõiguslike sanktsioonide puhul

Hoolimata niigi võrdlemisi segasest hall-alast, mille halduskaristused võrreldes teiste karistusõiguslike sanktsioonidega on tekitanud, ei ole ka EIK praktika selles osas olukorda lihtsamaks teinud ning tõusetunud on küsimus EIÕK art 6 kohalduvusest karistusõiguse piirialadele kuuluvate sanktsioonide osas. Sellele viitab ka *Jussila* lahend, kus EIK on *Engeli*

¹¹³ EKo C-524/15, *Menci*, p 20.

¹¹⁴ EK C-524/15, *Menci*, kohtujurist p-d 112-113.

kriteeriumitest lähtumist hädustanud, viidates, et eksisteerivad ka kvaasi-karistusõiguslikud sanktsioonid, mille puhul ei pea olema isikule tagatud kõik kriminaalmenetluslikud garantiid.¹¹⁵ *Jussila* lahendis viitas EIK asjaolule, et tuleb eristada tuumikkaristusõigusesse kuuluvaid sanktsioone nendest, mis jäävad karistusõiguse äärealadele, sest need ei kannu nii suurt stigmatiseeringut kui karistusõiguse tuumikusse kuuluvad sanktsioonid.¹¹⁶ Tegelikult oli EIK sellisele asjaolule viidanud ka juba enne *Jussila* lahendit, kus kohus lahendis *Fjede*, viitas, et nn kergemad õigusrikkumised võivad päädida ka madalamate EIÕK art-st 6 tulenevate tagatistega.¹¹⁷ Küll aga ei ole kohus kummalgi juhul pidanud põhjendatuks isiku menetluslikest garantiidest täieulatuslikult ilma jätmist ning et see peaks olema pigem erandlik.¹¹⁸ Sellisele täieõiguslike menetluslike garantiide tagatuse lõdvendamisele on Bailleaux viidanud kui omaette menetlusliigile nagu „üsna õiglasel menetlused“ või ka *fairly-fair trials*.¹¹⁹ Näiteks on EIK viidanud, et sisuliselt on taoliste karistuste puhul aktsepteeritav suulise istungi kohustuslikkuse nõudest kõrvakaldumine, kus istungit pole nt vaja olukorras, kus tõendite usaldusväärsust pole kahtluse alla seatud, kus süüdistataval oli võimalus sellistele tõenditele kasvõi kirjalikult vastu vaielda. Muuhulgas on see lubatud olukorras, kus sanktsioonimäärad ei ulatu ülemäära kõrgele.¹²⁰ Kvaasi-karistusõiguslike sanktsioonide puhul on EIK lisaks viidanud, et selliste karistuste puhul ei pea karistust tingimata kohaldama kohus, vaid seda võib teha ka haldusorgan oma pädevuse raames.¹²¹ Taolisel juhul peab aga olema tagatud, et isikul on võimalik haldusorgani poolt tehtud otsusele edasi kaevata sellisele kohtule, kellel on pädevus hinnata kõiki fakti ja õiguse küsimusi, mis otsuse tegemisel oluliseks osutuvad. Edasikaebõigus on tagatud vaid juhul, kui edasikaebust menetleval kohtul on täieõiguslik võimalus otsus õiguslikult ümber hinnata.¹²² Omamoodi huvitav on autori hinnangul asjaolu, et tegelikult on ka Euroopa Kohus ise nentinud, et liidu eesmärkide tõhus täitmine ei tohiks toimuda isikute põhiõiguste arvelt,¹²³ kuigi samas proovitakse halduskaristusi just menetluse efektiivsuse argumendil vastu võtta haldusmenetluse raames. Sellele viitab Euroopa Kohtu kohtujuristide esitatud seisukohad konkurentsioõiguse valdkonnas, kus kohtujuristid on kinnitanud kvaasi-karistusõiguslike sanktsioonide puhul nende kuulumist EIÕK art 6 kaitse alla. Näiteks on kohtujuristid Kokott ja Sharpston viidanud et kuigi konkurentsioõigus pole

¹¹⁵ EIKo. 73053/01, *Jussila v. Soome*, § 43.

¹¹⁶ EIKo. 73053/01, *Jussila v. Soome*, § 43. EIKo *Kammerer vs. Austria*, §-s 28-30.

¹¹⁷ EIKo 43611/11 *Fjede vs. Rootsi*, § 33.

¹¹⁸ EIKo 3127/09, *Flisar vs. Sloveenia*, § 33.

¹¹⁹ Bailleaux, A., lk 8-13.

¹²⁰ EIKo. 73053/01, *Jussila v. Soome*, § 42.

¹²¹ EIKo 4/1998/907/1119, *Lauko vs. Slovakkia* § 64.

¹²² EIKo 8544/79, *Öztürk vs. Saksamaa* § 56.

¹²³ EKo C-310/16, *Dzivev jt*, p-d 33-40.

tuumikkaristusõigusesse kuuluv, siis on seal kohaldatavate sanktsioonide näol tegemist karistusõiguslike sanktsioonidega tulenevalt nende karistusõiguslikust olemusest.¹²⁴

Eelnevast saab järeldada, et menetlusgarantiide täies ulatuses kohaldumine EIÕK art 6 kohaselt ei ole sõltuvalt teo iseloomust ja ähvardava karistuse raskusest sama. Töö autor on seisukohal, et selline menetluslike garantiide tagatavus on eelviidatud seisukohtade kohaselt ka otseses seoses teo etteheidetavuse määraga. Tuues võrdluseks kasvõi kuriteo ja väärteo puhul kaasneva etteheidetavuse teo toimepanemisel, on ilmselge nentida, et mõrv võrreldes kiiruse ületamisega päädib ühiskonnas oluliselt tugevama etteheite. Seega saab nentida, et kiiruskaamerasse sõitnud autojuhi puhul on õigustatud teataval määral leebemate menetluslike garantiide kohaldamine. Samas oleks vale arvata, et kvaasi-karistusõiguslike sanktsioonide käsitus ja osaline menetlusgarantiide tagamine ei võiks viia täiendavale võimu omavolilisele kasutamisele kohtute poolt madalamate garantiide tagatavuse tõlgendamisel. J. Öberg on seepärast rõhutanud, et mõistes karistusõiguslikku sanktsiooni, tuleks lähtuda selle võimalikult laia tähendusest, kus teatud juhtudel isegi hoolimata sellest, et teoga ei kaasne ulatuslik moraalne hukkamõist, on nende raske iseloom aluseks kriminaalmenetluslike garantiide tagamiseks. Viidates, et kuigi liialt lai definitisioon kuriteost võib viia teatud juhtudel omakorda viia riigivõimu omavolilise rakendamiseni ning omakorda ülekriminaliseerimiseni, siis on EK praktikas levinud liialt kitsas definitisioon vastuolus isikute menetlusõiguslike tagatistega.¹²⁵

Eelnevast tulenevalt on töö autor seisukohal, halduskaristused kuuluvad riigisisese õiguse tasandil karistusõiguslike sanktsioonide hulka, seda nii viidatud *Engeli* kriteeriumitest lähtuvalt, eelkõige sanktsiooni raskuse tõttu, kui ka kehtivas õiguses lähtuvatest karistuse eesmärkidest. Eelkõige on põhiseaduslikul tasandil oluline, et karistusõiguslikku sanktsiooni kohaldatakse üksnes kõige raskematel juhtudel, kus sellise sanktsiooni kohaldamise eesmärk iseeneses on etteheite tegemine isikule süüliselt õigusvastase teo toimepanemise eest. Selliselt kannab karistuse kohaldamine kehtivas õiguses viidatud üldpreventiivsed ja eripreventiivseid eesmärke. Kuivõrd halduskaristuste sanktsioonimäärad ulatuvad kõrgemale kui seda on siseriiklikul tasandil kuriteo eest kohaldatavad maksimaalsed sanktsioonimäärad, siis on töö autor seisukohal, et väär oleks nentida halduskaristuste mittekaristuslikku iseloomu, kus suur sanktsioonimäär omab kindlasti nii stigmatiseerivat olemust, kui ka heidutust ühiskonnas selliste rikkumiste toimepanemise vältimiseks.

¹²⁴ EK C-272/09 komisjon vs. KME Saksamaa jt, kohtujurist Kokott seisukoht, p-d 64 ja 67. EKO C-201/09 P ja C-216/09 P, komisjon vs. Arcelor Mittal Luxemburg, kohtujurist Bot seisukoht, p 41.

¹²⁵ Öberg, J., lk 4.

2. SÜÜPÕHIMÕTE KARISTUSÕIGUSLIKU ISELOOMUGA SANKTSIOONI KOHALDAMISEL

2.1. Süüpõhimõtte teoreetiline käsitlus

Karistusõigusliku vastutuse kohaldamise eelduseks on ajalooliselt pea alati tunnustatud kahte peamist elementi: õigusvastane tegu ja sellise teo süülisus.¹²⁶ Blomsma on rõhutanud, et mõlemad moodustavad olulise osa süüteo koosseisule vastavast teost, kuivõrd kui pole tuvastatud teo toimepanemine, ei saa rääkida süülisusest, sest isikuid ei saa võtta vastutusele üksnes nende mõtete eest. Sarnaselt ei piisa ka üksnes teo toimepanemisest, isiku vastutusele võtmiseks peab olema tuvastatud sellise teo süülisus. Samas viitab Blomsma, et praktikas on selliste peamiste eelduste kohalduvus hägustunud, kuivõrd nt objektiivse vastutuse puhul pole süülisuse tuvastamine oluline.¹²⁷ Kuigi süüpõhimõtet tunnustatakse nii Euroopa Liidu liikmesriikides kui ka teistes õigussüsteemides kui üht peamist karistusõiguslikku vastutuse põhimõtet, siis puudub senini konsensus selle sisu osas.¹²⁸ Ühtset käsitlust ei tulene õiguskirjandusest ega EK ja EIK praktikast, mistõttu on autori hinnangul selle võrra keerulisem süüpõhimõtte sisustamine kehtivas õiguses, arvestades kontseptuaalset segadust, mis põhimõtte sisustamisega on kaasnenud. M. Simmler on viidanud, et õiguskirjanduses küll konsensus selle osas, et üldmõistetud arusaama kohaselt ei saa järgneda süüdimõistvat otsust ilma karistuseta, kuid sellise määratlusega konsensuslik arusaam lõpeb. Milliseid elemente põhimõtte endas sisaldab, mida süü selle põhimõtte kohaselt tegelikult tähendab ja kui rangelt selle poole tuleb püüelda, ei ole üheselt selged, mistõttu on süüpõhimõtte üks enim diskuteeritud teemasid karistusõiguses.¹²⁹

Süüpõhimõttele on õiguskirjanduses viidatud kahel viisil: kui *nulla poena sine culpa* (ldn keeles „pole karistust süüta“) või kui ka *actus non facit reum nisi mens sit rea* (ldn keeles „tegu on süütegu vaid juhul, kui süüdistataval on selleks vajalik meeleseisund“)¹³⁰. Neist kahest lausest saab sisuliselt tuletada süüpõhimõtte kaks peamist käsitlust, mis autori hinnangul õiguskirjanduses selgelt eristatavad on. Üks millele tuginetakse *common law* õigussüsteemi õigusteadlaste poolt ning millele viidatakse sageli ka *mens rea* põhimõttele ning teine, mis on

¹²⁶ Paizes, A. Unreasonable conduct and fault in the criminal law. South African Law Journal 113, no. 2 (May 1996), lk 237.

¹²⁷ Blomsma, J. *Mens rea* and defences in European criminal law. Intersentia: 2012, lk 41. Autor täielikult sellise käsitlusega ei nõustu ning hilisemas analüüsis objektiivse vastutuse kohta on käsitlenud süü tuvastamise olulisust ka objektiivse vastutuse puhul.

¹²⁸ Simmler, M. The Importance of Placing Blame: Criminal Law and the Stabilization of Norms. Criminal Law Forum. Springer Nature B. V. 2020, lk 159.

¹²⁹ Simmler, M., lk 159.

¹³⁰ Simmler, M., lk 159.

levinud pigem saksalikus käsitluses, millele viidatakse kui *Schuldprinzip*. Kuigi sisult on mõlema esemeks süülisuse tuvastamine karistusõigusliku vastutuse alusena, siis on autori hinnangul saksalikul käsitlusel põhinev süüühimõtte oluliselt kitsam, kui see mida mõistetakse *mens rea* käsitluse all. Teooriad erinevad eelkõige selle poolest, mida süülisusena karistusõigusliku vastutuse alusena mõistetakse. Taoliste erisuste illustreerimiseks peab autor vajalikuks esmalt analüüsida õiguskirjanduses viidatud süüühimõtte ühisjooni, mis taanduvad põhimõtte ajaloolisele käsitlusele ja teooriatele, läbi mille on püütud süüühimõtet sisustada.

Ajalooliselt on süüühimõtte kasutuselevõttu ajendanud soov kaitsta üksikisikut riigivõimu kuritarvituste eest ning vajadus kindlustada, et isiku kuriteo eest vastutusele võtmine toimuks kindlatel alustel. Karistusõigusliku vastutuse kohaldamise puhul on oluline, et seda ei oleks tehtud meelevaldselt, seega ei saa karistust kohaldada, kui isikult ei saa mõistlikult ega õiglaselt eeldada, et ta oleks võinud käituda seaduslikult.¹³¹ M. Simmler on viidanud, et süüühimõtte kohaldamine seostub karistusõigusteooria põhiküsimustega, mis kõik ühel või teisel moel viitavad karistusõiguse tihedale seotusele karistusele kui meetmele sotsiaalse korra säilitamiseks: mis on karistusõigussüsteemi sotsiaalne funktsioon?; miks ühiskonnas üldse eksisteerib karistusõigus?; mis on karistuse eesmärk selle põhiomadusena ja milline on tähtsus on selles raamistikus isikulisel süül?¹³² Muu hulgas viitab Simmler, et eelkõige avaldub süüühimõtte karistuse kohaldamise eesmärkides ja karistuse kohaldamise sotsiaalses tähenduses.¹³³

Õiguskirjanduses viidatakse süüühimõtte sisustamisel selle tihedale seotusele küsimusest õiguse ja eetika vahekorra, kus eetiliselt oleks ebaõige mõista süüdi isik, kelle puhul pole tuvastatud tema meeleseisundit teo toimepanemise osas. Nii J. A. Laing kui ka M. Simmler on seepärast oma käsitluses karistusõigusliku süülisuse põhimõttest viidanud selle tiheda seotuse moraaliga.¹³⁴ Laing on seisukohal, et isiku süülisuse küsimus on taanduv alati küsimusele moraali ja õiguse seotusest, sarnasusest ja erisustest, mille raames küsivad karistusõigusteadlased eelkõige seda, mis tähtsus on teatud meeleseisunditel või hoiakutel isiku karistusõigusliku vastutuse nentimisks. Põhiküsimus taandub sellele, et kuhu maani peaks siustama isiku tahtlust ja teadmist teost ja tagajärgedest.¹³⁵ Autori hinnangul viitab sellega

¹³¹ Kremnitzer, M. Hörnle, T. Human Dignity and the Principle of Culpability. *Israel Law Review* 44(1-2) 2011, lk 1.

¹³² Simmler, M., lk 148.

¹³³ Simmler, M., lk 148.

¹³⁴ Simmler, M., 150-152. Laing, J. A. The prospects of a theory of criminal culpability: mens rea and methodological doubt. *Oxford Journal of Legal Studies* Vol. 14, No. 1 (1994), lk 60.

¹³⁵ Laing, J. A., lk 60.

Laing küsimusele sellest, mis peaks olema minimaalsel tasandil tuvastatud selleks, et nentida isiku seotust teo toimepanemisega.

Süüühimõtet esimesena selle tänasele ligilähedasele tähendusele, hakkas sisustama Samuel Pufendorf oma imputatsiooniteooriaga¹³⁶, tehes vahet faktilisel ja juriidilisel imputatsioonil. Faktiline imputatsioon tähendaski imputatsiooni iseennast ehk selle kindlakstegemist, et isik on teo toime pannud ja juriidiline imputatsioon oli seotud õigusliku omistamisega. Teona õiguslikus mõistes käsitleti tahtelist kehaliigutust. Juhul kui selline tahe oli tingitud kas välisest sunnist või ähvardusest, siis tegu ära ei kao, kuid selle õiguslik omistamine langeb ära. Kui tegu on omistatav isikule, siis saab rääkida teo moraalsest kvaliteedist ja subjektile omistamisest. Teo psüühilise külje ja moraalse kvaliteedi lahutamiseks pani Pufendorf aluse omistamisteooriale. Süü mõisteni jõuti süü sisustamisel läbi psühholoogilise süümõiste, kus süü tähistas kohustustevastast tahtekujundust, millel oli kaks vormi: tahtlus ja ettevaatamatus.¹³⁷ Autori hinnangul on sellisest käsitlusest lähtunud ka hilisemas õiguskirjanduses, kus süüühimõttel rajanev vastutus on seotud isiku vabadusega valida õigusvastase ja õiguspärase käitumise vahel, mis on autori hinnangul tihedalt seotud karistuse üldpreventiivse eesmärgiga. Karistuse kohaldamise eesmärgiks on isiku heidutamine karistusähvarduse teel, mille aluseks on isiku vaba tahe kujundada oma tahet ja valida õiguspärase- või -vastase käitumise vahel. Sellega seonduvalt on süüühimõtte sisustamine keerukas ka seepärast, et nagu Simmler viitab, on sageli õiguskirjanduses küsimus süüst taandatav filosoofilistele debattidele selle osas, mida täpselt mõista isiku vaba tahtena ja kuhu maani saab seda vabaks pidada.¹³⁸ Sarnaselt on S. Schmeiser viidanud, et USA õiguses on süü käsitlus iseenesest olnud suuresti mõjutatav nii filosoofilisest kui ka isegi selle psühholoogilisest mõistest.¹³⁹

Süüühimõtte sisustamisel on levinud on mitmeid erinevaid teooriaid ja ühtset käsitlust sellest, millist peetakse üht paremini õigustavaks kui teist, on raske leida. Eelkõige on levinud järgmised teooriad: trotslikkuse teooria, valikuteooria, õigusvõimeteooria, iseloomuteooria ning agenditeooria. Horder viitab, et olemuslikult ei suuda ükski teooria kõikehõlmavalt käsitleda seda, milliseid tingimusi erinevad süüteooriad süüühimõttele seavad.¹⁴⁰

¹³⁶ Kuigi imputatsioonil on ajalooliselt olnud erinevaid tähendusi, oli Samuel Pufendorf esimene, kes andis mõistele karistusõigusliku sisu.

¹³⁷ Sootak, J. Karistusõiguse üldosa, lk 366-367.

¹³⁸ Simmler, M., lk 159.

¹³⁹ Schmeiser, S. R. Punishing Guilt. *American Imago*, Vol. 64, No. 3, Legal Analysis 2007, lk 318.

¹⁴⁰ Horder, J. Criminal culpability: the possibility of a general theory. *Law and Philosophy*, Vol. 12, No. 2, 1993, lk 193-194.

Süülisuse tuvastamise juhtideeks peetakse õiguskirjanduses kontseptsiooni „õiguse trotsimine“, mis taandub sisult küsimusele sellest, et isik teades õiguspärase käitumise võimalusest ja sisust, otsustab sellist käitumist trotsida ning siiski käituda õigusvastaselt. Trotslikkuse teooria (*defiance theory*) esindajad on üldiselt seotud Hegeli esitatud põhimõtetega tsiviil- ja karistusõiguslikult karistatavate tegude vahel, kus eristamisaluseks on kuritegelikul viisil tekitatud kahju, mis põhineb kurjategija teadlikul ja tahtlikul seaduse trotsimisel. Teooria võtab hiljem üle Hampton, kes täpsustab teooriat viidates, et süüline on selline isik, kes otsustab trotsida talle teadaolevat kõrgemal asuvat ja autoriteetset mõju omavat käsku ehk seadust, selle nimel, et saada endale midagi, mida ta ihkab. Seega on teooria kohaselt isiku karistamise aluseks tema teadlik või hooletusest tingitud õigusvastane käitumine, milles väljendub isiku vastumeelsus käituda õiguspäraselt ja soov ignoreerida õigusnorme, mida tal on kohustus järgida, mistõttu peab sellisele käitumisele järgnema karistus. Teooria kohaselt aga isikud, kelle õigusvastane käitumine on tingitud sunni kohaldamisest, enesekaitsest või ähvardusest, ei ole tegutsenud seadusega vastuolust. Selliselt on teooria e tihedalt seotud ka kahju tekitamisega, kus põhimõtte kohaselt ollakse seisukohal, et teo teeb karistatavaks fakt, et isik trotsisib seadust ja tekitab seeläbi kahju.¹⁴¹ Valiku teooria (*choice theory*) esindajaks on M. Moore, kelle väitel juhib süülisust valiku teooria, kus need, kes põhjustavad õigusvastase kahju teadlikult, tahtlikult või kergemeelsusest, teevad seda teadliku otsusena kahju tekitada, kus teadlikku valikut juhib isiku suutlikkus ja võimalus valida ka õiguspärase teo kasuks. Seega teeb teo karistatavaks isiku suutlikkus ja võimalus vältida õigusvastase teo toimepanemist, kus Moore on seisukohal, et isikud ei kasuta oma suutlikkust vältida õigusvastaseid seisukohti, sest nad ise otsustavad nii. Ka selle käsitlemise kohaselt on süüd välistavaks asjaoluks see, kui isik on kahju põhjustanud sunni, ähvarduse, enesekaitse või provokatsiooni tingimustel, sest siis polegi isikutel võimalik üldse teisiti käituda, seega pole neil valikut õiguspäraselt käituda. Moore ise viidanud sellise teooria tihedale seotusele õigusvõime teooriaga, sest selleks, et isik saaks valida, peab tal olema vastav võimekus niimoodi valida.¹⁴² Autori hinnangul sobib eelnimetatud teooria ka süüpõhimõtte konteksti, kuivõrd välistab vastutusele võtmise olukordades, kus puudub etteheidetavus, nt on nii võimalik põhjendada isiku vastutusele võtmata jätmist, kes on krambihoos takerdunud gaasipedaalile ning seepärast kiirust ületades autoavarii käigus kellegi surma põhjustanud, sest sellisel juhul puudus isikul võimalus teisiti valida.

¹⁴¹ Horder, J., lk 195-198.

¹⁴² Horder, J., lk 199-200.

Teovõimeteooria (*capacity theory*) juhindub nii vaimsest kui ka füüsilisest võimekusest ja ausast võimalusest õigusvastase teo toimepanemist vältida. Teooria olulisus seisneb eeskätt teatud isikute süülisuse välistamises, kus lapsed ja nõrdameelsed on õigusvõime puudumise tõttu süüst vabastatud. Seega on teooria juhtivaks ideeks see, et teovõimeline isik, kes teadlikult, tahtlikult või ettevaatamatusest põhjustab kahju, oli suuteline sellist kahju tegelikult ära hoima. Ettevaatamatusest põhjustatud süü on sellisel juhul õigustatud, kuivõrd isikul oli võimalus kahju tekitamist vältida, nähes ette põhjendamatuid riske ja sellest tulenevalt otsustada neid vältida.¹⁴³ Autori hinnangul on selline käsitlus üks aluseid süülisuse vastutuse hindamisel, kus süü peaks olema välistatud isikute puhul, kellel seaduse tähenduses teovõime puudub. Järgnevalt viitab Horder iseloomuteooriale, mille juhtivaks esindajaks on M. Bayles, kes hindab süülisuse vastutuse alusena isiku iseloomuomadusi, mis teo õigusvastasel toimepanemisel ilmnevad. Teo toimepanemine tahtlikult, kergemeelselt või hooletult viitab Baylesi hinnangul teo toimepanija ükskõiksusele ohvri suhtes, kelle suhtes tegu toime pannakse. Nõdrameelsete ja laste süü välistamine on sellise teooria kohaselt samuti õigustatud, kuivõrd sellistel isikutel puudub vastav küpsuse aste, mis võimaldaks nende moraalitundel kujuneda. Bayles viitab teooriale olulisele tahtliku ja ettevaatamatust toimepandud teo eristamisel, kus tahtliku teo puhul on just pahatahtlikkus tahtliku teo toimepanemisel suuremini taunitav kui ettevaatamatusest toime pandud tegu, viidates selliselt põhimõtte tihedale seotusele moraaliga. Seadusandja ei pea kaasa tundma isikule, kellel on pahatahtlik iseloom.¹⁴⁴

Viimane teooria, millele Horder viitab on agenditeooria, mille sisustamisel viitab Horder esmalt viitab, et kõikidele karistusõigussüsteemidele on omane karistatava teo seostamine kahju tekitamisega, kus üldjuhul pole Horderi hinnangul karistatavad sellised teod, millega kavatsetakse küll kahju kaasa tuua, kuid mis ei materialiseeru ning mille puhul puudub risk kahju tekkimisele. Isegi kui selliseid tegusid pidada karistatavaks, on nendega kaasnev hukkamõist väiksem. Agenditeooria seob karistusõigusliku etteheidetavuse süülisuse määraga, võttes süülisuse määra arvestamisel aluseks vastava tahtluse vormi teo toimepanemisel, kus tahet hinnatakse teatud tagajärje saavutamise sooviga. Seega pälvib teooria kohaselt suurima moraalise halvaks panu ehk suurima karistusõigusliku etteheidetavuse karistuse näol selline tegu, mis pannakse toime tahtlikult.¹⁴⁵ Sarnaselt on karistuse määramine seotud ka kehtivas õiguses, kus karistuse määr on suurem kavatselt toime pandud teo eest. Horder viitab kõikide teooriate käsitluse kokkuvõttena, et süüühimõtte kohaselt lasub prokuratuuril kohustus

¹⁴³ Horder, J., lk 204-205.

¹⁴⁴ Horder, J., lk 204-209.

¹⁴⁵ Horder, J., lk 210-214.

tuvastada nii *mens rea* ehk isiku süüline tahe kui ka süüd välistavate asjaolude puudumine, mis peaks olema miinimumnõudeks selle osas, et nentida teo süüliselt toimepanemist.¹⁴⁶

Autori hinnangul viitavad kõik teooriad sellele, millist isiku käitumist saab pidada süüliseks, selliselt, et karistuse kohaldamine kui etteheite tegemine oleks oma õigustatud. Töö autor on seisukohal, et kuigi kõik eelviidatud teooriad võivad teatud osades erineda, siis on kõigi teooriate minimaalselt tuvastatavaks ühisosaks sellise isiku õigusvastane käitumine, kes suudab oma intellektist tulenevalt eristada õiguspärast ja -vastast käitumist ning sellise teadmise ja tahtlikkusega oma tegusid juhtida. Isiku süüdimõistmisel võivad lähtealused erinevates õigussüsteemides olla erinevad. Näiteks *common law* õiguskultuuris väljendub see *actus reus*, *mens rea* ja *defences* eristamises.¹⁴⁷ Küll aga ei ole üheselt mõistetav seejuures see, millised neist konkreetsetest elementidest kujutavad endast süüelementi ja millised mitte. Germaani õiguskultuuris on isiku süüdi tunnistamise aluseks objektiivsete ja subjektiivsete tunnuste, õigusvastasuse ja süülisuse tuvastamine.¹⁴⁸ Samamoodi toimib see ka Eestis kehtiva karistusõiguse puhul.

Mens rea põhimõttest lähtumine on omane pigem *common law* maade õigussüsteemidele, kuid autor peab selle väljatoomist vajalikuks seepärast, et sellisest käsitlusest on suuresti lähtunud ka EIK ja EK praktikas süülisuse tuvastamisel, viidates tahtluse tuvastamise nõudele laiemalt. Õiguskirjanduses on küsimust *mens reast* käsitlenud Blomsma, kes viitab, et põhimõtte all mõeldakse õiguskirjanduses eelkõige süülist tahet või kurja tahet, mis on karistusõigusliku teo eest süüdimõistmise aluseks, mis vastab teatud objektiivse teokoosseisu elemendile, millega isik teo toime pani ning viitab, et kontinentaal-õigussüsteemides on sellele võrdeline subjektiivne element, kuid et kumbki ei peaks süülisuse tähistamisel piirduma üksnes teatava tahtluse elemendi tuvastamisega. Blomsma rõhutab, et täna ei saa *mens rea* põhimõtet siduda enam üksnes tahtlusele viitamisega, eelkõige tulenevalt tehnoloogia ja selles lähtuvalt ka süüteokoosseisude arengust, kus Euroopa ühiskonnad on muutumas üha enam riski ühiskonnaks. Ta seob sellise riski kõrgemate ohuallikate valitsemisega, mis võivad potentsiaalselt kaasa tuua suure ohu, mis tõttu oleks põhjendatud sellise süülisuse tahtluse käsitlemine laiemalt, eesmärgiga karistada neid, kes ei tunnista sellist ohtu ja ei käitu sellist ohtu arvestades.¹⁴⁹ Blomsma pakub välja laia süüpõhimõtte käsitluse, mille kohaselt ei pea alati

¹⁴⁶ *Ibid*, lk 193-194.

¹⁴⁷ *Actus reus* viitab teole või tegematajätmisele, mis sisaldab kuriteo koosseisupäraseid elemente, mis on seadusega ette nähtud; *mens rea* kui süüte toimepanemisel suunatud tahtmine või teadmine, et õigusvastane tegu päädib õigusrikkumisega; *defences* kui vastutust välistavad asjaolud.

¹⁴⁸ Simmler, M., lk 161.

¹⁴⁹ Blomsma, J., lk 41-43.

olema teo karistatavaks lugemisel tuvastatud süülisus kui tahtlus kõigi koosseisuliste asjaolude osas, vaid võib teatud juhtudel piirduda ka sellega, et isik teab ning mõistab teo ebaõigussisu. Sellisel juhul eeldatakse isiku *mens rea* kui tahtlust ning teadmist teo õigusvastasusest.¹⁵⁰ Sarnasele eristamise vajadusele on viidanud ka Horder oma käistluses karistusõiguslikust süülisusest.¹⁵¹

Ka Rosano viitab süüühimõttele kui *mens rea* põhimõttele, viidates, et selliselt manifesteerib põhimõtte põhjusliku seose tuvastamise olulisuse teo toimepanemise ja teo toimepanija enda vahel, kus süüteo toimepanija pidi subjektiivsel tasandil olema vähemalt teadlik oma teo olemusest ning süüühimõtte kohaselt on karistuse kohaldamise eesmärk isikule õigusvastase teo etteheitmine. Rosano rõhutab, et karistusõigusliku põhimõttena peaks süüteovastutus tõusetuma üksnes juhul, kui isik teadlikult võttis riski õigusvastase teo toimepanemisel. Rosano viitab sellisel kujul sarnaselt teistele eelnimetatud õigusteadlastele süüühimõtte tihedale seotusele eetikaga, kus süüühimõtte on seotud etteheidetava teo tegemisega, kus etteheide tehakse vastava õiguskaitseorgani poolt.¹⁵² Selliselt viitab Rosano sisuliselt F. Lizti poolt rajatud klassikalisele süüteomõistele, kus süü kujutab endas *next* kui sidet objektiivselt toimepandud teo ja selle kajastuse vahel isiku teadvuses, mis on etteheidetavuse aluseks, side tekib isiku psüühilises suhtumises teo toimepanemisse, mis avaldub tahtluses ja ettevaatamatuses.¹⁵³ Seega on autori hinnangul võimalik järeldada, et *mens rea* käsitluse põhiselt on süüühimõtte suuresti seotud teo etteheidetavusega, mis ka eelnevalt viidatud Riigikohtu praktika kohaselt on aluseks karistuse kohaldamiseks, kus karistuse kohaldamise eesmärgiks on isiku süüühimõtte teo toimepanemisel karistuse kohaldamise näol isiku õiguste kitsendamine ning sellises kitsenduses väljendubki omakorda etteheide süüühimõtte teo toimepanemise eest ja selles, miks me karistame.

Kriminaalvastutuse süsteem Saksa õigussüsteemis koosneb kolmest astmest: süüühimõtte määratlus, õigusrikkumine, sh õigusvastasust välistavate asjaolude puudumine ja süüühimõtte, sh süüühimõtte välistavate asjaolude puudumine. M. E. Badar viitab saksa õiguse käsitluse puudulikkusele võrreldes *mens rea* põhimõttega eelkõige tulenevalt sellest, et Saksa õiguses käsitletav süüühimõtte on oluliselt kitsam, kui see, millele viitab *mens rea* põhimõtte. Kuivõrd Saksa õiguse kohaselt avaldub süü deliktstruktuuri kolmandal astmel üksnes pärast seda, kui on

¹⁵⁰ *Ibid*, lk 59-61.

¹⁵¹ Horder, J., 193-195.

¹⁵² Rosano, A. Some developments of the principle of Mens Rea in the Case Law of the Court of Justice of the European Union. *New Journal of European Criminal Law* vol. 7, no. 3, 2016, lk 302-303.

¹⁵³ Sootak, J. Karistusõigus. Üldosa, lk 367.

tuvastatud teo koosseisupärasus, õigusvastasus ning lisaks kontrollitud eraldi astmel süüd.¹⁵⁴ Saksa õiguse keskseid printsiipe – süüühimõte või ka *Schuldprinzip* on sisustatud läbi individuaalse süü ja süüilisuse. Saksa õiguses viidatakse süüühimõtte tähendusele kui süüilisusele, kus isiku karistamisega süüdistame me teda õigusvastase käitumise eest, kuivõrd isik on otsustanud käituda õigusvastaselt olukorras, kus ta oleks saanud käituda õiguspäraselt. Sellise karistamise sisemine põhjendatus põhinebki etteheidetavusele selle eest, et isikul on oma vabast tahtest ja loomust tulenevalt võime juhtida oma otsuseid, mistõttu on selline isik suuteline valida õiguspärase käitumise kasuks, välja arvatud juhul, kus ta ei ole seda suuteline tegema oma nõrdameelsusest tulenevalt. Selline eeldus on seotud teadmiselega sellest, mis on seaduslik ja mis mitte, mistõttu isik, kes sellest hoolimata käitub õigusvastaselt, tegutseb süüiliselt, kus süüd välistavaks asjaoluks on keelueksimuses tegutsemine, kuid seda üksnes eranditega.¹⁵⁵ Selliselt viitab Bohlander, et kuniks seadus sedastab piisavalt täpselt süüteod, mis pälvivad karistusõigusliku vastutusega ja ei esine isikut süüd välistavad asjaolud, saab nentida isiku süüilisust. Saksa õiguse kohaselt peetakse süüühimõtet põhiseaduslikku järku õiguseks, hoolimata sellest, et põhiseadus süüühimõtet ise otseselt ei sisusta.¹⁵⁶ Sellest tulenevalt on Saksa konstitutsioonikohtu kohaselt süüühimõttel kolm alust: õigusriigi põhimõte, õigus autonoomiale ja inimväärikus.¹⁵⁷ Kuigi süüühimõte on sarnane ja suuresti põhinev inimväärikusel, arvestades seda, et see tuleneb igapäevast õigusest tema väärikuse austamisele, siis nähakse süüühimõtet eraldi konkreetse individuaalse õigusena. Inimväärikuse põhimõttest möödamine ei ole aga süüühimõtte kohaldamisel täiesti võimalik, sest üksikisik on organiseeritud ühiskonna olemasolu aluseks.¹⁵⁸ Saksa käsitluse kohaselt on autori hinnangul süüühimõtte seega pigem seotud subjektiivse sidemega teo toimepanija ja teo toimepanmise vahel.

Kuigi teataval määral võib nentida saksliku käsitluse ja *mens rea* põhimõttel rajaneva käsitluse erisusi, siis sisult on mõlemad taandatavad küsimusele isikule etteheidetavast käitumisest teatavas ühiskonnas. Selliselt on süüühimõtte autori hinnangul otseselt seotud karistuse kohaldamise repersiivse ja preventiivse eesmärgiga, kus süüilisus on suuresti seotud isiku vaba tahtliku tegevuse oma käitumist iseseisvalt kontrollida ning kus õigusrikkumisena käsitatav käitumine saab olla üksnes selline, mis on toime õigusrikkuja poolt toime pandud vabatahtlikult

¹⁵⁴ Badar, M. E., The concept of *mens rea* in International criminal law. The case for a a unified approach. Hart Publishing: 2015, lk 130

¹⁵⁵ Bohlander, M. Principles of German Criminal Law. Hart publishing: 2008, lk 20-21.

¹⁵⁶ Badar, M.E., lk 130.

¹⁵⁷ Rytter, J.E. No Punishment without Guilt - The Case concerning German Prosecution of a Former GDR Border Guard, 21. Netherlands Quarterly of Human Rights 21, no 1. (2003), lk 45-46.

¹⁵⁸ Kremnitzer, M. Hörnle, T., lk 123-125.

või tuleneb tema tegematajätmisest olukorrast, kus isik oleks pidanud tegutsema, mis tõttu on süülisus individuaalne. Mistõttu preventiivsed ja represiivsed eesmärgid ongi saavutavad juhul, kus isik sõltumata karistusähvardusest, otsustab siiski õigusvastase teo toime panna, kus süülisus karistamise alusena on etteheide isiku õigusvastasele käitumisele.

J. Öberg viitab, et selliselt on karistusõiguslike sanktsioonide kohaldamine seotud normatiivse seose loomisega üksikisiku käitumise ja toimepandud teo ja selle tagajärgede vahel, mistõttu näib olevat keeruline klassifitseerida karistusõiguslikuna sanktsioon selle tegude eest, mille eest isik isikuliselt ei vastuta. Selline järelem on seotud asjaoluga, et ühiskonnani ei jõuaks karistusõigusliku sanktsiooni heidutav sõnum, juhul kui karistusõiguslik sanktsioon ei kannaks endas süüd ja hukkamõistvat sõnumit. Seepärast on Öbergi sõnul objektiivse vastutuse kohaldamine karistusõigusliku vastutuse tuvastamisel sobimatu, kuivõrd see võib ohustada karistusõiguse legitiimsust kui sotsiaal-eetilist vahendit, millega juhitakse isiku käitumist.¹⁵⁹ Seega oleks vale mõista süüdi ja karistada kedagi, kellele ei ole antud võimalust käituda kooskõlas seadusega ja vältida seda, mida seadus keelab.¹⁶⁰ Normatiivne süüteomõiste, mis on aluseks ka kehtivas karistusseadustikus, lähtub isiku tahtevabadusest. Normatiivne süüteomõiste lähtub normatiivse isiku mudelist, kus isiku käitumist hinnatakse teiste sarnaste isikute käitumise järgi konkreetses olukorras, mis samaaegselt oleks ka sellisele isikule jõukohane käitumine. Kusjuures sellist sarnast isikut hinnatakse vastavalt vanusele, soole, kehaehitusele, elukogemustele jms. Seega isikule heidetakse ette seda, et ta ei käitunud õiguspäraselt, olles langetanud otsuse ebaõiguse kasuks olukorras, kus isik oleks võinud käituda õiguspäraselt ja langetada otsuse õiguse kasuks, lähtudes seega sellisest tahtevabadusest, mis on suunatud normatiivselt kehtestatud käitumisnormidest.¹⁶¹ Süüpõhimõtte kohaselt on välistatud ka kollektiivne vastutus, kus vastutust ei saa kohaldada isikute suhtes, kes ei olnud seotud ega võtnud osa õigusvastase teo toimepanemisest. Süülisus on individuaalne ning kantud isiku võimest tegutseda oma otsustes vabalt, vastutustundlikult ja moraalselt.¹⁶²

Ashworth on rõhutanud, et karistuse kohaldamise eesmärkidega kooskõlas on üksnes selline süüpõhimõtte käsitlus, mis võtab arvesse ka inimväärikust. Ashworth on seisukohal, et inimväärikus seisneb isikute individuaalsuse austamises, mille tagamiseks peab karistusõigus suutma veenda isikuid kuritegusid mitte toime panema ning karistama üksnes selliseid isikuid,

¹⁵⁹ Öberg, J., lk 10-11.

¹⁶⁰ Ashworth, A. Should Strict criminal liability be removed from all imprisonable offences. *Irish Jurist*, 45, lk 5..

¹⁶¹ Sootak, J. Karistusõigus. Üldosa, lk 370.

¹⁶² *Ibid*, lk 370.

kes selliste tagajärgedega riskivad.¹⁶³ Seega välistab süüõhimoete inimväärkuse põhimõttega vastuolus olevate karmide tagajärgede saabumise ja kriminaalvastutuse kohaldamise olukorras, kus isikule ei saa omistada õigusrikkumist või kus tema käitumine ei ole vabatahtlik. Süüõhimõtte järgimine nõuab ka, et õigusrikkumise eest mõistetav karistus oleks kooskõlas ja proportsionaalne isiku süü suurusega.¹⁶⁴ Süüõhimõtet seostatakse esmalt isiku vabatahtliku isikliku tegevusega, kus tuleb kontrollida, kas isik tegutses iseseisvalt. Õigusrikkumiseks peetav käitumine peab olema sooritatud õigusrikkuja poolt vabatahtlikult või tulenev tema tegematajätmisest. Kuigi ükski element ei ole oma tähtsusest olulisem kui teine, on kõige fundamentaalsemaks neist peetud isikulisuse või isikupärasuse elementi. Sotsiaalses korras, on üksnes isik see, kes oma õigusvastase käitumisega võib esile kutsuda sellise teo etteheidetavuse ühiskonna poolt.¹⁶⁵

2.2. Objektiivne vastutus (*strict liability*)

Objektiivse vastutuse käsitluse käesolevas töös on tinginud esiti kohtuväliste menetlejate viide süüõhimõtte liialt kitsale käsitlusele, mistõttu peeti halduskaristuste ülevõtmist väärtemenetluse raames ebakohaseks ning viidati soovile rakendada „mittesüülist vastutust“.¹⁶⁶ Teine olemuslik probleem on autori hinnangul seonduv EIK ja EK praktika põhiselt objektiivse vastutuse ja süüõhimõtte eristamisega. Kehtiv õigus ei sedasta objektiivse vastutuse aluseid ega nende võimalikke eesmärke. Nii delikti- kui ka karistusõiguses tähendab objektiivne vastutus seda, et isik on teo toimepanemises süüdi, hoolimata sellest, milline oli teo toimepanemisele suunatud tahe tegu toime pannes. K. Simons viitab, et tavapäraselt mõistetakse objektiivse vastutusena sellist karistusõiguslikku vastutust, kus süüline tahe pole oluline.¹⁶⁷ Seega objektiivne vastutus väga abstraktsel tasandil võib olla käsitatav kui süüta vastutus, mis karistusõigusliku vastutusena viitaks sellele, et prokuratuuril puudub kohustus isiku süü tõendamiseks ning isiku vastutust eeldatakse. Nii lihtsa käsitlusega objektiivne vastutus autori hinnangul aga ei päädi. Seda nendib ka Simons oma käsitluses objektiivse vastutuse õigustatusest ning magistr töö autori püüd on õiguskirjanduses viidatu põhiselt sisustada järgnevas peatükis objektiivse vastutuse kohaldamise alused ja eesmärk. Olemuslikult

¹⁶³ Ashworth, A. Should Strict criminal liability be removed from all imprisonable offences, lk 5.

¹⁶⁴ Kremnitzer, M. Hörnle, T., lk 1.

¹⁶⁵ Simmler, M., lk 164.

¹⁶⁶ P. Pikamäe, seisukoht p-d 2.1.-4.3 . Arvamus eelnõule 94 SE, 09.12.2019. p-d 1-5. Eesti advokatuur. Põhiõiguste Komisjon Arvamus eelnõule 94SE I. 05.12.2019 p 4. Riigikohus.

¹⁶⁷ Simons. K. W. When is strict criminal liability just? Journal of Criminal Law and Criminology, vol 87, issue 4, 1997, lk 1079. Seejuures on Simons viidatud artiklis andnud põhjaliku käsitluse objektiivse vastutuse õigustatuseks ja miks seda ei saa pidada karistusõigusliku vastutuse puhul mitesobivaks, kuid mille diskussioon olemuslikult oleks liialt lai, et seda käesoleva magistr töö raames käsitleda, mistõttu piirdub autor sellele viitamisele siin.

on objektiivse vastutusega alati kaasnenud teatav stigma, mis on päädinud selle osalise hukkamõistu õiguskirjanduses, ka riikides, kus seda rakendatakse. Objektiivne vastutus on peamiselt levinud *common law* õigussüsteemiga maades, kuid ka seal peetakse absoluutsel kujul objektiivse vastutuse kohaldamist sobimatuks. Kontseptuaalset segadust ilmestab hästi see, et pea iga teemakohane artikkel algab nentimusega objektiivse vastutuse keerukusest ja problemaatilisusest selle sisustamisel.¹⁶⁸ Saksamaal on objektiivse vastutuse kohaldamine süüühimõtte kitsast käsitlusest tulenevalt välistatud, kuivõrd karistust ei tohi süü tuvastamiseta kohaldada, mistõttu on objektiivne vastutus sellist põhimõtet rikkuv, sest süüühimõttele omistatakse Saksa õiguses põhiseaduslikku järku väärtus.¹⁶⁹ Kuivõrd vastavasisuline õiguspraktika kehtivas õiguses puudub, on järgnevas peatükis tuginetud *common law* õigussüsteemis tegutsevate õigusteadlaste diskussioonidele objektiivse vastutuse kohaldamisest. Esiteks on oluline märkida, et õiguskirjanduses on juba rõhutatud segadust selle osas, mida objektiivse vastutuse all mõista.¹⁷⁰

Kuigi eesti keeles ehk erisus nii selgelt välja ei tule, on rõhutatud erisust range vastutuse¹⁷¹ (*strict liability*) ja absoluutse vastutuse (*absolute liability*) vahel. Sellisele olulisele eristamisele range ja absoluutse vastutuse vahel on viidanud ka R.A. Duff, kes on märkinud, et eristamiskreetiumiks on tahtluse tuvastamise nõue teo toimepanemise osas: vastutus on absoluutne juhul, kui isiku süüditunnistamisel ei ole vaja tuvastada isiku tahtlust mitte ühegi objektiivse koosseisu asjaolu osas ja vastutus on range juhul, kui üksnes teatud objektiivse teokoosseisu asjaolu osas pole vaja tuvastada isiku tahtlust, nt tagajärje saabumise osas. Sellise vaheteo illustreerimiseks toob ta näite purjus peaga kiiruse ületamisest, kus absoluutse vastutusega oleks tegemist üksnes juhul, kui isiku süüditunnistamise tasandil ei oleks vaja eeldada tahtlust isegi autorooli istumise osas. Seepärast tuvastatakse selliste tegude puhul teo toimepanemine objektiivsest vastutusest lähtuvalt, kuivõrd teo toimepanemine – purjus peaga

¹⁶⁸ Simons, K. W., lk 1095. Duff, R. A. *Strict Liability, Legal Presumptions and the Presumption of Innocence*. In: Siemster, A. *Appraising Strict Liability*. Oxford University Press: 2005, lk 1. Salako, S. E. *Strict criminal liability: A violation of the Convention*. *Journal of Criminal Law*, vol. 70, no. 6: 2006, lk 532-533. Blomsma, J., lk 210.

¹⁶⁹ Blomsma, lk 214. Samas viitab Blomsma lk 214-216, et teatud erisustega kohaldub objektiivne vastutus ka saksalikus süsteemis, kus on teatud koosseisud eelda süü tõendamist kõikide koosseisuliste asjaolude osas. Blomsma on nii viidanud nt kakluses osalemise kaudu raske tervisekahjustuse või surma põhjustamisele. Tegemist on suurema ohuallikaga tegudega, millega kaasneb risk, kuivõrd kui keegi võtab riski, mille puhul on tavainimese puhul mõistlikult ettenähtav, et tõsine tagajärg võib kaasneda, siis võidakse teda karistada, ilma et oleks vaja tuvastada tema tahtlust kõigi süüteokoosseisuliste asjaolude osas. Blomsma on viidanud, et selliste koosseisude puhul, mis tekitavad abstraktse ohu, nt keskkonna saastamine. Kui tegu tekitab keskkonnakahju ohu, siis pole vaja eraldi tõendada keskkonnakahju tekkimist. Selliselt viitab Blomsma, et süüülisus võib olla lihtsalt seostatav suurema ohu tekitamisega, lk 218-219.

¹⁷⁰ Näiteks S. E. Salako on eristanud tervenisti nelja liiki erinevat vastutust: objektiivset vastutust, mida kohaldatakse *common law* maades, absoluutset vastutust, avaliku korra rikkumisel kohaldatav objektiivne vastutus ja ümberpööratud tõendamiskoormisega objektiivne vastutus. Salako, S. E., lk 532.

¹⁷¹ Töö autor täpsustab, et käesoleva töö kontekstis kasutatud range vastutuse viide on viide õiguskirjanduses kasutatavale *strict liability*le. Edaspidi töö raames viidatud objektiivse vastutusena.

rooli istumine - on juba iseenesest etteheidetav tegu, kus isik istudes teadlikult ja tahtlikult autorooli, on ta selliselt täitnud teatud osa süüteo koosseisu objektiivsest koosseisust, olles teadlik oma teo keelatuses. Seepärast pole vaja täiendavalt hinnata seda, kas isik omas tahtlust purjus peaga sõites ka kiirust ületada ning vastutus on objektiivne selles osas, mis puudutab saabuvaid tagajärgi. Sarnaseid näiteid on ta toonud registreerimata tulirelva omamise osas ja kindlustuseta autoga sõitmise osas. Isiku puhul, kes enda arvates omab antiikset tulirelva, mis pole suuteline tulistama, võiks karistuse kohaldamine toimuda objektiivse vastutuse alusel, sest isegi kui isik ei arvanud, et tegemist võiks olla tulirelvaga, võib eeldada, et isik vähemalt teadis seda, et ta relva omab. Kindlustuseta auto sõitmise osas viitab Duff näiteks sellele, et kindlustuseta autoga sõitmise osas pidi isik omama tahtlust vähemalt autorooli istumise osas ja seega kindlustuseta autoga sõitmise osas, seepärast pole objektiivse vastutuse seisukohalt oluline tahtluse tuvastamine, sest kindlustuseta autoga sõitmine on iseenesest etteheidetav. Duff on viidanud absoluutse ja objektiivse vastutuse eristamisel ka asjaolule, et vastupidiselt absoluutsele vastutusele, saab isik objektiivse vastutuse puhul siiski vastutuse välistada, esitades tõendeid süü puudumisest või hooletusest toimepandud teo puhul hoolsuskohustuse puudumisest.¹⁷²

Ashworth on samuti viidanud objektiivse vastutuse defineerimise kompleksusele nentides, et objektiivne vastutus võib erinevates õigussüsteemides olla sisustatud erinevalt, ta viitab Kanada õigussüsteemile, kus sarnaselt Duffi käsitlemisele tehakse vahet objektiivsel ja absoluutsel vastutusel ning vahetegemise aluseks on isiku hilisem võimalus teo õigusvastusele vastu vaielda. Tõestades, et tegu ei olnud toime pandud süüliselt, vähemalt kaudse tahtlusega ega hooletusest.¹⁷³ A. Ashworth on toonud välja, et probleem pole mitte eelkõige selles, et sisustamiseks pole piisavalt võimalusi või printsiipe, vaid et neid on liiga palju, millest ükski ei püüa neid ühtsesse sidusasse mustrisse koondada. Ashworthi poolt välja pakutud definitsiooni kohaselt peaks süüdimõistmine olema käsitatav objektiivse vastutuse alusel toimunuks, kui prokuratuuril vastupidiselt süü kohustusele tuvastada süü kõigi süüteo koosseisuliste asjaolude suhtes, pole kohustust tuvastada süüd vähemalt ühe koosseisulise asjaolu osas, eelkõige nt põhjusliku seose või tagajärje osas. Samas viitab ta sellise käsitlemise puhul vastuolulisusele inimväärlikuse tagamise ja õigusriigi põhimõtte seisukohalt, mis mõlemad peaksid tagama, et isiku süü on tuvastatud kõigi koosseisuliste asjaolude suhtes, mistõttu ei ole ta ise objektiivse vastutuse õigustatuses kindel.¹⁷⁴

¹⁷² Duff, R. A., lk 1-2.

¹⁷³ Ashworth, A. Should Strict Criminal Liability be removed from all imprisonable offences, lk 2.

¹⁷⁴ Ashworth, A., lk 3-4.

R. Hawthorne ning S. Green on püüdnud võtta kokku erinevate käsitluste põhjal seda, mida objektiivne vastutus tähendada võiks, illustreerides seda formaalse objektiivse vastutusena ja materiaalse objektiivse vastutusena. Kusjuures sisustamise alus on sarnaselt Duffi käsitlusele ja Ashworthi käsitlusele siiski seotud *mens rea* elemendi tuvastamisega teatud objektiivse koosseisu asjaolu osas. Formaalse vastutuse puhul on nii Hawthorne kui Green rõhutanud, et formaalse objektiivse vastutuse puhul on oluline analüüsida objektiivse koosseisu hulka kuuluvaid elemente (vastavalt teokoosseisu elemendid, tegevusetus ja tagajärjed) ja nendele koosseisulistele elementidele vastavat subjektiivset koosseisu (tahtlus, hooletus või ettevaatamatus). Seega tähendab formaalne objektiivne vastutus tähendab seda, et *mens rea* peab olema tuvastatud vähemalt ühe objektiivse koosseisu osa puhul, mitte aga ehk kõigi puhul.¹⁷⁵ Olemuslikult eristab Simons nii ka objektiivse vastutuse tuvastamist teo toimepanemise, koosseisuliste asjaolude ning teo tagajärje osas. Esimesel juhul on tegemist tegudega, mille teo toimepanemise fakt ise päädib ühiskondliku etteheitega, nt lubatust kiiremini sõitmine. Teo koosseisuliste asjaolude osas teatud asjaolude osas tahtluse mittetuvastamise näitena on ta toonud alaealisega suguühtesse astumine, kus pole oluline tahtluse tuvastamine selle osas, kas isik teadis või ei teadnud alaealise täpset vanust ning teo tagajärje osas nt isiku surma põhjustamine raskete kehavigastuste tekitamise teel, kus pole tapmise osas oluline enam isiku tahtlust tuvastada.¹⁷⁶

Eelnevalt viidatud õigusteadlaste käsitluse põhjal on võimalik tuletada töö autori hinnangul siiski teatav koherentsus, mille järgi võib seega eeldada, et oma olemuselt ei ole ka objektiivse vastutuse näol selle karistusõiguslikus tähenduses tegemist mittesüülise vastutusega. Süülisus peab olema tuvastatud minimaalsel tasandil vähemalt teatud objektiivse koosseisu asjaolude osas, kus lihtsalt teo toimepanemise fakt ise ei päädi vastutusega, vaid peab olema isikule mingil viisil omistatav. Sellisel viisil viitab Simons, et formaalse kontseptsiooni tähenduses, mis käsitleb süülise ja objektiivse vastutuse suhet, tuleb süülisust hinnata teatud koosseisupäraliste asjaolude suhtes, sõltuvalt toimepandud süüteo liigist, kus minimaalselt tasandil süülisus peab olema tuvastatud vähemalt ettevaatamatusest toimepanduna. Nii Simons kui Blomsma seovad objektiivse vastutuse kohaldamise õigustatust selliste tegevustega, kus vabatahtlikult asutatakse riski tekitatavatesse tegevustesse, mis päädivad suurema ohuvältimise kohustusega. Muuhulgas nendivad mõlemad eelviidatud autorid samas, et olemuslikult on selliselt objektiivset vastutust

¹⁷⁵ Hawthorne, R. *Strict Criminal Liability: A Principled Approach*. Cambridge Student Law Review, vol. 6, no. 1. 2010, lk 34-37.

¹⁷⁶ Simons. K. W., lk 1080-1081.

raske eristada hooletusest toimepandud teost, mis põhineb süüõhimoõttel.¹⁷⁷ Just selliselt ei erine autori hinnangul objektiivne vastutus üldistes joontes süüõhimoõttega. Järgnevalt viidatud näidete põhjalt on see sarnaselt süüõhimoõttele siiski seostatav teatava karistusõigusliku etteheite tegemisega, kus vastutuse kohaldamine pole mitte eesmärk iseeneses, vaid tuletatav ühiskonnas suurema etteheidetavuse pälvinud süüõhimoõtte tegude toimepanemisel.

Õiguskirjanduses on toodud erinevaid õigustusi, miks objektiivset vastutust kohaldada. Ühelt poolt viidatakse objektiivse vastutuse puhul efektiivsema menetlemise põhimoõttele, kus prokuratuuril on võrreldes süüõhimoõttega väiksem tõendamiskohustus¹⁷⁸, kus objektiivse vastutusega piiritletud süüõhimoõtte omavad karisuse kohaldamise eesmärgil peamiselt heidutavat mõju.¹⁷⁹ Selliselt on objektiivse vastutuse kohaldamist õigustatud nt olukordades, kus tegemist on sagedasti asetleidvate pisirikumistega, mis tõttu on teatud määral lubatud menetluslikest garantiidest kõrvale vaatamine¹⁸⁰, mida sisuliselt kinnitab ka varasemalt viidatud *Jussila* lahend, kus EIK on kinnitanud, et teatud kvaasi-karistusõiguslike tegude puhul on see õigustatud. Lisaks on objektiivse vastutuse kohaldamist õigustatud lähtuvalt teatud tegude väiksemast stigmatiseerivast mõjust, selliselt on viidanud objektiivse vastutuse õigustatusele väärtegade puhul, sellepärast, et need ei päädi olemuslikult nii suure stigmatiseeringuga nagu kuriteod.¹⁸¹ Samas on objektiivne vastutus põhjendatud ka teo etteheidetavusest tulenevalt selliste tegude puhul, mida seadusandja peab olema olemuselt moraalselt nii taunitavaks, et teo toimepanemise fakt iseeneses on ühiskonnas nii suure etteheidetavuse pälvinud, et sellest lähtuvalt pole vaja eraldi tuvastada seda, kas lisaks teo toimepanemisele, oli isikul tahtlus saanud tagajärje osas. Selliste tegudena viidatakse *common law* õigussüsteemides näiteks alaealise suguühtesse asutmisele, kus isiku tahtlus tagajärje osas pole oluline, sest juhul kui isikuga suguühtesse asutamine on keelatud alla 14-aastaste isikutega ja isik siiski astub suguühtesse enesele teadmata 13-aastasega, siis pole olemuslikult sealse käsitlemise järgi oluline see, et isik arvas, et tegemist on 14-aastasega.¹⁸² Samas on sellise etteheidetavusega seotud ka rahatervisega seotud kuriteod, keskkonnakahju tekitamisega seotud kuriteod jms.¹⁸³ Seega ollakse õiguskirjanduses seisukohal, et objektiivse vastutuse kohaldamine on eelkõige õigustatud

¹⁷⁷ Simons, K. W., lk 1087-1088, 1121-1125. Ka Blomsma viitab, et objektiivse vastutuse küsimus on küsimus süü eeldatusest teatud koosseisuliste asjaolude suhtes, mitte mittesüüõhimoõttest. Blomsma, J., lk 210.

¹⁷⁸ Blomsma, J., lk 210.

¹⁷⁹ Salako, S. E., lk 532-534.

¹⁸⁰ Salako, S. E., lk 535.

¹⁸¹ Salako, S. E., lk 532-533.

¹⁸² Ormerod, D. Laird, K. Text, cases and materials on criminal law. 13th edition. Oxford University Press: 2020, lk 143-145.

¹⁸³ Salako, S. E., lk 532-533.

juhtudel, kus karistus on kas madal ja kannab endas vähest stigmat või kus on tugev majandusliku etteheidetavuse või rahvatervisest tulenev argument selliste tegude kiiremaks ja tõhusamaks menetlemiseks.¹⁸⁴ Lisaks on õiguskirjanduses viidatud teatavale tegevusalast tulenevale kohustusele, kus ettevõtjal, kes tegutseb teatud tegevusalal, on positsioon, kus ta on suuteline rikkumist ära hoidma, kusjuures sellise rikkumise ärahoidmine ei eelda temalt suuremat pingutust või hoolt võrreldes sellega, mida võiks ühiskonnas ka mõistlikult eeldada. Seepärast on juriidiliste isikute tegevuse puhul sageli õiguskirjanduses viidatud objektiivse vastutuse kohaldamise võimalikkusele, kuivõrd see on seotud teatud teadlike valikutega teatud ala tegutseda ning vastutus põhineb võimalusel riski tekkimist vältida, rakendades kontrolli- või järelevalvemeetmeid, parandades oma ärimetodeid ning manitsedes neid, keda ettevõtja kontrollib või mõjutab ehk rõhutades olulisust personalivaliku osas.¹⁸⁵

Õiguskirjanduses peamiselt esitatud etteheide objektiivse vastutuse kohaldamisele on selle vastuolu süütuse presumptsiooniga, EIÕK art 6 lg 2 kohaselt, mille kohaselt tuleb isikut pidada süütuks seni kuni on tõendatud tema süü süüdimõistva otsuse näol, olles nii kooskõlas inimväärkuse põhimõttega.¹⁸⁶ Objektiivsele vastutusele võib etteheidetavaks muutuda selle vastuolu süütuse presumptsiooniga, kus võrreldes tavapärase olukorraga, kus isiku süütust eeldatakse, on objektiivse vastutuse puhul karistatavuseelduseks isiku süülisus, kuigi isik saab sellisele süülisuse eeldusele ka omi vastuväiteid esitada. Solomon on nii viidanud, et sellisel kujul on objektiivne vastutus süütuse presumptsiooni eelkõige sellepärast, et tõendamiskoormis pannakse süüdistatavale, mis sellisel viisil võib ohustada süüdistatava olulisi menetluslikke tagatise, nagu õigus mitte anda endsüstavaid ütlusi ning õigus vaikida ning et selliselt võidakse isik süüdi mõista olukorras, kus on põhjendatud kahtlus tema süüdiolemise osas. Süüdistatav saab omakorda vastu vaielda tõendi usaldusväarsuse osas.¹⁸⁷ Selline vastuolu on aga Duff'i sõnul tekkinud pigem väärarusaamast selle osas, mida peetakse süütuse presumptsiooniga seoses prokuratuuril lasuvaks tõendamiskoormiseks ja mida tähendab tõendamine väljaspool mõistlikku kahtlust või mandri-Euroopa õiguse kohane süü tõendamine viisil, kus kui eksisteerib reaalne kahtlus isiku süülisuse osas, siis tuleb see tõlgendada süüdistatava kasuks. Duff on seisukohal, et see süütuse presumptsioon ei eelda tingimata seda, et süü peaks olema tõendatud seoses kõigi süüteokoosseisuliste asjaoludega. Süüd ja süütust ei tuleks käsitleda üksnes formaalselt, vaid mõista seda materiaalsel tasandil kui midagi sellist, kus süü kannab

¹⁸⁴ Ashworth, A., lk 5-7. Blomsma, J., lk 210-214.

¹⁸⁵ Salako, S. E., lk 536-537.

¹⁸⁶ Salako, S. E., lk 536-537. Duff, R. A., lk 17-21.

¹⁸⁷ S. E. Solomon, S. E., lk 540. Blomsma, J., lk 220. Blomsma on sellepärast seisukohal, et ka süüdistataval lasub süüühimõtte kohaselt samuti teatavate asjaolude tõendamine, nagu tõendite vastuolulisus, tahtluse ja süüd välistavate asjaolude esinemine.

endas tõendatud etteheidet õigusvastase teo osas. Muuhulgas toob ta näite tõendamiskoormise ümberpööramise erisusest ka füüsiliste ja juriidiliste isikute puhul, kus ta on seisukohal, et füüsilised isikud ei saa tõendada ettevõtja hoolsuskohustust, kuivõrd mitte neilt endilt vaid juriidiliselt isikult saab eeldada mõistlikku hoolt Duffi käsitluse kohaselt.¹⁸⁸

Sellist käsitlust objektiivse vastutuse kooskõlast süütuse presumptsiooniga on sisuliselt kinnitanud ka EIK. EIK on tõdenud fakti ja õiguse presumptsiooni eksisteerimist kõigis õigussüsteemides, muuhulgas ei keela EIÕK art 6 lg 2 fakti või õiguse presumptsioone, mis töötavad süüdistava vastu, kus selline presumptsioon muu hulgas toob kaasa ka tõendamiskoormise ümberpööramise. Peamiseks näiteks objektiivse vastutuse kohalduvusest ja ehk ka ümberpööratud tõendamiskoormise aktsepteerimisest teatud olukordades on *Salabiaku* vs Prantsusmaa kaasus. Kaasuses oli tegemist kodanikuga Salabiaku, kes oli võetud vastutusele selle, eest, et ta väidetavalt transportis narkootikume Prantsusmaa territooriumile. Isik peeti tollipunktis kinni ning kohvrast leiti narkootikume, isikule endale teadaolevalt pidid kohvrast olema toiduained. Sellest hoolimata mõisteti isikule karistus, sest Prantsuse tollikoodeksi järgi vastutab isik, kelle valduses salakaup on.¹⁸⁹ See on üks võimalik näide objektiivse vastutuse kohaldamisest, kus teatud eelduste täidetavuse puhul võib isiku vastutust järeldada. Kuigi kohus ei keela sellist ümberpööratud tõendamiskoormist, on kohus nentunud, et liikmesriigid peavad kriminaalõiguses selliste presumptsioonide kohaldamisel jääma siiski piiridesse, mis võtaksid arvesse nii kaalul olevat huvi kui ka seda, et samaaegselt oleksid tagatud kaitseõigused.¹⁹⁰ *Salabiaku* kaasuses oli EIK hinnangul isikule vastavad kaitseõigused tagatud. Kaasuses esitatud vormeli kohaselt peab EIK võimalikuks süütuse presumptsiooni avalikes huvides piirata.¹⁹¹ Kuigi eeltoodust võiks järeldada, et isikul ei tekkinudki võimalust oma süütust tõendada, sest süüd eeldati, siis on kaasuse asjaoludes viidatud, et isikule anti tollipunktis võimalus kohvri sisu üle kontrollida ja seega sellisele süüdistusele vastu vaielda, kuivõrd tolliametnikud hoiatasid teda lennujaamas mitte vastu võtma kohvrit, mille sisus ta polnud kindel. Isik vältis seda ning seepärast tuvastas kohus siseriiklikul tasandil süüdistatava teos teatava tahtluse elemendi¹⁹². Sellepärast on S.E. Salako samuti viidanud, et objektiivsele vastutusele etteheidetav süütute isikute süüdimõistmine oleks ebaõiglane, kuid et enamus objektiivse vastutuse situatsioonid hõlmavad siiski olukordasid, kus isik täiesti süüta selle pole. Selles osas,

¹⁸⁸ R. A. Duff, R. A., lk 13.

¹⁸⁹ EIKo 10519/83, *Salabiaku* vs. Prantsusmaa, § 29.

¹⁹⁰ EIKo 10519/83, *Salabiaku* vs. Prantsusmaa, § 28. EIKo 53984/00, *Radio France* jt vs Prantsusmaa, § 24.

¹⁹¹ EIKo 10519/83, *Salabiaku* vs. Prantsusmaa, § 38. EIKo 36985/97 *Västberga Taxi Aktiebolag* ja *Vulic* vs. Rootsi, § 115. Lõhmus, U. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2019, lk 116.

¹⁹² EIKo 10519/83, *Salabiaku* vs. Prantsusmaa, § 30.

et ta on teadlik vähemalt teatud süüteo koosseisu elementide täidetavusest, nt astudes teatud riskirohkematesse tegevustesse.¹⁹³

EIK on objektiivse vastutuse õigustatust kinnitanud ka kaasuses *G. Vs Inglismaa*, kus süüdistatava näol oli tegemist 15-aastase poisiga, kes oli suguühtesse astunud 12-aastase tüdrukuga, keda ta pidas 15-aastaseks ja kelle nõusolekut ta eeldas, tüdruk aga esitas kaebus võimaliku vägistamise osas ning siseriiklikul tasandil tunnistas isik end küll ka süüdi, kuid esitas siiski vastväitena selle, et tegutses koosseisueksimuses, kuivõrd ta ei teadnud, et tegemist pole 15-aastase isikuga ning kuivõrd tegu oli konsensuslik, mistõttu peaks tema süü olema välistatud. EIK tasandil langes otsus vastuvõetavuse tasandil ära, kuivõrd kohus oli seisukohal, et EIK ei saa hinnata siseriiklike õigusaktide pädevust. Liikmesriikidel on õigus otsustada teatud tegusid tulenevalt nende enamohtlikust iseloomust pidada objektiivse vastutuse alla kuuluvaks ja see, et seadusandja pole sellisel juhul arvestanud süüd välistavate asjaoludega pole vastuolus süütuse presumptsiooniga EIÕK art 6 lg 2 tähenduses.¹⁹⁴ Seega kahest eelnevast näitest tulenevalt võib mõõnda, et EIK tasandil pole objektiivse vastutus välistatud, samas ilmestab suuremat segadust järgnev analüüs EIK ja EK kohtupraktikast süüpehime osas, mida käsitletakse põhjalikult järgmises peatükis.

Vältimaks objektiivse vastutuse meelevaldsust, on siiski viidatud, et isikul on võimalik objektiivse vastutuse kohaldamisel esitada oma vastuväited õigusrikkumisele. Isik pääseb süüdimõistvast otsusest, kui ta suudab tunnistada järgnevat: ta tegutses tahtluseta; tegutses hooletult ja võttis kõik mõistlikud sammud õigusrikkumise ärahoidmiseks.¹⁹⁵ See viitab ümberpööratud tõendamiskoormisele, kus vastupidiselt tavapärasele, kus riik peab tuvastama isiku süü, peaks isik nüüd tõestama oma süütust. Seega objektiivse vastutuse kohaldamise aluseks ei ole vastutuse omistamine automaatselt koosseisupärase teo toimepanemisel, hoolimata sellest, et objektiivne vastutus ei eelda teo subjektiivse külje kontrolli, vaid õigusrikkujal on võimalus oma vastutus välistada, kui ta suudab tõendada, et ta ei pannud tegu toime süüliselt.¹⁹⁶

Sisuliselt pole objektiivset vastutust ka EK praktikas välistatud, sellele viitavad nii *Blomsma*, kui *Rosano*. Kus *A. Rosano* hinnangul ei olnud vähemalt kuni 1990ndate alguseni EK praktika kohaselt objektiivse vastutuse kohaldamine välistatud, piiritledes selle kohaldamise õiguse

¹⁹³ Salako, S. E., lk 532-534.

¹⁹⁴ EIKo 37334/08, *G. vs. Inglismaa*, §-d 34-40.

¹⁹⁵ EIKo 10519/83, *Salabiaku vs. Prantsusmaa*, § 30-38.

¹⁹⁶ Soo, A. Lott, A. Kangur, A. TÜ analüüs, lk 89-90.

teatud valdkondadega nagu keskkonnakaitse, töökeskkonnakaitse ja tarbijakaitse, kus on õigustatud isiku süüdimõistmine ilma täies ulatuses tahtluse, teadmise, hooletuse või ettevaatamatuse tõendamiseta.¹⁹⁷ Blomsma on samuti nentunud, et objektiivse vastutuse kohaldamine on ka tegelikult teataval määral õigustatud, kuivõrd efektiivsuse argumendid EL tasandil on võrldemisi määravad, kus karistus peab peaajaslikult jääma hoiatavaks ja efektiivseks.¹⁹⁸ Euroopa Kohus on objektiivse vastutuse küsimust käsitlenud esmalt *Rinkau* kaasuses, kus Kohus käsitledes eelotsuse taotluse osas tõstatatud küsimust sellest, millal pidada isiku tegu tahtlikuks, nentis, et kui tahtlikud teod nõuavad karistatavuseks teatud tahtluse vormi tuvastamist, siis selliste tegude puhul, mis tahtlust ei nõua, võib vastutus võib tõusetuda ka üksnes normi rikkumisest endast või ka ettevaatamatusest.¹⁹⁹ Sisuliselt viitas Kohus sarnaselt *Salabiaku* lahendile, et piisab normi rikkumise faktist iseendast, mis tõttu pole teatud tegude olemuslikult tähtis tahtluse täies ulatuses tuvastatus. Kohtuotsuses *Hansen* käsitles kohus küsimust töötaja vastutusest olukorras, kus töötaja ei pidanud kinni veoautoga sõitmisel puhkeaegadest ning vastutus määrati puhkeaegadest mittekinnipidamise eest, tuvastatamata seejuures otseselt tahtlust kui sellist. Kohus leidis, et Liidu õigus ei välista objektiivse vastutuse kohaldamist olukorras, kus määratud karistus on sarnane karistusega, mis määratakse siseriikliku õiguse aluselt sarnast laadi ja tähtsusega rikkumiste korral ning mis on samaaegselt ka proportsionaalne toimepandud rikkumise tõsidusega.²⁰⁰

Ühe sellise objektiivse vastutuse alusel kohaldatava valdkonnana saab nentida konkurentsioigust, kus ELTL artiklite 101 ja 102 kohaselt võiks nentida objektiivse vastutuse eeldatavust selles tähenduses, et mõlema sätte kohaselt eeldatakse vastutust nii turgu manipuleerivate kokkulepete kui turukurutarvituste puhul automaatselt, mis tähendab seda, et sätete kohaselt pole süüd vaja eraldi tuvastada, vaid eeldatakse, et ettevõtjad teadsid, et selline tegevus võib turgu mõjutada. Blomsma hinnangul pole objektiivse vastutuse kohaldamine välistatud ka sellepärast, et liikmesriikidel puudub kohustus süüteo koosseise tahtlusega siduda, viidates, et liikmesriikidel on õigus kasutada süüteo laiemad käsitlusi, kus tahtlus ei pea olema iga koosseisulise asjaolu osas tuvastatav. Küll aga on objektiivse vastutusega seonduvad süüteod Blomsma väitel ka teatud piirangutega, kus need ei tohi Liidu õigusest tulenevalt kaasa tuua põhjendamatuid põhivabaduste piiranguid.²⁰¹ Selliselt viitab ka Blomsma, et sisuliselt pole välistatud selline süüühimõtte käsitlus, kus süü kõigi koosseisuliste asjaolude osas tuvastatud

¹⁹⁷ Rosano, A., lk 309.

¹⁹⁸ Blomsma, J., lk 213.

¹⁹⁹ EKo C-157/80 *Rinkau*, p 15. A. Rosano, lk 304-305, 308-309.

²⁰⁰ Rosano, A., lk 309.

²⁰¹ Blomsma, J., lk 214-216.

ei olegi. Autor peab siiski vajalikuks rõhutada, et ei pea sellist käsitlust kohaseks füüliste isikute poolt toime pandud süütegude vastutusele võtmise kohaldamisel. Eelkõige sellepärast, et sellisel juhul ei oleks autori hinnangul täidetud karistuse repressiivne eesmärk, mis peaks suunama isikut tulenevalt ähvardavast karistusohust suunama kuritegusid vältima, objektiivse vastutuse kohaldamisel ei arvestata aga sagely süüd välistavaid asjaolusid, mistõttu ei pea autor sellist karistamise viisi inimväärikuse põhimõttega kooskõlas olevaks. Samas on autor seisukohal, et objektiivne vastutus võiks seegipoolest tõusetuda juriidilise isiku vastutuse puhul, kus juriidilise isiku kui õigusliku abstraktsiooni vastutust ei seota inimväärikuse põhimõttega.

Hiljem on praktikas aga tõstatatud küsimus objektiivse vastutuse lubatavusest ja rõhutatud vajadust sellisel viisil süsteem ümber vaadata. Sellist ümbervaatumist takistab aga autori hinnangul suuresti see, et materiaalõiguslikult pole jõutud ka süüpõhimõtte ühtlustamiseni, mis ilmneb ka järgmise peatüki analüüsis. Rosano on samuti viidanud, et praktikas vajaks küll objektiivse vastutuse lubatavus ülevaatumist, eelkõige põhiõiguste tagatavuse seisukohast ning et sellele on viidatud ka EK praktikas, kuid et selle takistuseks on ühtse arusaama puudumine *nulla poena sine culpa* põhimõtte sisustamise osas. Samas on viidatud, et juriidiliste isikute puhul on vastutusalused teistsugused, mille puhul oleks objektiivse vastutuse kohaldamine ka ehk teatud juhtudel lubatav, kuid et selles hoolimata pole põhjust süü elemendi tuvastatuse täielikuks ärakaotamiseks.²⁰²

Autori hinnangul saab sellisest eelviidatud EIK ja EK käsitlusest järeldada, et objektiivne vastutus pole lihtsalt mittesüüline vastutus, vaid et süü tuvastamisel lähtutakse isiku tahtlusest teatud objektiivse teokoosseisu osiste suhtes, sealjuures arvestamata isiku tahtlust näiteks saabuvate tagajärgede osas. Seega pole objektiivse vastutuse eelduseks see, et isik õigusvastast tegu üldse toime ei pannud, vaid vastupidiselt eeldab., et isik on vabatahtlikult toime pannud õigusvastase teo. Seega pole tegemist ka täielikul kujul mittesüüline vastutusega, vaid küsimuse kese langeb sellele, kuhu maani tuleb isiku tahtlus tuvastada ja seda sisustada, kus sisuliselt samasugused küsimused ilmneseid tegelikult ka süüpõhimõtte juures. Seepärast ollakse objektiivse vastutuse kohaldamisel valdavalt seisukohal, et tegemist pole mittesüüline vastutusega iseeneses, vaid oluliselt madala tõendamiskoormisega, mis on teatud olukorras põhjendatud tulenevalt teo stigmatiseeritusest või enamohtlikust iseloomust ühiskonnas, sotsiaalsetest, poliitilistest või majanduslikest eesmärkidest tulenevalt. Kuid ka objektiivse

²⁰² Rosano, A., lk 309-310.

vastutuse kohaldamisel on eelduseks, see on lubatud vaid juhul, kui selline vastutus on ette nähtud seadusega ja see on proportsionaalne soovitud eesmärgi suhtes ning vajalik demokraatlikus ühiskonnas. Eelnevate näidete põhjal võib tõdeda, et objektiivse vastutuse kohaldamisel võetakse arvesse isiku suhtumist õiguskorda ja võimalusse vältida.

Olemuslikult sarnaneb sellisel kujul objektiivne vastutus suuresti kehtivas õiguses võlaõigusseaduses tuntud riskivastutuse süsteemiga, kus teatud õigusvastase teo toimepanemisel eeldatakse selle eest vastutuse kohaldamist, ilma et eraldi peaks olema tuvastatud isiku süü. Samas sarnaneb see autori hinnangul ka mõnevõrra süüühimõtte kohaselt minimaalselt tuvastatava vastutusega, kus eelkõige peaks prokuratuur tuvastama, et isik tegutses teatud meeleseisundis, nentides seejuures oma teo õigusvastasust. Sellisel juhul ei ole objektiivne vastutuse aluseks olev tahtluse tuvastamine oma sisult erinev süüühimõttest, kuivõrd ka objektiivne vastutus eeldab teatava meeleseisundi alusel õigusvastase teo toimepanemist, mille õigusvastasusest isik teadlik on. Autori hinnangul on aga objektiivse vastutuse puhul selle riigisisel tasandil vastuvõetamatus tingitud vastuolust õigusriigi põhimõtete ja inimväärikusega. Nagu ka eelviidatud *G vs. Ühendkuningriik* näitel ilmnes, et objektiivse vastutuse puhul ei arvestata teatavaid süüid välistavaid asjaolusid, eelkõige keelueksimust, mistõttu pole objektiivse vastutuse kohaldamine õigusriigi põhimõtete kohaselt autori hinnangul põhjendatud.

2.3. Süüühimõtte EIK ja EK käsitluses

Kuigi süüühimõtte on karistusõigusliku vastutuse kohaldamisel üks peamisi põhimõtteid, pole seda selgelt tunnustanud ei EIÕK ega ka põhiõiguste harta ning hoolimata sellest tihedast seotusest õigusriigi põhimõttega, on Panebianco viidanud ka selle vähesele käsitlusele Euroopa riikide konstitutsioonides.²⁰³ Kui minimaalsel tasandil eeldab süüühimõtte subjektiivset sidet teo toimepanija ja teo enda vahel, kus selline side avaldub vähemalt tahtluse või ettevaatamatuse tuvastamises isiku suhtumises teo õigusvastasusse *mens rea* põhimõtte kohaselt ja vähemalt tahtluse või ettevaatamatuse tuvastamist subjektiivsel tasandil Saksa *Schuldprinzip* kohaselt, siis kuigi nii EIK kui ka EK tunnustavad oma olemuselt süüühimõtet, ei ole nad suutnud seda materiaalsel tasandil sisustada suutnud.²⁰⁴ Nii on EIK süüühimõtte sisustanud suuresti selle formaalsest tähendusest tulenevalt,²⁰⁵ kus kohtupraktikas on

²⁰³ Panebianco, G., lk 47-53. Van Kempen, Bemelmans. EU protection of the substantive criminal law principles of guilt and *ne bis in idem* Under the charter of fundamental rights: underdevelopment and overdevelopment in an incomplete criminal justice framework, lk 249-253. Rosano, A., lk 303.

²⁰⁴ Panebianco, G., lk 49.

²⁰⁵ Rosano lk 303, Panebianco, lk 57. Van Kempen ja Blememans, lk 249-253.

süüühimõtte sisustamisel viidatud EIÕK artiklitele 5, 6 ja 7, mis vastavalt sedastavad õiguse isikuvabadusele ja –puutumatusese, õiguse õiglasele kohtumenetlusele ning põhimõtte, mille kohaselt saab karistamine toimuda üksnes seaduse alusel.²⁰⁶ Sama on järeldatav ka EK praktika põhjal, kus süüühimõtet sisustatakse viitega harta artiklitele 6, 48 ja 49, mis sedastavad õiguse vabadusele ja turvalisusele, süütuse presumptsiooni ja kaitseõiguse tagatuse ning kuritegude ja karistuste seaduslikkuse ja proporstsionaalsuse põhimõtte.²⁰⁷ Järgnevalt viidatud praktikast nähtub aga, et see on saanud komistuskiviks süüühimõtte jaatamisel, kuivõrd olemuslikul pole nii EIK kui ka EK käsitlese kohaselt välistatav ka objektiivse vastutuse kohaldamine, mille jaatamise ongi just suuresti põhjustanud selle materiaalsel tasandil käsitlese puudumine. Sellest tulenevalt on nii Panebianco kui ka van Kempen ja Blemesman viidanud, et süüühimõtte vajab nii EIK kui ka EK tasandil ja eriti seoses Liidu õiguse ühtlase kohaldamisega seonduvalt ühtset käsitlest, eriti rõhutades selle seost Liidu Lissaboni lepinguga kaasnenud pädevusega karistusõiguse valdkonnas.²⁰⁸

Peamiselt on kohtupraktikast järeldatav, et kohtud tõlgendavad süüühimõtet süütuse presumptsiooni ja ning õigusriigi põhimõtte kaudu laiemalt, mille kohaselt saab karistamine toimuda üksnes seaduse alusel, viidates EIÕK art-tele 6 lg 2 ja 7, millele põhiõiguste hartas vastavalt harta artiklid 48 ja 49. EIK on süüühimõtet proovinud sisustada individuaalse süüühimõtetest tulenevalt kui keeluna võtta isikut karistusõiguslikult vastutusele teise isiku tegude eest. Sellele on EIK viidanud Šveitsi pärijatega seotud kohtuasjas, kus avaldajateks olid pärijad, keda pärandi vastuvõtmisel karistati tegude eest, mis olid toime pandud nende testaatori poolt, kes oli oma elu ajal hoidnud kõrvale maksukohustustest. Sellisel juhul väitis EIK, et karistusõiguslik vastutus saab piirduda üksnes isikuga, kes on teo toime pannud ning et selline põhimõtte on tagatud EIÕK art 6 lg-st 2 tuleneva süütuse presumptsiooniga ning et teise isiku süüühimõtte ei ole kooskõlas karistusõiguslike põhimõtetega, eelkõige EIÕK art-st 7 tuleneva õigusriigi põhimõttega.²⁰⁹ Samale järeldusele on EIK jõudnud ka *Varvara* lahendis, kus kohus on viidanud, et EIÕK art 7 rikkumisena on käsitletav karistusõigusliku vastutuse ülekanndmine teisele isikule, kuivõrd see ei ole individuaalse vastutuse põhimõtetest tulenevalt võimalik.²¹⁰ Sellega pole autori hinnangul aga EIK sisustanud süüühimõtetest tulenevat süülise teo toimepanemise nõuet, mis on süüühimõtte aluseks, kuivõrd olemuslikult ei erista selline piirang süüühimõtet autori hinnangul mingilgi moel objektiivsest vastutusest. Ka objektiivse

²⁰⁶ Eiko 17475/09 *Varvara vs Itaalia*, § 69. Eiko Sud Fondi srl vs. Itaalia, § 116. Rosano, A., lk 303.

²⁰⁷ Rosano, A., lk 303.

²⁰⁸ Panebianco, G., lk, 57 Van Kempen ja Blemesman, lk 249-253.

²⁰⁹ EIKo 19958/92 *A. P., M. P. & T. P. vs. Šveits*, § 48.

²¹⁰ EIKo 17475/09 *Varvara vs. Itaalia*.

vastutuse puhul on oluline tuvastada teatav isikuline side teo toimepanemise ja teo toimepanija vahel, mistõttu ei anna selline individuaalse teo toimepanemise viide olemuslikult edasi süüühimõtte tähendust karistusõiguslikku vastutust piirava põhimõttena. Pigem taandub küsimus minimaalsel tasandil tuvastatava tahtluse nõudele, mis olemuslikult kinnitaks sellist sidet teo toimepanemise ja teo toimepanija vahel.

Just sellest lähtuvalt pole EIK saanud ka sisuliselt välistada materiaalsel tasandil karistusõigusliku vastutusena objektiivse vastutuse kohaldamist, millele on autor ka varem objektiivse vastutuse käsitluse all viidanud. Peamiselt on see tuletatav kaasustet *Salabiaku vs Prantsusmaa* ja *G. vs Ühendkuningriik*, kus mõlemal juhul on EIK esiteks nentunud pädevuse puudumist ning viidanud siis, et fakti ja õiguse presumptsioonid ei ole teatud juhtudel süütuse presumptsiooniga vastuolus, mistõttu pole EIK käsitluse järgi välistatud ka objektiivse vastutuse kohaldamine ning viide süüühimõtte sisustamisel süütuse presumptsioonile andnud pigem alust jaatada objektiivse vastutuse kohaldamise võimalikkust.

Olemuslikult on süüühimõtte sisustamine vastutusega teise isiku tegude eest osutunud problemaatiliseks Panebianco näitel ka Itaalia põhiseaduse puhul, kus see olemuslikult andis siiski aluse teataval määral kohaldada ka objektiivset vastutust. Sellest tingituna lähtub Itaalia põhiseaduse kohane süüühimõtte nüüdsest tõlgendusest, mille kohaselt individuaalse süüühimõtte tähendab keeldu karistada isikut sellise õigusvastase teo eest, kus pole tuvastatud *mens rea*'d. Seega on süüühimõtte aluseks vastav nõutav põhjuslik seos teo tegija teo toimepanija vahel, kus isiku süüühimõtte tuleb teo koosseisupäraste osiste osas tuvastada vähemalt ettevaatamatusest. Seega peab Panebianco kohaselt karistusõiguslikult süüühimõtte vastutusega päädiv tegu viitama selgelt vaenulikule käitumisele õiguskorra suhtes ja vähemalt ükskõiksusele karistusõiguslike sätetega kaitstud õigushüvede osas, kus selline süüühimõtte laiem käsitlus on õigustatud just eelkõige karistuse kohaldamise eesmärkidega, kus kurjategija peaks olema teadlik oma käitumise sotsiaalsest mõjust ja sellest, et ta ei ole täitnud kodanikele pandud kohustust selliste tegude toimepanemisest hoiduda. Panebianco viitab sarnaselt autori poolt ka eelnevalt viidatule, et eelkõige satub selline teadlikkus tegude toimepanemise keelatuselt ohtu siis, kui seadus pole piisavalt täpselt määratletud.²¹¹

²¹¹ Panebianco, G., lk 50-51.

EIK on sisustanud süüühimõtet ka art 7 *nulla poena sine lege* põhimõttest lähtuvalt, eelkõige sidudes põhimõtte sellega, et õigusvastase teo toimepanemisel kaasnev karistusõiguslik vastutus peab olema isikule ettenähtav viisil, mil ta suudab sellest lähtuvalt oma käitumist juhtida. *Sud Fondi* lahendis sidus EIK süüühimõtte vastutuse küsimusega *nullum crimen sine lege* 'st viidates, et isiku vastutusele võtmiseks peab olema tuvastatav isiku arusaamine õigusvastase teo etteheidetavusest, kus EIK on sidunud isiku arusaamise õigusvastase teo toimepanemisega kaasnevast hukkamõistust on võimalik jaatada üksnes juhul, kui isikul oli piisav võimalus seaduse kohaselt sellise teo õigusvastasusest aru saada.²¹² Selline arusaam on autori hinnangul otseselt seotud ka süüühimõttega, kuivõrd süüühimõtte juhtiideeks on vabast tahtest suunatud isik, kes suudab oma teadmise ja tahtmise juures otsustada õiguspärase käitumise kasuks ning vältida õigusvastast, mis võimaldab nentida tema karistamise kohaldamise võimalikkust. Autori hinnangul on sellisest käsitlusest lähtuvalt võimalik süüühimõtte puhul jaatada ka EIK praktika kohaselt, ettevõttepõhist hoolsuskohustust, kus kohus on viidanud teatud kutsealal tegutsevate isikute puhul, nt farmaatsiavaldkonnas tegutseva ettevõtte puhul, kõrgemat hoolsuskohustuse määra olla seadusnormidega kursis. Sellises valdkonnas tegutseva isiku normist mitteteadmise ei päädi keelueksimusega ja vastutusest vabanemisega, mistõttu ei saa isik tugineda seaduse mitte teadmisele.²¹³

Kuigi eelnevast nähtuvalt on võimalik kaudselt tuletada süüühimõtte olemuslik tähendus EIK praktika kohaselt, siis puudub selles viide isiku vaimsele seotusele teo toimepanemisega. EIK on alles hiljuti tunnistanud süüühimõtte seotust läbi teatava vaimse seosega teo toimepanemisel, kus lahendis *G.I.E.M. S.R.L.* nentis kohus keelueksimuse käsitluse puhul, et karistuse olemus ja eesmärk karistusõiguses toetavad sellise süüühimõtte tuvastamist, mille kohaselt on vaja tuvastada teatav vaimne side teo toimepanija ja teo toimepanemise fakti vahel, sidudes selle taaskord EIÕK art-st 7 tuleneva nõudega, kus teod peavad isikule olema mõistlikult ettenähtavad, sellesks, et isik saaks õigusvastast tegu vältida.²¹⁴ Sellest järelduvalt ei eelda EIK süüühimõtet rakendades tahtluse või ettevaatamatuse tuvastamist, vaid kindlakstegemist, kas isik oli teo toimepanemises süüdi.²¹⁵ Panebianco viitab, et süüühimõtte ei kujuta endas keeldu karistada isikut õigusvastase teo eest, vaid on pigem käsitatav teo toimepanija ja õigusvastase teo võimalikult suure omavahelise seotuse vahel, kus tegu võib teo toimepanijale omistada üksnes juhul, kui isik saab aru nii oma teo keelatuses kui ka sotsiaalses

²¹² EIKo 75909/01 *Sud Fondi srl vs Itaalia*, § 108. EIKo *Giem srl and others vs Itaalia*, p 241.

²¹³ EIKo 11082/06 *Cantoni vs. Prantsusmaa*.

²¹⁴ EIKo *G.I.E.M. S.R.L. and others vs Itaalia*, § 242-247.

²¹⁵ Soo, A. Lott, A. Kangur, A. TÕ analüüs, lk 136.

kahjust, mis sellega kaasneb, mistõttu on karistuse kohaldamine võimalik üksnes teovõimeliste isikute puhul.²¹⁶

Ka Euroopa Kohtu praktikas on karistusõiguslik vastutus individuaalne, mis on tuvastatav laialdasemalt kui põhimõttena, mille kohaselt ei saa karistusõiguslik vastutus järgneda süülisuseta.²¹⁷ Kohtuasjas *Schenker* on kohtujurist viidanud, et konkurentsioiguse karistusõiguslikust iseloomust tulenevalt tuleb ka kartelliõiguses järgida teatavaid kriminaalõigusest tulenevaid põhimõtteid nagu õigusriigi- ja süüühimõtet, kus kohtujurist oli seisukohal, et kaasuses subjektiks olevatele ettevõtjatele ei saa subjektiivselt süüks arvata sellist tegu, mille õigusvastasusest nad aru ei saanud ning hindas seega, kas nende käitumist saab pidada keelueksimuseks kui süüd välistavaks asjaoluks. Kohtujurist seob seega küsimuse süüühimõtte alusel vastutusele võtmisest küsimusega sellest, kas isikule saab teatud tegu subjektiivselt süüks panna, keelueksimuses tegutsedes seda teha ei saa.²¹⁸ Kohus aga ei lähtunud kohturisti esitatust ning nentis, et isik on käsitletav karistusõiguslikult süülisena tegutsenuna, kui isik oma olemuselt teadis oma tegevuse õigusvastasusest, kaasuse asjaoludest tulenevalt konkurentsivastasusest.²¹⁹ Van Kempen ja Bemelmans on sellist käsitlust pidanud problemaatiliseks seetõttu, et selliselt nendib kohus olemuslikult süülisuse seost faktiga, et isik ei hoidunud teatud tegevusest, hoolimata sellest, et isik enda arvates tegutses õiguspäraselt.²²⁰ EK on ka kinnitanud süütuse presumptsiooni seotust süüühimõttega süütuse presumptsioonile viidates, kus kohus sisustas süüühimõttega kooskõlas olevana sellist käsitlust, mille kohaselt on fakti ja õiguse presumptsioonid lubatud ning et süütuse presumptsiooniga vastuolus olevaks ei saa pidada tõlgendust, mille kohaselt saab süülise vastutuse isikule omistada ka rikkumise toimepanemisest iseenesest, ilma et selleks peaks olema eraldi tuvastatud tahtlus, kus tahtluse saab tuletada rikkumise sisulistest koosseisutunnustest.²²¹ A. Rosano käsitledes süüühimõtet EL tasandil on aga viidanud süüühimõtte juures tahtliku teo osatähtsusele²²², kus Euroopa Kohus on sidunud karistatava teo teadlikult ja tahtlikult toimepanduga, kus mõlemat tuleb kirjeldada kui Liidu õiguse autonoomset mõistet, sellest tulenevalt on kohtujurist Bot sedastanud, et selline tegu taandub küsimusele isiku käitumisest viisil, kus ta oli oma käitumisest täiesti teadlik ja tegutses tulenevalt oma vabast tahtest, kus vaba tahe ja teadmine ei olnud mõjutatud vaimsetest puudujääkidest. Seega kuuluvad süülise teo toimepanemise alla

²¹⁶ Panebianco, G., lk 51.

²¹⁷ EKo C-681/11, *Schenker*, p 40.

²¹⁸ EKo *Schenker*, C-681/11, p-d 35-44.

²¹⁹ EKo *Schenker*, C-681/11, p 38.

²²⁰ Van Kempen, Blemesman, lk 257.

²²¹ EKo C-45/08, *Spector Photo Group*, p-d 43-44.

²²² Rosano, A., lk 304-305.

nii tahtlikult toime pandud tegu kui ka kergemeelsusest ja hooletusest toime pandud tegu. Euroopa Kohus samas asjas nentis, et teadmise ja tahtmise kumulatiivsed elemendid on täidetud juhul, kui isik sihilikult taotleb süüteo koosseisu osist või tagajärge kas otseselt või kaudselt. Need on ka siis esinevad kui isik on teadlik, et tema õigusvastase tegevusega võib kaasneda õigusvastase teo toimepanemisel kaasuvad tagajärjed ja isik aktsepteerib sellist võimalust.²²³

Eelnevalt viidatud põhjusest tulenevalt on ka tingitud autori hinnangul EIK ebastabiilne praktika teo süülisuse osas, kuivõrd nagu ka varasemalt viidatud objektiivse vastutuse analüüsi alla, siis pole ei EIK ega ka EK välistanud objektiivse vastutuse kohaldamist ning otsustanud selle küsimuse osas jääda pigem äraolevale seisukohale, kus pole suudetud leida fundamentaalseid vastuargumente, miks ei peaks objektiivne vastutus olema üks võimalikke karistusõigusliku vastutuse kohaldamise aluseid. Eelnevast tulenevalt on Panebianco pigem seisukohal, et süütuse presumptsioon ei seondu mitte materiaalõiguslikku süüühimõtet, vaid pigem seotud menetlusõigusliku garantiiga, mis tuleb tagada juhul, kui tegemist on karistusõigusliku sanktsiooniga *Engeli* kriteeriumite tähenduses.²²⁴

Seega sellest nähtuvalt on EIK ja EK lähtunud süüühimõtte sisustamisel selle laiast määratlusest, kus süülisust sarnaselt *mens rea* käsitlusele iseloomustab teatav vaimne seotus teo toimepanemisega, muu hulgas on määravaks asjaoluks isiku arusaamisvõime on teo keelatusest. Sellisest süüühimõtte laiast määratlusest tulenevalt pole kumbki sisuliselt välistanud ka objektiivse vastutuse kohaldamist karistusõigusliku vastutuse alusena, kuivõrd ka sellisel juhul pole tegemist süüta vastutusega ning teatud juhtudel on fakti ja õiguse presumptsioonid seaduses ka lubatud, eeldusel, et isikul on õigus sellistele presumptsioonidele oma vastuväiteid esitada. Selliselt nähtuvalt on autori hinnangul EIK lähtunud süüühimõtte käsitluses nn range vastutuse, mitte absoluutse vastutuse käsitlusest, millele autor on viidanud käesoleva peatüki teises alapeatükis. Sellest tulenevalt on autor viimase kolme alapeatüki analüüsil seisukohal, et objektiivne vastutus ja süüühimõtte ei erine üksteisest karistusõigusliku vastutuse alusena selles osas, mis puudutab minimaalsel määral süülisuse tuvastamise kohustust, kuivõrd olemuslikult nendivad mõlemad, et süülisuse nentimiseks peab olema tuvastatav isiku vaimne seotus teo õigusvastasuse nentimisega, millest ajendatuna on isik teo toimepanemise kasuks otsustanud. Seega pole objektiivne vastutus ja süüühimõtte üksteist välistavad põhimõtted ning laias laastus käsitatav isegi teatud osas sarnastena. Kuivõrd sisuliselt pole EIK ega EK süüühimõtet piiritletud kitsalt selle tahtluse küsimusega teo

²²³ EKo C-72/11, *Afrasiabi*, p 64-67.

²²⁴ Panebianco, G., lk 47-48.

koosseisuliste asjaolude osas ja samas on nentunud sellist käsitlemist, kus alati ei peagi kõik koosseisulised asjaolud olema süüga hõlmatud, võiks jõuda järeldusele, et EIK ja EK käsitlevad süüühimõtet laiemas tähenduses tulnvalt selles etteheidetavusest teo toimepanemisel, mis tegelikkuses oleks ka otseses kooskõlas karistuse eesmärkidega, millele on viidatud töö esimeses peatükis.

2.4. Süüühimõte kehtivas õiguses

Kehtivas õiguses sisustab süüühimõtet KarS § 32 lg-d 1 ja 2, mille kohaselt saab isikut õigusvastase teo eest vastutusele võtta vaid juhul, kui ta on selle toimepanemises süüdi, sisustades süüühimõtte süüühimõtte ja süüdi välistavate asjaolude puudumisega. Süü olemasolu ei vaja eraldi positiivset tõendamist²²⁵ ehk eraldi tuvastamist. Kehtiva õiguse kohaselt seondub süüühimõtte süüühimõtte ja süüdi välistavate asjaoludega, mis tuleb vastavalt tuvastada KarS §-de 33 ja 35 kohaselt, mille kohaselt on süüdi välistatud juhul, kui isik pole teo toimepanemise ajal süüdiiv ja vähemalt 14-aastane, mh juhul, kui ta pole võimeline aru saama oma teo keelatuses. See tähendab seda, et süüdi kinnitamiseks piisab, kui on tuvastatud isiku süüühimõtte KarS § 32 lg 1 alt I ja § 33 kohaselt ja süüdi välistavate asjaolude puudumine KarS § 32 lg 1 alt II ja §-de 38-43¹ kohaselt.²²⁶ Seega on kehtiva õiguse käsitlemise süüühimõtte sarnane Saksa õiguses kehtestatud süüühimõttele, mille kohaselt tuleb lisaks teokoosseisu ja õigusvastasuse tuvastamisel tuvastada deliktstruktuuri kolmandal astmel eraldi ka isiku süüdi, seega subjektiivne seotus süüühimõtte teo toimepanemise. Sootak on viidanud, et süüdi seostub isiku psüühilise suhtumisega oma teosse ja selle tagajärgedesse, kus psüühiline suhtumine omakorda kujutab endast teo asjaolude teadmist, nendest arusaamist, ja tahtmist.²²⁷

Autor on seisukohal, et selline seaduslik määratlus ei anna edasi süüühimõtte sisu ega olemust viisil, mis võimaldaks tuvastada minimaalsel tasandil isiku seotuse teo toimepanemisega ja on seega süüühimõtte käsitlemiseks karistamise peamise alusena liialt kitsas. Sellise süüühimõtte sedastusega on autori hinnangul üksnes viidatud ühele osale süüühimõtte, kus süüühimõtte tuvastamine on välistatud juhul, kui isik ei ole suuteline oma nõdrameelsusest tulenevalt aru saama oma teo keelatuses ega suuteline sellisel viisil ka oma tegusid vastavalt sellisele arusaamisel juhtima. Sellisel viisil jääb aga sisuliselt katmata see, mida mõistetakse süüühimõtte teo

²²⁵ RKKKo 3-1-1-117-06, p-d 6-9.

²²⁶ Sootak, J. Pikamäe, P. KarSK § 32/3.

²²⁷ Sootak, J. Karistusõigus, üldosa, lk 170.

all õigusteooriast tulenevalt ning ka sisuliselt see, millele autori hinnangul sihib KarS § 56 lg 1, sätestades karistusõigusliku vastutuse aluseks just süülisuse.

Kehtiv karistusseadustik tugineb finalistlikule süüteoõpetusele, mille kohaselt tuleb süüteo tunnuste täidetavust kontrollida läbi kolmeastmelise deliktristruktuuri²²⁸, kus hinnatakse teo koosseisupärasust, õigusvastasust ning seejärel süüd. See on sarnane eelnevalt käsitletud Saksa õiguse käsitlemisele süüõhimohttest. Süü on isiku karistamise aluseks ning määrab muuhulgas karistuse liigi – seeläbi täidab süü karistusseadustiku mõistes õigusriiklikke ülesandeid.²²⁹ Süülise teo konstrueerib kehtivas õiguses KarS § 2 lg 2, mille kohaselt on teo toimepanemisel vastutuse kohaldamise aluseks just kolme eelnimetatu täidetavus. Muuhulgas tuleb tegu igal tasandil õiguslikult analüüsida ning üksnes kõigil kolmel astmel saadud jaatava vastuse järel võib järeldada teo karistatavust²³⁰ ning selline lahenduskäik peab olema järgitav selguse ja mõistetavuse huvides ka kohtuotsuse lahenduskäigust.²³¹ Kehtivas õiguses on süü tuvastamise lähtekohaks võetud normatiivne süüõhimohte, mille aluseks on isikule tehtav etteheide normivastase käitumise eest, ehkki isik oleks võinud otsustada õiguse kasuks ning käituda normipäraselt. Seega on etteheide aluseks isiku võime ja võimalus käituda nii nagu oleks pidanud ja võinud käituda iga teine õiguskuulekas isik.²³² Süü tuvastamine deliktstruktuuri kolmandal astmel omab erilist rolli eelkõige selles tähenduses, et alles süü tasandil saab hakata otsustama teo karistatavuse küsimuse üle. KarS § 56 lg 1 kohaselt on karistamise aluseks isiku süü, kus erinevalt deliktstruktuuri tasandil tuvastatavast süüst on tegemist süü kvantifitseeriva nähtusega, mille suurus oleneb süüteo toimepanemise asjaoludest, millele kohus karistust mõistes hinnangu peab andma ning mille kohaselt tuleb muu hulgas arvestada süüd kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid.²³³ Seega normatiivsest süüõhimohtest tulenevalt ja lähtuvalt KarS § 56 lg-s 1 sätestatust on karistamine seotud teo etteheidetavusega, mis on põhjus miks me karistame ja sellega seonduvalt karistamise eesmärkidega, milleks on karistusähvardus sellise etteheidetava teo toimepanemise eest.

Kuigi süüõhimohte on kitsalt piiritletud seaduse tasandil süüd välistavate asjaolude tuvastamise ja süülisusega, siis ei ole olemuslikult põhiseaduslikul tasandil süüõhimohtet käsitletud, kuid selle üheks võimalikuks viiteks on PS §-s 10 sätestatud inimväärikuse põhimõte. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium on viidanud, et inimväärikuse ja õigusriigi

²²⁸ Sootak, J. Karistusõigus, üldosa, lk 170.

²²⁹ Sootak, J. Pikamäe, P. KarSK § 32/6 .

²³⁰ RKKKo 3-1-1-95-06, p 6.

²³¹ RKKKo 3-1-1-99-04 p 10.1, 3-1-1-49-09, p 9.

²³² Sootak, J. Pikamäe, P. KarSK § 32/1.

²³³ Sootak, J. Pikamäe, P. KarSK § 56/7.

põhimõtetest tulenevalt saab isikut karistada üksnes konkreetse teo eest ja mitte enam, kui seda nõuab süüteo raskus (individuaalse süü printsiip).²³⁴ Seega seab põhiseaduslikul tasandil süüühimõtte kohaldamisele piiri inimväärikuse nõudest kinni pidamine, mis oma olemuslikult taandub küsimusele sellest, kas isiku karistamine toimub alustel, mis on legitiimsed karistuse eesmärkidega kehtivas õiguses. Autori hinnangul on karistusõigusliku sanktsiooni kohaldamise eesmärkidest tuletatav, et sellised eesmärgid on seotud isikute heidutamise, kus esimes peatükis viidatud RK lahendite põhjal on võimalik sedastada, et Riigikohus seob küsimuse süüühimõtte kohaldamisest vastutusest etteheitega, mis väljendub isiku õiguste kitsendamises. Sisuliselt on süüühimõtte puhul seega oluline võtta arvesse RK poolt esitatud seisukohta, mille kohaselt saab karistusõiguslikuks pidada üksnes sellist sanktsiooni, mida iseloomustab isiku süüühimõtte, kus karistus on etteheide isiku süüühimõttele käitumisele. Seega seab põhiseaduslikul tasandil süüühimõtte kohaldamisele piiri inimväärikuse nõudest kinni pidamine, mis oma olemuslikult taandub küsimusele sellest, kas isiku karistamine toimub alustel, mis on legitiimsed karistuse eesmärkidega kehtivas õiguses. Autori hinnangul on etteheidetavus tuletatav kolmeastmelise deliktistrutkuuri tulemina, kus eelkõige peab olema tuvastatud, et tegemist on karistusõigusliku teoga, see eeldab nii objektiivsete kui subjektiivsete asjaolude toimepanemist, seejärel õigusvastasust välistavate asjaolude tuvastamist ning viimast süüühimõtte ja süüühimõtte välistavate asjaolude hindamist. Kui sellise teo toimepanemine on tuvastatud, siis võib olemuslikult nentida teo toimepanemist süüühimõtte, mis on süüühimõtte kohaselt etteheidetav. Kuivõrd eri- ja üldpreventiivsetest eesmärkidest tulenevalt on karistuse kohaldamise eesmärgiks isiku heidutamine ja õiguskäitumisele tee suunamine, siis peab tegu olema isikule karistusõiguslikus mõttes ka etteheidetav, vastasel juhul poleks karistuse kohaldamine inimväärikuse põhittega kooskõlas ka Riigikohtu praktikast tulenevalt.²³⁵

Samas peab autor vajalikuks ka nentida, et kuivõrd põhiseaduslikul tasandil süüühimõtet täpsemalt sätestatud pole, siis siis pole sisuliselt välistatud ka selle laiem käsitlus. EIK on kinnitanud, et liikmesriigid on vabad karistusõigusliku vastutuse kohaldamisel viisil, kus alati ei ole tuvastatud teo toimepanemise subjektiivne element või on see osutunud puudulikuks. Kohus on nentinud, et subjektiivsete tunnuste puudumine ei välista õigusrikkumise kuritegelikkude iseloomu ja et liikmesriikide karistusõiguses võib samuti leida karistusõiguslikke sanktsioone, mille puhul vastutuse kohaldamine on üksnes võimalik objektiivsete tunnuste alusel.²³⁶ Muuhulgas pole süüühimõtet selle materiaalses tähenduses sisustanud ka

²³⁴ RKPSJKo 3-4-1-13-15, p 39.

²³⁵ RKKKo 3-4-1-13-15, p 39.

²³⁶ EIKo Varvara vs. Italy, § 70. Salabiaku v. France, § 27.

Riigikohus, pigem on süülisuse põhimõtte laiemas tähenduses autori hinnangul tuletatav teo etteheidetavuset seoses karistuse kohaldamise eesmärkidega. Seepärast poleks sisuliselt välistatud ka objektiivse vastutuse kohaldamine, kuivõrd ka see pole olemuslikult süüta vastutus, vaid ka sellisel juhul taandub küsimus etteheidetavusele teatud riski võtmisele, nt on objektiivse vastutuse koosseisuna autori hinnangul tõlgendatav ka KarS § 119¹ kohaselt kakluses osalemine, kus karistatav on kakluses osalemise fakt iseeneses, mitte teatud õigusvastase tagajärje kaasatoomine. Autori hinnangul ei saa sellist puudulikku süüühimõtte materiaalist käsitlemist ka ette heita, kuivõrd eelnevalt analüüsitud EIK ja EK praktikast tulenevalt on ka seal valdav kontseptuaalne segadus süüühimõtte materiaalse sisustatuse osas, kuivõrd sageli viidatakse kohtupraktikas ka objektiivse vastutuse võimalusele, mistõttu on autori hinnangul küsimus süüühimõttest oma olemuslikult mitte isegi vaadeldav teatud eraldi deliktistruktuuri astmena, vaid küsimus ühiskonnas kehtivast moraalnormidest ja sellest tulenevatest karistamise eesmärkidest. Kui füüsilise isiku tasandil on süüühimõtte kohaldamine piiratud inimväärikuse küsimusega, siis olemuslikult on tõusetunud praktiline probleem juriidilise isiku vastutuse küsimuses, mida autor käsitleb järgmises peatükis.

kõrgendatud ülemmääraga rahatrahvide sätestamisest. Muudatuse pakkumine oli ajendatud kehtivas õiguses sätestatud juriidilise isiku derivatiivsest vastutuse piiratusest, kus eelnõue kohaselt toodi välja, et alati pole konkreetsele füüsilisele isikule etteheite tegemine juriidilise isiku kohustuse rikkumises seisneva väärtõu puhul kriminaalpoliitiliselt põhjendatud ning teatud juhtudel lihtsustab sellisest paralleelvastutusest loobumine juriidilise isiku suhtes läbiviidavat süüteo menetlust.²³⁹ Derivatiivse vastutuse probleemile on olemuslikult viidatud ka TÜ analüüsis, kus intervjuudest kohtuväliste menetlejatega nähtuvalt on lisaks muudele kitsaskohtadele viidanud kõik juriidilise isiku vastutuse probleemile seonduvalt suutmatusega juriidilisele isikule vastutust omistada, kuivõrd sageli on võimatu tõendada relevantse füüsilise isiku süüd.²⁴⁰ Kui varasemalt sarnasele juriidilise isiku derivatiivse vastutuse ümbervaatomiseks väärtõomenetluse raames reageeriti positiivselt, siis SE-le 94 esitatud arvamuste kohaselt sooviti kindlalt juriidilise isiku vastutuse reguleerimist haldusmenetluse raames. Tõõ autor ei pea vajalikuks tuua käesoleva tõõ raames välja seisukohti, mis anti mh aegumistõõtaegade ja trahvimõõrude osas ning tõõ probleemipõõstitutusest lõõhtuvalt viitab eelkõõige probleemidele, mis tõõusetusid seoses välja pakutud juriidilise isiku konstruktsiooniga.

Olulised on eeskõõtt Riigikohtu ja P. Pikamõõe esitatud seisukohad, millele tuginesid oma seisukohtade esitamisel nii advokatuur kui ka kohtuvõõlised menetlejad. 2019. aasta detsembris seaduseelnõõle esitatud arvamuste kohaselt on muude probleemide juures P. Pikamõõe juhtinud tõõhelepanu KarS § 14 lg 2 muutmise probleemsele, seonduvalt karistusõõigusliku vastutuse seotusest sõõpõõhimõõttega, kus Pikamõõe hinnangul on pakutud viisil seaduse õõmbersõõnastamine otseses vastuolus sellega sõõpõõhimõõtte kohaldamisega, nimelt tooks see Pikamõõe hinnangul kaasa sõõpõõhimõõttest loobumise juriidiliste isikute vastutuse osas, mida ei saa pidada kooskõõlas olevaks PS §-st 10 tuleneva sõõpõõhimõõttega. Olemuslikult viitab samasugusele seisukohale ka advokatuur, nentides, seaduse muudatus avaks tee sõõpõõhimõõttest loobumisele juriidiliste isikute karistamisel, mis pole põhjendatud, kuivõõrd samaaegselt ei muudeta KarS § 14 lg 1 sõõnastust.²⁴¹ Autori hinnangul ka suuresti sellisest seisukohast kantuna, on Pikamõõe viidanud haldusmenetluse kohaldamise eelistamisele ning seega objektiivse vastutuse kohaldamise võõimalusele, kus ta viitab objektiivsele vastutusele kui sõõõta vastutusele, kus kui EL õõigusest tulenevad rahatrahvid võõetaks õõle haldusmenetluse raames, oleks võõimalik kohaldada ka haldussanktsioonile rakendatavat objektiivset vastutust, mille puhul piisaks õõksnes eeskõõrja

²³⁹ P. Pikamõõe, seisukoht p-d 2.1.-4.3 . Arvamus eelnõõle 94 SE, 09.12.2019. p-d 1-5. Eesti advokatuur. Põõhiõõiguste Komisjon Arvamus eelnõõle 94SE I. 05.12.2019 p 4. Riigikohus.

²⁴⁰ TÜ analõõus, lk 53-55.

²⁴¹ P. Pikamõõe, seisukoht p-d 2.1.-4.3 . Arvamus eelnõõle 94 SE, 09.12.2019. p-d 1-5. Eesti advokatuur. Põõhiõõiguste Komisjon Arvamus eelnõõle 94SE I. 05.12.2019 p 4. Riigikohus.

objektiivsest rikkumisest. Suur osa Pikamäe argumentatsioonist rahatrahvide ülevõtmiseks haldusmenetluse raames on tugineb viitele EL õigusest tulenevale kohustusega trahvid kindlasti haldusmenetluse raames üle võtta, kus kui nentida haldustrahvide haldusõiguslikku olemust, siis on haldusõiguslike sanktsioonide näol tegemist selliste sanktsioonidega, kus riik peaks üksnes operatiivselt reageerima halduseeksirja objektiivsele rikkumisele, mis süülisust ei nõua.²⁴² Riigikohtu esitatud arvamusest nähtuvalt on juriidilise isiku vastutuse muutmine samuti selges vastuolus süüühimõttega, põhjendades seda põhiseadusest tuleneva individuaalse süüühimõttega. Samas mõõnab Riigikohus oma esitatud seisukohas, et põhiseaduslikkuse järelevalve menetluse raames pole juriidilise isiku süü seni hinnatud, kuid on seisukohal, et süüühimõtte kehtib ka juriidilise isiku puhul derivatiivse vastutuse kaudu füüsilise isiku süü tuvastamisel. Ka Riigikohtu hinnangul on vastuolu tõttu süüühimõttega õigustatud haldustrahvide ülevõtmine haldusõiguse raames, kus on tuttavad nii objektiivne vastutus kui ka juriidilise isiku organisatsiooniline süü.²⁴³ Kohtuvälised menetlejad nind nii advokatuur kui ka advokatuuri põhiõiguste komisjon ei viidanud täiendavatele sisulistele seisukohtadele, vaid viitasid üksnes nõustumisele Riigikohtu ja P. Pikamäe esitatud seisukohtadega, kus kohtuvälised menetlejad rõhutasid, et soovivad juriidilise isiku vastutusele võtmist haldusmenetluse raamest seonduvalt rangest derivatiivse vastutuse süsteemist, mis takistab neid efektiivsel menetlemisel.²⁴⁴ Kohtuväliste menetlejate esitatud arvamusest nähtub, et oluliseks peetakse tõhusat menetlemist ja seejuures erilist tähelepanu menetluslike garantiide tagamise osas ei pöörata.

Suuresti on esitatud seisukohad lähtuvad olemuslikult kantud arusaamast, et EL õigusest tulenevad rahatrahvid tuleb kindlasti üle võtta haldusmenetluse raames. Sellise seisukoha vastuolulisele on olemuslikult viidatud juba TÜ analüüsis, mis kinnitas, et EL õigus ei nõua siseriiklikul tasandil EL õigusest tulenevate rahatrahvide ülevõtmist haldusmenetluse raames, mistõttu ei pea autor seda põhjendatuks ega vajalikuks omakorda analüüsida.²⁴⁵ Muuhulgas juhib autor tähelepanu asjaolule, millele TÜ analüüsis viidatakse, kus olemuslikult on rõhutatud konkreetsest menetlusest lähtumisel karistusõigusliku sanktsiooni autonoomse tähenduse osatähtsust *Engeli* kriteeriumitest lähtuvalt, kus autorid nendivad, et kuivõrd tegemist on karistusõiguslike sanktsioonidega *Engeli* kriteeriumitest tulenevalt ja samale on ka käesoleva

²⁴² P. Pikamäe, seisukoht p-d 2.1-4.3.

²⁴³ Arvamus eelnõule 94 SE, 09.12.2019. p-d 1-5.

²⁴⁴ Eesti advokatuur. Põhiõiguste Komisjon Arvamus eelnõule 94SE I. 05.12.2019 p 4. Advokatuur. ARVAMUS eelnõule 94. 09.12.2019. elektrooniliselt kättesaadav:

²⁴⁵

töö autor viidanud töö esimeses peatükis²⁴⁶, siis ei muutu olukord sellevõrra lihtsamaks, kui siseriiklikul tasandil otsustatakse siiski trahvid haldusmenetluse raames üle võtta.²⁴⁷ Ka EIK on kinnitanud selliste haldustrahvide karistusõiguslikku iseloomu, mistõttu oleks sanktsioonide iseloomust tulenevalt ka raske väita, et need on olemuslikult haldusõiguslikud.²⁴⁸ Seega tulenevalt sanktsioonide karistusõiguslikust iseloomust, poleks võimalik ka TÜ analüüsi autorite hinnangul süüpehmisest kõrvalekaldumine, kuivõrd *Engeli* kriteeriumitest lähtuvalt on oluline sanktsiooni sisu, millest tulenevalt peab olema tagatud menetluslike garantiide tagatavus.²⁴⁹ 2020. aastal esitatud haldustrahviõiguse kontseptsiooni kohaselt lahendati süü küsimus võlaõigusseaduse²⁵⁰ (edaspidi VÕS) sätete alusel, kus süüilisuse tuvastamine peab tuvastatama VÕS § 104 lg 2 nimetatud süü vormide hooletuse, raske hooletuse või tahtluse alusel, kus minimaalseks süü tuvastamiseks peab olema tuvastatud õigusrikkumise toimepanemine vähemalt hooletusest VÕS § 104 lg 3 tähenduses. Juriidilise isiku puhul võeti otsuseks lähtuda organisatsioonilise süü pehmisest, kus süü tuvastamiseks pole vaja tuvastada konkreetse füüsilise isiku õigusrikkumist ja süüd.²⁵¹ Olemuslikult on autor seisukohal, et selliselt oleks võimalik tõlgendada ka karistusõiguslikku süüpehmiset, mille analüüs kajastub käesoleva peatüki kolmandas alapeatükis, kus autor analüüsib süüpehmisetele etteheidetud kitsast käsitlusest tulenevalt süüpehmisete laiemat tõlgendamise võimalikkust.

3.2. Süüpehmisest tulenevad piirangud juriidilise isiku vastutuse kohaldamisel tegevusetusdeliktide puhul

Kuivõrd halduskaristuste ülevõtmisel on peamine probleem, millele kohtuvälised menetlejad on viidanud, seonduv juriidilise isiku derivatiivse vastutuse mudeliga ja selle liialt kitsa käsitlusega süüpehmisest, analüüsib autor töö raames juriidilise isiku tegevusetusest tulenevaid probleeme. Juriidilise isiku karistusõiguslik vastutus lisandus seadusesse 01.09.2005 jõustunud karistusseadustikuga.²⁵² Kehtiv õigus lähtub derivatiivse vastutuse mudelist, kus juriidilist isikut käsitletakse kui õiguslikku abstraktsiooni, kes omandab õigusvõime läbi oma vastutavate töötajate KarS § 14 lg 1 kohaselt, kuivõrd õigusliku abstraktsioonina ei ole juriidiline isik võimeline iseseisvalt tegutsema.²⁵³ Selle kohaselt peab juriidilise isiku vastutuselevõtmiseks juriidilise isiku huvides KarS § 14 lg 1 sätestatud juriidilise isiku huvides

²⁴⁶ Käesoleva töö peatükk 1.2.2.

²⁴⁷ Soo, A. Lott, A. Kangur, A. TÜ analüüs, lk-d 57-75.

²⁴⁸ EIKo 8544/79, Grande Stevens jt s. Itaalia, §-d 94-101.

²⁴⁹ Soo, A. Lott, A. Kangur, A. TÜ analüüs, lk-d 57-75.

²⁵⁰ Võlaõigusseadus. – RT I, 04.01.2021, 19.

²⁵¹ Haldustrahviõiguse kontseptsioon. 28.04.2020. Elektrooniliselt kättesaadav: Lk 19.

²⁵² Elkind, E. Sootak, J.. Juriidilise isiku vastutus. Uued suunad Eesti kohtupraktikas. – *Juridica X/2005*, lk 673.

²⁵³ Pikamäe, P. Kes on juriidilise isiku pädev esindaja karistusseadustiku mõttes? – *Juridica X/2010*, lk 8.

tegutsenud füüsilise isiku KarS § 2 lg-le vastav karistamise alus. Selliselt on õiguskirjanduses ja kohtupraktikas rõhutatud, et olemuslikult pole tegemist eraldiseisva vastutusega, vaid et juriidiline isik vastutab füüsilise isikuga paralleelselt, kus füüsilise isiku käitumine on juriidilise isiku vastutuse otseseks eelduseks, kus juriidilise isiku vastutus ei eksisteeri eraldiseisvana füüsilise isiku vastutusest.²⁵⁴ Füüsilise isiku seose tuvastamine on õiguskirjanduses esitatu kohaselt oluline seepärast, et üksnes nii on võimalik ka juriidiliste isikute puhul tagada süüühimõttel kinnipidamine.²⁵⁵ Sisuliselt on ka Riigikohu siiski nentunud võimalust sellisest rangest tõlgendusest teatud juhtudel mööda vaadata, kus Riigikohus on nentunud, et juriidilise isiku vastutusele võtmine on võimalik ka siis, kui konkreetset füüsilist isikut tuvastatud pole.²⁵⁶ KarS § 14 lg 1 kohaselt on selliselt juriidilise isiku vastutus piiratud sättes sedastatud juriidilise isiku huvides tegutsetavate isikute ringiga ja juriidilise isiku huvi mõistega, kus tegu on toime pandud juriidilise isiku huvides, kui tegu on toime pandud juriidilise isiku tegevussfääris või vähemal sellega seonduvates valdkondades ning kus juriidiline isik vastutab vastavalt kas organi, liikme, juhtivtöötaja või pädeva esindaja poolt toime pandud teo eest ning kus organi mõiste sisustatakse vastavalt tsiviilseadustiku üldosa seaduse (edasipidi TsÜS) § 31 lg-tele 1 ja 2 kaudu.²⁵⁷ KarS § 37 kohaselt piirab juriidilise isiku vastutusele võtmist ka juriidilise isiku süü, kus selleks, et juriidilist isikule vastutust omistada, peab ta lisaks olema ka süüvõimeline.²⁵⁸

Kui füüsilise isiku süüvõimelisus seotakse KarS §-de 33-35 kohaselt muu hulgas isiku süüdivuse ja süüd välistavate asjaoludega, mis on otseselt kooskõlas ja õiguskirjanduses viidatud süüühimõttel rajanevate argumentidega selle osas, et süüd saab omistada üksnes isikule, kes on suuteline oma tahet juhtima, siis juriidilise isiku puhul eelnimetatud sätted süüvõime osas ei kohaldu. Seda tulenevalt asjaolust, et juriidilise isiku puhul on tegemist õigusliku kehandiga, kellele pole võimalik laiendada selliseid füüsilise isiku süüvõime eeldusi. Sellest tulenevalt on juriidilise isiku süüvõime seostatud TsÜS § 26 lg-s 2 sätestatud õigusvõime tekkimisega, mille kohaselt tekib juriidilise isiku õigusvõime registrisse kandmisega ning lõpeb registrist kustutamisega TsÜS § 45 lg 2 kohaselt, mis on sarnaselt sätestatud ka äriseadustiku § 2 lg-ga 3, mille kohaselt tekib äriühingu õigusvõime registrisse kandmisega ning lõpeb äriregistrist kustutamisega. Seega õiguskirjanduses viidatu kohaselt on

²⁵⁴ KarS komm § 14/2. RKKKo 3-1-1-30-11, p 15,1.

²⁵⁵ KarS komm § 14/2.

²⁵⁶ RKKKo 3-1-1-182-04, p 11.

²⁵⁷ M. Tannberg, lk 8-13.

²⁵⁸ KarS komm § 37/2.

juriidilise isiku süüvõimelisus seotud kitsalt registrikandega.²⁵⁹ Autori hinnangul pole selline käsitlus aga kooskõlas süüühimõttest tulenevaga, mille kohaselt on süüühimõtet aluseks just vaimne side teo toimepanemisega ja isiku suutlikkus teo toimepanemisel oma käitumist juhtida.

Juriidilise isiku süüühimõttest lähtumise piiratusel on eelkõige viidatud seonduvalt tegevusetusdeliktidega, mis eelnevalt esitatud kohtuväliste menetlejate seisukohtadest lähtuvalt on osutunud ka praktiliseks probleemiks. Juriidiline isik saab tegevusetuse eest vastutada juhul, kui on tuvastatud vastav füüsilise isiku ehtsa või mitteehtsa tegevusetusdeliktile vastav KarS § 2 lg 2 täiskoosseisuline süütegu, mis on toime pandud juriidilise isiku huvides.²⁶⁰ Tegevusetusdelikti puhul süüteovastutuse omistamiseks juriidilisele isikule peab olema viidatud nõutavale teole, juhtivtöötaja kohustusele tegutseda ning süüteokoosseisu subjektiivsele küljele.²⁶¹ Tegevusetuse eest vastutuselevõtmine saab toimuda üksnes sellise isiku teo eest, kes oli õiguslikult kohustatud tegutsema. Riigikohus on rõhutanud vajadust tuvastada juriidilisele isikule etteheidetav kuritegu, mis tuleneb tema organi tegevusetusest. Kui tegevusetus on tuvastatud, tuleb omakorda välja selgitada see, kes vastvalt juriidilise isiku sisesele tööjaotusele oli kohustatud tegutsema. Muu hulgas on Riigikohus rõhutanud, et kui tööjaotust pole võimalik tuvastada, siis võib tõusetada küsimus ka kõigi liikmete vastutusest.²⁶² Konkreetse isiku tegevusetuskohustust on Riigikohus põhjendanud tulenevalt individuaalvastutuse järgimise põhimõttest.²⁶³ Kui ehtsa tegevusetusdelikti puhul on tegutsemiskohustus olemuslikult sätestatud seaduses, siis mitteehtsa tegevusetusdelikti puhul tuleb tuvastada KarS § 13 lg 1 kohane garandiseisund, millest tulenevalt on isikul tekkinud tegutsemiskohustus, kus valvegarandi kohustuseks on õigushüve kahjustamise ärahoidmine tema valve all oleva ohuallika poolt ning kaitsegarandi kohustuseks kaitse all oleva õigushüve mitte kahjustamine.²⁶⁴ Praktikas on tõusetunud probleemid eelkõige juriidilise isiku mitteehtsa tegevusetusdelikti puhul, kus alati pole tuvastatav seadusest tulenev juriidilise isiku kohustus tegutseda.

Kohtupraktikast nähtuvalt on aga juriidilise isiku vastutus tegevusetusdeliktide puhul osutunud problemaatiliseks eelkõige suutmatusest leida seaduses sätestatud füüsilise isiku kohustus, mille alusel derivatiivse vastutuse alusel juriidilisele isikule süüd omistada. Praktikas on sageli

²⁵⁹ KarS komm § 37/2.

²⁶⁰ Sootak, J. Karistusõigus. Üldosa, lk 625-626.

²⁶¹ RKKKo 3-1-1-82-04; RKKKo 3-1-1-9-05, p-d 7-8,; RKKKo 3-1-1-84-07 p ; RKKKo 3-1-1-7-06; RKKKo 3-1-1-4-06; RKKKo 3-1-1-22-05.

²⁶² RKKKo 3-1-1-137-04, p 19.

²⁶³ RKKKo 3-1-1-43-08, p 9.2.

²⁶⁴ Tannberg, M., lk 14.

viidatud KÜ Roo kaasusele, kus juriidilise isiku vastutuse küsimus tõusetus seoses juhatuse liikme tegevusetusega, kes ei taganud heakorratööde tegemist ning kõrvaldanud ehitiselt jääpurikaid ja lund, küsimus taandus seega tegevusetuse eest vastutusele võtmisele, kus Riigikohus rõhutas, et kuivõrd juriidilise isiku vastutusele võtmine KarS § 14 lg 1 kohaselt saab toimuda üksnes tema huvides tegutsenud füüsilise isiku süülise teo toimepanemisel, mis tegevusetusdelikti puhul peab olema tuvastatav tegutsemiskohustusena. Kuna seadus sellist kohustust ei sätesta, siis ei saa juriidiline isik ka vastutada.²⁶⁵ Olemuslikult ei piirdu probleem üksnes ühe kaasusega, vaid kohtupraktikas on tegevusetusdeliktist tulenevaid näited juriidilise isiku karistusõigusliku vastutuse kohaldamise võimatusest teisigi, kus juriidilise isiku vastutusele võtmise võimatuse on tinginud füüsilise isiku tegutsemiskohustuse tuvastamise suutmatus. Eelkõige on see seotud küsimus mitteehtsa tegevusetusdeliktiga sätestatust, kus pole seadusega sätestatud juriidilise isiku huvides tegutseva isiku kohustust.²⁶⁶ Autori hinnangul pole see ka kuigi imekspandav, sest praktiliselt tundub samuti võimatu sätestada iga võimalikku füüsilise isiku kohustust, mis juriidilise isiku tegutsemisest tulenevalt tõusetuda võivad. Seega on derivatiivse vastutuse mudel osutunud praktikas ka autori poolt analüüsitud kaasuste pinnal problemaatiliseks. Sellise mitteehtsa tegevusetusdelikti probleemi lahenduseks on M. Tannberg analüüsis juriidilise isiku vastutuse osas viidanud ettepanekule kaaluda seadusesse ehtsa tegevusetusdelikti lisamist, mille kohaselt oleks võimalik juriidilise isiku karistamine järelevalve hooletu teostamise eest.²⁶⁷ Autor nõustub sellise käsitlusega igati ning nendib, et sellisel juhul oleks võimalik vältida olukordi, kus juriidiline isik jääks tegevusetusdelikti alusel vastutusele võtmata seepärast, et sellist asjaomast kohustust seadusest ei tulene.

Küll aga on autori hinnangul üldisem probleem seotud juriidilise isiku derivatiivse vastutuse ja süüühimõtte sobimatusel. Esimene ilmne probleem on seotud kahe õigussüsteemi eeskujul vastuvõetud põhimõttest, kus juriidilise isiku vastutuse küsimus on lahendatud Prantsusmaa *Code Penal* eeskujul, võttes aluseks derivatiivse vastutuse süsteem ning karistusõigusliku vastutuse küsimus üleüldises pildis on lahendatud Saksa õigusel põhineva süüühimõtte alusel, mis tunnistab süü tuvastamist kolmeastmelise deliktstruktuuri vahendusel. Autor ei ole seisukohal, et kehtiv õigus peaks loobuma süü tuvastamisest kolmeastmelise deliktstruktuuri kaudu, vaid pigem kõhklev selle osas, kas derivatiivse vastutuse mudel olemuslikult süüühimõttega kokku sobitub. Nii on õiguskirjanduses sisuliselt ka viidatud, et Saksa õiguse

²⁶⁵ RKKKo 3-1-1-184-16, p-d 34-41.

²⁶⁶ RKKKo 1-18-9594, p 10; RKKKo 4-16-5811 p-d ; RKKKo 3-1-1-137-04, p-d 14-16. RKKKo 3-1-1-4-06, p 5. RKKKo 3-1-1-64-07. RKKKo 3-1-1-84-16. RKKKo 1-18-9594; RKKKo 4-17-1195; RKKKo 4-16-6493; RKKKo 4-17-3766; RKKKo 1-15-11032; RKKKo 4-19-4632; RKKKo 4-20-215.

²⁶⁷ M. Tannberg, lk 16.

kohaselt seab süüühimõte kindlad piirid juriidilise isiku vastutusele võtmiseks, kuivõrd juriidilise isiku puhul on tegemist õigusliku abstraktsiooniga, kellel pole süüühimõte ega võimet olla süüdi, mistõttu Saksa õiguse kohaselt ei saa sellisel viisil süü omistamine süüühimõtte kohaselt toimudagi, kuivõrd süü omistamist juriidilisele isikule piirab süüühimõtte seostatus inimväärikusega, mis juriidilistele isikutele ei laiene, sest nende puhul on tegemist õigusliku abstraktsiooniga, kes ei saa oma tahet ise juhtida. Seetõttu on juriidiliste isikute vastutus Saksa õiguses reguleeritud halduskaristuste alusel eraldi menetluses.²⁶⁸ Autor nõustub TÜ analüüsis esitatud seisukohtadega sellest, et tekitades väärtemenetluse kõrvale eraldi menetlusliigina halduskaristusmenetluse, kaotaks olemuslikult tähtsuse väärtemenetluse eraldi reguleerimine ning nii mindaks tagasi revisjoni eelsesesse aega.²⁶⁹ Samas poleks autori hinnangul välistatud lähtuda ka teistsugusest juriidilise isiku vastutuse süsteemist, mis on kehtivas õiguses diskussioone tekitanud ka varasemalt, eelkõige seonduvat tegevusetusdeliktidega.

Erinevates õigussüsteemides tuntakse erinevaid käsitlusi juriidilise isiku õiguslikust vastutusest, sealhulgas nende süüühimõtelisusest. M. Tannberg on juriidilise isiku süüühimõtevastutus regulatsiooni analüüsid, et laias laasutus jagunevad juriidilise isiku vastutuse mudelid derivatiivse ja organisatsioonilise vastutuse mudeliteks. Muuhulgas on derivatiivse vastutuse mudel veel omakorda jagunev asendusvastutuse süsteemiks (vicarious liability mode) ja identifitseerimissüsteemiks (identification mode), kus asendusvastutuse süsteemi kohaselt omistatakse juriidilisele isikule mistahes füüsilisest isikust töötaja või agendi poolt toime pandud süüühimõted, sidudes vastutuse aluse töökohustuste täitmise ja juriidilise isiku huviga. Identifitseerimissüsteemi kohaselt on juriidilisele isikule omistatavad üksnes juhtkonna või juhtivtöötajate teod, kus vastutuse mudel rajaneb põhimõttel, et juriidilise isiku vastutus tuleb siduda üksnes nende isikutega, kes tegutsevad juriidilise isiku huvides, kellel on piisav juhtiv positsioon ning kelle teadmist ning tahet sellest tulenevalt juriidilise isiku tahtega võimalik samastada on. Õiguskirjanduses ollakse seisukohal, et organisatsioonilise vastutuse kohaldamise läbi on võimalik vältida derivatiivse vastutuse mudeli puudujääke, kus juriidilisele isikule vastutuse omistamine toimub läbi mitte juriidilise isiku töötajate kaudu, vaid keskendudes juriidilise isiku kui terviku süüühimõte tegevuse keskendumine. Seega põhineb organisatsioonilise vastutuse idee selles, et oluline pole juriidilise isiku huvides tegutsenud füüsilise isiku tuvastamine, vaid juriidilise isiku süüühimõte aluseks on tema enda puudulik korraldus, mis kas suunas, julgustas, talus või viis asjasse puutuvate nõuete rikkumiseni.²⁷⁰

²⁶⁸ Günther, K. „Nulla poena sine culpa“ and corporate personhood, lk 361.

²⁶⁹ Soo, A. Lott, A. Kangur, A. TÜ analüüs, lk-d 57-75.

²⁷⁰ Tannberg, M. Juriidilise isiku süüühimõtevastutuse regulatsioon ja võimalikud muudatused. (Autori valduses), lk 4.

Nagu ka eelnevast analüüsist nähtus, on karistusõigusliku sanktsiooni rakendamine suuresti seotud kehtivas õiguses tunnustatud karistamise eesmärkidega, mis KarS § 56 lg 1 kohaselt on karistuse eesmärgid valdavalt üld- ja eripreventiivsed, kus karistuse kohaldamise eesmärk on seotud karistusahvarduse loomisega, kus karistuse kohaldamisel realiseeruvad eesmärkidena ühiskonna õiguskuulekust tugevdavalt, üksisikut heidutavalt ning lähtub isikust, kes suudab oma vaba tahte kujundamise teel õigusvastasest teost hoiduda. M. Tannberg on viidanud, et praktikas on tekitanud probleeme juriidilise isiku karistamise eesmärkidest. Eelkõige seonduvalt asjaolust, et juriidilise isiku näol on tegemist õigusliku abstraktsiooniga, kellel puudub inimväärikus selle tavalises tähenduses ning kellel sellise abstraktsioonina puudub füüsilisele isikule sarnane võime oma tahet juhtida. Sellest johtuvalt tõusetub küsimus, kas juriidilise isikule kui abstraktsioonile saab karistuse kohaldamine olla käsitatav kui etteheite tegemine. M. Kairjak ja R. Rask on viidanud, et ka juriidilise isiku puhul taandub karistuse kohaldamise eesmärk eri- ja üldpreventiivsetele eesmärkidele, millega natakse ühiskonnale mõista teo keelatuses ja sellise teo toimepanemisega kaasnevast etteheitest ning viidates nii kohustusele selliste tegude toimepanemisest hoiduda.²⁷¹ arnaselt on sidunud juriidilise isiku vastutuse võtmise eesmärgid ka Riigikohus, kes on viidanud juriidilise isiku puhul üld- ja eripreventiivsetest eesmärkidest lähtumisele, kus ka juriidilise isiku karistamine on olemuslikult seotud etteheite tegemisega süüteo toimepanemisest konkreetsele juriidilisele isikule.²⁷² Järgenvalt analüüsib autor süüpõhimõttest tulenevaid piiranguid juriidilise isiku vastutuse kohaldamisel ning võimalikku käsitlust laiemast süüpõhimõttest.

3.3. Süüpõhimõttest tulenevad piirangud karistusõigusliku sanktsiooni kohaldamisel

Eelnevate peatükkidega oli autori püüd sisustada kehtiva õiguse kohaseid piiranguid süüpõhimõtte kohaldamisel karistusõigusliku sanktsiooni puhul. Autori hinnangul on eelnevast õigusteooria ja EIK ja EK kohtupraktika analüüsist tuletatav, et küsimus süülisusest ei taandu kitsalt deliktistrutkuuri kolmanda astme kontrollile süüd välistavate asjaolude puudumisest ega süüvõimest. Kuivõrd põhiseaduslikul tasandil pole süüpõhimõtet tuvastatud ning see oleks EIK ja EK praktika kohaselt võimalik laias laastus tuletada PS §-de 10, 22 ja 23 tulenevatest inimväärikuse, õigusriigi ja süütuse presumptsiooni põhimõtetest, siis tuleks hinnata seda, millised piirid seavad põhiseadus ja karistusseadustikus sätestatud karistuse kohaldamise eesmärgid süüpõhimõtte kohaldamisele karistusõigusliku vastutuse alusena juriidilise isiku

²⁷¹ Ibid, lk 7.

²⁷² RKKKo 3-1-1-7-04, p 10.

vastutusele halduskaristuste kohaldamise seisukohalt. Autori hinnangul pole olemuslikult problemaatiline füüsilise isiku puhul süüpärimõtte kohaldamine viisil nagu seda praegu tehakse, kuivõrd see pole ka praktikas autorile teadaolevalt suuremaid probleeme tõstatanud. Juriidilise isiku derivatiivse vastutuse puhul on aga seotus süüpärimõttest tulenevate piiridega ilmne ka praktilisel tasandil.

Küsimus süüpärimõtte sisustamisest taandub nii õiguskirjanduses viidatud kui ka EIK ja EK viidatud põhjal küsimusele sellest, mis peab olema minimaalsel tasandil tuvastatud selleks, et isikut süüliselt vastutusele võtta. EIK ja EK kohaselt peab sellega olema tuvastatud minimaalne tahtlus teo toimepanemise ja õigusvastaste tagajärgede kaasatoomise osas, kus isiku süülisuse tuvastamisel peab olema tuvastatav vaimne side teo õigusvastasussisus osas, mis muu hulgas peab vastama inimväärikuse pärimõttele. Juriidilise isiku puhul aga inimväärikusest tulenevaid kitsendusi nentida ei saa ning nagu autor ka eelnevalt viitas, ei ole olemuslikult juriidilise isiku vastutus süüpärimõttega kooskõlas juba seepärast, et juriidilise isiku puhul on võimatu tuvastada vaimset sidet teo toimepanija ja teo toimepanemise vahel just juriidilise isiku kui õigusliku abstraktsiooni olemusest lähtuvalt. Samas peab tulenevalt karistuse kohaldamise eesmärkidest säilima etteheidetavus, mis tingib karistusõigusliku sanktsiooni kohaldamise pärhiseaduslikul tasandil. Autor on seisukohal, et kuivõrd materiaalsel tasandil ei ole ei Liidu õigus ega EIÕK süüpärimõtet sisustanud, siis poleks vastuoluline ka süüpärimõtte laiem tõlgendamine kehtivas õiguses juriidilise isiku vastutuse hindamise puhul, mille kohaselt poleks välistatud ka organisatsioonilise vastutuse kohaldamine tulevikus juriidilise isiku vastutuse alusena. Samale viitavad ka Liidu õiguse poolt sätestatud vastutuse koosseisud, mis oma olemuselt on suunatud tihti üksnes juriidilisele isikule.

Seega kuna juriidilise isiku puhul pole karistuse kohaldamine sisult piiratud inimväärikuse pärimõttega, siis pole välistatud ka selline süüpärimõtte tõlgendus, mille kohaselt nenditakse organisatsioonilise vastutuse kohaldamise võimalikkust, kuivõrd organisatsiooniline vastutus nendib juriidilise isiku vastutust läbi selle süülisuse. Kuivõrd süülisus on aga piiratud etteheidetavusega, siis saab olemuslikult pidada juriidilisele isiku etteheidetavaks teatud hoosuskohustuse puudulikkude järgimist, vt nt personalivalikut. Nt võiks nentida, et olukorras, kus juriidiline isik oma tegevuse raames soovib raha kokkuhoiu mõttes utiliseerida kemikaale soodsal viisil neid jõkke heites ja nii ulatusliku keskkonnakahju tekitades küsimus karistusõigusliku vastutuse puhul mitte selles, kes konkreetse füüsilise isikuna otsustas sellise teo toime panna, vaid pigem selles, et selline tegu oli seadusvastane, ilmselt suutis juriidiline isik oma sellise teo keelatus ette nähta ning sellest hoiduda ning seda ta ei teinud ning tegu

võib pidada etteheidetavaks. Ka EL õigusest tulenevate rahatrahvide kohaldamise koosseisud kujutavad oma olemuselt tegutsemiskohustusi juriidilistele isikutele, mitte konkreetsetele füüsilistele isikutele ning TÕ analüüsis viidatud kohaselt on selliseid oodatavaid koosseise võrdlemisi palju ning muu hulgas pole välistatud nenge pidev lisandumine, siis muutub derivatiivse vastutuse kohaldamine takistuseks ka seadusandlusele, kus seadusandja peaks suutma tagada, et iga vastav juriidilise isiku kohustus on tagatud ka füüsilise isiku kohustusena. Vastaselt juhul päädib see juriidilise isiku vastutusele mittevõtmisega, mida aga ei saa ilmselt pidada seadusandja tahteks.

Kuigi halduskaristuste ülevõtmisel peeti olemuslikult süüpõhimõtet põhiseaduslikul tasandil oluliseks piiranguks EL õigusest tulenevate trahvide ülevõtmisel vääртеomenetluse raames tulenevalt süüpõhimõtte piiratusest, siis autor eeltooduga ei nõustu. Süüpõhimõtet saab pidada põhiseaduslikuks ka juhul, kui loobutakse kitsast derivatiivse vastutuse mudelist ning säilitatakse juriidilise isiku puhul karistamiseeldusena teo etteheidetavusest lähtumine ning karistuse proportsionaalsus. Etteheidetavus omakorda on omistatav juhul, kui seadusnormid on piisavalt selged selleks, et sellisest teo etteheidetavusest aru saada. Olemuslikult võiks seega nentida, et põhiseaduslikul tasandil ei tulene juriidilise isiku vastutusele võtmisele süüpõhimõttest tulenevaid täiendavaid piiranguid, vaid et pigem tingib sellise piiratuse derivatiivse vastutuse mudel, mis ei võimalda süülisust juriidilise isikule kui abstraktsioonile ette heita, nõudes juriidilise isiku vastutuse tuvastamise rangelt läbi füüsilise isiku. Organisatsioonilise vastutuse kohaldamisega ei oleks vastuolus ka karistuse üld- ja eripreventiivsed eesmärgid. Kuigi olemuslikult oleks võimalik ka objektiivse vastutuse kohaldamine, siis ei pea autor seda kohaseks eeskätt vähestest võimalustest süülisolevale teole vastu vaielda.

KOKKUVÕTE

Kuigi sanktsioon laiemalt võib viidata erinevatele kitsendustele, siis eristab karistusõiguslikku sanktsiooni mittekaristusõiguslikust selle suurem kitsendus isiku õigustele. Kehtiva õiguse kohaselt on karistamise aluseks isiku süü KarS § 56 lg 1 kohaselt, mis omakorda eeldab KarS § 2 lg 2 kohase koosseisupärase, õigusvastase ning süülise teo toimepanemist. Süüühimõte kehtivas õiguses on kitsalt sätestatud KarS §-s 32, mille kohaselt on süüühimõtte käsitus piiratud isiku süüisuse ning süüd välistavate asjaolude kontrolliga deliktstruktuuri kolmandal astmel. Diskussioon süüühimõtte käsitlusest on eelkõige tõusetunud seonduvalt EL õigusest tuleneva kohustusega võtta kehtivasse õigusesse üle halduskaristused, kus põhiküsimuseks on see, kas halduskaristused peaks Eesti õiguskorda üle võtma väärtekaristustena või osana haldusõiguses, luues eraldi halduskaristuste instituudi. Probleemaatiliseks muudab taoliste karistuste kohaldamise asjaolu, et õigusrikkumise kuulumine karistusõiguse või haldusõiguse alla määratleb õigusrežiimi, mille alusel õigusrikkumist menetletakse ning sellest tulenevalt ka tagatavad menetluslikud garantiid. Siseriiklikul tasandil on halduskaristuste ülevõtmist soositud haldusmenetluse raames, eelkõige tulenevalt süüühimõtte liialt rangest määratlusest.

Sellest tulenevalt seadis magistritöö autor eesmärgiks analüüsida kehtiva õiguse, õiguskirjanduse ning EIK ja EK praktika põhjal seda, millised piirid seab süüühimõte karistusõigusliku iseloomuga sanktsioonide kohaldamisele. Eelkõige seonduvalt sellega, mis peab olema minimaalselt tuvastatav süüühimõtte nõude täidetavuseks. Sellest tulenevalt püüdis autor omakorda vastata küsimusele sellest, millised piirangud seab süüühimõte riigisisel tasandil Euroopa Liidu õigusest tulenevate halduskaristuste riigisisel kohaldamisel. Eesmärkide saavutamisel püüdis autor vastata järgmistele küsimustele:

- 1) mis on karistusõiguslik süüühimõte ning kuidas erineb süüühimõtte ulatus füüsiliste ja juriidiliste isikute puhul;
- 2) kas karistusõiguslik vastutus kohaldub samaväärsena ka formaalsest karistusõigusest väljaspool kohaldatavatele, kuid sisuliselt karistusõiguslikena käsitletavate (*Engeli* kriteeriumitest tulenevalt) sanktsioonide kohaldamisel;
- 3) millistes piirides oleks võimalik Eesti õiguses karistusõigusliku iseloomuga sanktsioonide puhul (*Engeli kriteeriumite*) järgi võimalik kõrvalekaldumine senises karistusõiguses omaksvõetud süüühimõttest, seejuures ka teises menetlusliigis.

Eesmärkide saavutamiseks on töö jagatud kolme peatükki, kus esimeses peatükis püüdis autor sisustada karistuse mõiste ja eesmärgid ning seejärel karistusõiguslikule sanktsioonile

iseloomulikud tunnused õiguskirjanduses ning kohtupraktikas viidatu kohaselt. Kuivõrd kehtivast õigusest ei tulene *expressis verbis* viidet karistuse mõistele või karistuse kohaldamisele eesmärkidele, lähtus autor nende tuletamisel kehtivas õiguses tunnustatud karistusteooriatest. Autor jõudis järeldusele, et kehtivas õiguses lähtutakse karistuse kohaldamisel KarS § 56 lg-st 1 tulenevatest üld- ja eripreventiivsetest eesmärkidest, mis seavad karistuse kohaldamise eesmärkideks isiku heidutamise ning õiguskuulekusele suunamise. Seejärel analüüsis autor karistusõiguslikule sanktsioonile iseloomulikke tunnuseid nii õiguskirjanduses, EIK ja EK praktikas kui ka Riigikohtu praktikas esitatu kohaselt ning hindas halduskaristuste vastavust selliselt esitatud tunnustele. Autor jõudis järeldusele, et halduskaristuste karistusõiguslik iseloom tingib nende käsitlemise karistusõigusliku sanktsioonina EIK poolt määratud *Engeli* kriteeriumite kohaselt, eelkõige *Engeli* kolmandast kriteeriumist tulenevalt, mis viitab karistuse raskusele. Kavandatavate trahvide sanktsioonimäärad ületavad kehtivas õiguses KarS § 44 lg-s 8 määratud sanktsiooni maksimummäärasid. Taolised suured trahvisummad viitavad autori hinnangul sellele, et halduskaristuste eesmärgid on võrreldavad kriminaalkaristuste kohaldamisega, kuivõrd selliste sanktsioonide kohaldamine on suuresti tuletatavad karistuse kohaldamise üld- ja eripreventiivsetest eesmärkidest, milleks on isiku isikute heidutamine õigusvastaste tegude toimepanemist vältima ning ennetades selliste tegude toimepanemist. Autori hinnangul võib nentida, et sellised karistused omavad üheaegselt nii ennetavat kui ka heidutavat mõju. Karistuse kohaldamine on õigustatud süülise teo toimepanemisel, kus karistuses väljendub isiku õiguste kitsendamine, selline õiguste kitsendamine on omakorda aga õigustatud üksnes juhul, kui sellises kitsenduses avaldub teatav etteheide õigusvastase teo toimepanemise eest. Sisuliselt võib nentida, et karistuse kohaldamise eesmärkidest tulenevalt, milleks on isikute heidutamine ning õiguskuulekusele suunamine, pole karistuse kohaldamine õigustatud juhul, kui tegu ei ole isikule etteheidetav. See on otseselt seotud ka inimväärikuse põhimõttega, sest inimväärikuse põhimõttest tulenevalt on etteheite tegemine õigustatud üksnes juhul, kui karistuse kohaldamise alusena on tuvastatud isiku süülise teo toimepanemine. Autori hinnangul tingivad ka EL õigusest tulenevad rahatrahvid nende käsitlemise materiaalse määratluse kohaselt karistusõiguslikena ning seega nende kohaldamise süüpõhimõttest lähtuvalt.

Sellega seonduvalt käsitles autor halduskaristuste karistusõiguslikust iseloomust tulenevalt süüpõhimõtte sisu nii õiguskirjanduse kui ka EIK ja EK praktika kohaselt, võrreldes eelviidatute käsitlemisele kehtivas õiguses süüpõhimõtte kohta sätestatuga. Lisaks analüüsis autor objektiivse karistusõigusliku vastutuse kohta sätestatut, kuivõrd seda peetakse sageli süülise vastutuse vastandiks. Autor jõudis järeldusele, et õiguskirjanduses eristatakse süüpõhimõtet nii

kohaldatakse objektiivset suurema ohuallikaga või etteheidetavusega seonduvaid tegusid, nt õigustatakse sageli juriidiliste isikute puhul objektiivset vastutust tulenevalt nende kõrgendatud kohustusest tagada teatud valdkondades ohutusnõuete järgimine.

Kolmandaks analüüsis autor kehtivas õiguses siseriiklikul tasandil käsitletud võimalusi halduskaristuste ülevõtmisel vääртеomenetluse raames, kus keskseks küsimuseks oli juriidilise isiku vastutusele võtmise aluste laiendamine. Sellest tulenevalt käsitles autor küsimust juriidilise isiku vastutusest ning selle seotusest süüühimõttega. Autori hinnangul ei sea süüühimõtte põhiseaduslikul tasandil piire süüühimõtte laiemaks käsitlemiseks ka juriidilise isiku vastutus puhul, kuivõrd põhiseaduslikul tasandil pole süüühimõtet sisustatud. Füüsiliste isikute puhul peab süüühimõtetest tulenevalt olema eelkõige tagatud see, et karistuse kohaldamine on kooskõlas inimväärikuse põhimõttega. Juriidiliste isikute puhul aga inimväärikusest lähtuda ei saa, kuivõrd juriidilistel isikute puhul on tegemist õigusliku abstraktsiooniga. Riigikohtu praktika kohaselt on süüühimõtte tuletatav süüühise vastutuse etteheidetavusest. Samas nagu nähtub eelmiste peatükkide analüüsist ei ole PS kohaselt välistatud süüühimõtte laiem käsitus, eelkõige sellepärast, et süüühise kohaldamise KarS § 56 lg 1 kohaselt tingib KarS § 2 lg-le 2 vastav tegu, mis omakorda viitab sellele, et etteheidetavus joonistub nii teo koosseisule vastava teo, õigusvastasuse puudumise kui süüüh välistavate asjaolude puudumise kaudu. Analüüsitud õiguskirjanduse ja kohtupraktika kohaselt poleks sisuliselt välistatud süüühimõtte laiem tõlgendus, kuivõrd ka kehtiva õiguse kohaselt tuleks minimaalselt tuvastada isiku vaimne seotus teo toimepanemisega. Selliselt poleks välistatud juriidilise isiku vastutuse efektiivsema kohaldamise argumendist lähtuvalt organisatsioonilisest vastutusest lähtumine, sest eelkõige peab lähtuma sellest, et isiku tegu peab olema süüühine. Süüühine RK kohaselt on taandatav etteheidetavuse argumendile. Sellepärast sobitub autori hinnangul organisatsiooniline vastutus ka kehtivasse õigusesse, sest juriidiliste isikute puhul ei saa lähtuda inimväärikuse põhimõtetest, küll aga saab lähtuda sellest, et karistusõiguslik vastutus on seotud teatud tegude etteheidetavusega.

Autor esitab eelnevast tulenevalt peamiste järeldustena järgneva: Põhiseaduslikul tasandil pole karistusõiguslikku süüühimõtet reguleeritud,

ABSTRACT

Restrictions arising from the principle of culpability on the application of punitive sanctions: Transposition of EU administrative penalties in Estonian law.

Although a sanction more broadly may refer to various restrictions, a larger restriction on the rights of a person distinguishes a criminal sanction from a non-criminal one. According to the applicable law, the basis for punishment is the guilt of a person according to § 56 (1) of the Penal Code, which in turn presupposes the commission of a constituent, unlawful and wrongful act pursuant § 2 (2) of the Penal Code. The principle of guilt in current law is narrowly provided for in § 32 of the Penal Code. The treatment of the principle of guilt is limited to the control of the guilt of a person and the circumstances precluding guilt at the third level of the tort structure. The discussion on the treatment of the guilt principle has arisen primarily in connection with the obligation under EU law to transpose administrative penalties into existing law, where the main question is whether administrative penalties should be transposed into Estonian law as misdemeanor penalties as part of administrative law by establishing a separate institute of administrative penalties. The application of such penalties is made problematic by the fact that the offense is subject to criminal or administrative law, determines the legal regime under which the offense is prosecuted and the procedural guarantees provided. At the national level, the transposition of administrative penalties has been favored in administrative proceedings, in particular, due to the overly strict definition of the guilt principle.

Consequently, the author of the master's thesis aimed to analyze, based on the applicable law, legal literature, and the practice of the ECtHR and the ECJ, the limits of the principle of guilt in the application of sanctions of a criminal law nature. In particular, as regards what must be the minimum identifiable for the principle of fault to be met. Consequently, the author, for his part, sought to answer the question of the limits imposed by the principle of fault at the national level on the national application of administrative penalties under European Union law. In achieving the goals, the author tried to answer the following questions:

- 1) what is the principle of guilt in criminal law and how the scope of the principle of guilt differs in the case of natural persons and legal persons;
- 2) whether criminal liability also applies equally to the application of sanctions that are applicable outside formal criminal law but are considered to be substantially criminal (based on the Engel criteria);

3) within what limits would it be possible in Estonian law in the case of sanctions of a criminal law nature (according to Engel's criteria) to deviate from the principle of guilt accepted in the previous penal law, and also in another type of proceedings.

To achieve the goals, the work is divided into three chapters, where in the first chapter the author tried to define the concept and objectives of punishment and then the characteristics of criminal sanction as referred to in the legal literature and case law. In so far as there is no *expressis verbis* reference to the concept of punishment or the application of punishment to purposes for the applicable law, the author based their derivation on the theories of punishment recognized in the applicable law. The author concluded that in the applicable law the application of punishment is based on the general and special preventive objectives arising from § 56 (1) of the Penal Code, which set the objectives of application of punishment as deterrence and referral to legal obedience. The author then analyzed the characteristics of criminal sanctions under the legal literature, the case-law of the ECtHR and the ECJ, as well as the case law of the Supreme Court, and assessed the compliance of administrative penalties with the characteristics thus presented. The author concluded that the criminal law nature of administrative penalties necessitates their treatment as a criminal sanction under the Engel criteria established by the Court, in particular the Engel third criterion, which refers to the severity of the penalty. The sanction rates of the proposed fines exceed the maximum sanction rates specified in § 44 (8) of the Penal Code in the applicable law. According to the author, such large amounts of fines suggest that the purposes of administrative sanctions are comparable to the application of criminal sanctions, as the application of such sanctions is largely derived from the general and specific deterrent objectives of deterrence and deterrence. According to the author, it can be stated that such penalties have both a deterrent and a deterrent effect [MOU2]. The application of punishment is justified in the commission of a wrongful act, where the punishment expresses a restriction of a person's rights, but such a restriction of rights is justified only if such restriction expresses a certain accusation for the commission of an unlawful act. In essence, it can be stated that due to the purpose of application of the punishment, which is to deter persons and direct them to obedience to the law, the application of punishment is not justified if the act is not reprehensible to the person. It is also directly related to the principle of human dignity because, under the principle of human dignity, an accusation is justified only if the commission of a criminal offense has been established as a basis for the application of punishment. According to the author, fines arising from EU law also lead to their treatment as criminal law according to the material definition and thus based on the guilt principle of their application.

In this connection, due to the criminal law nature of administrative penalties, the author considered the content of the guilt principle in accordance with both the legal literature and the case-law of the ECtHR and the EC, compared to the law on guilt laid down in the applicable law. In addition, the author analyzed the provisions on objective criminal liability, as it is often considered the opposite of wrongful liability. The author concluded that the legal literature distinguishes between the guilt principle both in the sense of the *Mens rea* (guilty mind) and in the German *Schuldprinzip*, where the German approach is related to the finding of guilt in the third instance of a tort structure similar to the current law and the *Mens rea* principle to the issue of a person's wrong will. Concerning the positions presented in the practice of the ECtHR and the EC, the author concluded that there is no uniform material definition of the guilt principle. In practice, the guilt principle is referred to in particular through procedural guarantees, such as Article 7 of the ECHR and Article 6 (2) of the ECHR. However, neither can establish the principle of guilt as an application of criminal liability.

However, the author has concluded that in both legal literature and case law the issue of guilt is associated with the establishment of a certain mental connection in the commission of an act, where a person should have chosen in favor of lawful conduct based on his or her ability to understand the wrongness of the act. The current law does not enshrine the principle of guilt at the constitutional level. In the opinion of the author, the provisions of § 32 of the Penal Code refer to only a part of the guilt principle, which is the person's ability to understand. According to the case-law of the Supreme Court, guilt can be clearly established as a basis for the application of a punishment, which in turn is related to the issue of the reprehensibility of an act. Thus, the Supreme Court links the principle of guilt primarily to reprehensibility, wherein in a situation where the act is not reprehensible to a person, the application of punishment would conflict with the principle of human dignity. Thus, one of the constitutional limits of the guilt principle is to take into account the principle of human dignity. an act which is considered to be culpable and which therefore qualifies. Thus, the main position of the author when analyzing the principle of guilt is that at the constitutional level the principle of guilt in the case of a natural person is limited by the principle of human dignity and compliance with the rule of law.

Among other things, the author concluded that, in general, objective criminal liability does not differ from criminal liability based on the principle of guilt. Objective criminal liability is defined in both legal literature and case law as to liability where intent must be established at least in respect of a certain circumstance of an offense, but not in respect of all circumstances, which means that in some minimal part the fault must be established. At the same time, both

the legal literature and case law have emphasized that a single objective responsibility can be compatible with human dignity, which allows a person to rely on exculpatory circumstances, but this is not always possible in the analyzed systems. Therefore, the author does not consider the application of strict liability to be compatible with the principle of human dignity but does not rule out the possibility that in certain cases, for example, in the case of legal persons, the application of strict liability could not be considered. This is mainly since mainly objectively related acts of greater danger or reprehensibility are applied, eg objective liability is often justified for legal persons due to their increased obligation to ensure safety in certain areas.

Thirdly, the author analyzed the possibilities for transposing administrative penalties in misdemeanor proceedings under national law, where the central issue was the extension of the grounds for prosecuting a legal person. Consequently, the author addressed the issue of the liability of a legal person and its connection with the principle of fault. In the opinion of the author, the principle of guilt at the constitutional level does not set limits for the broader treatment of the principle of guilt also in the case of the liability of a legal person, as the principle of guilt has not been established at the constitutional level. In the case of natural persons, the principle of guilt must, in particular, ensure that the application of the penalty is following the principle of human dignity. In the case of legal persons, however, human dignity cannot be taken into account, as legal persons are a matter of legal abstraction. According to the case-law of the Supreme Court, the principle of guilt can be deduced from the imputability of wrongful liability. However, as can be seen from the analysis of the previous chapters, a broader treatment of the guilt principle is not excluded under the Constitution, especially because guilt as a basis for punishment under § 56 (1) of the Penal Code both through the action corresponding to the composition of the act, the absence of illegality and the absence of circumstances precluding guilt. According to the legal literature and case law analyzed, a broader interpretation of the principle of guilt would not be ruled out, as the current law should at least establish a person's mental connection with the commission of the act.

Thus, the argument of a more effective application of the liability of a legal person would not preclude recourse to organizational liability, since, in the first place, it must be assumed that the person's conduct must be culpable. According to the principle of fault, a wrongful act can be reduced to the argument of reprehensibility, where the prosecution of a person is justified only if the act is reprehensible to the person and thus punishable. Thus, in the author's opinion,

the application of organizational responsibility in the current law would not be excluded either, because as no restrictions are arising from human dignity at the constitutional level, punishment must be based primarily on reprehensibility and the principle of proportionality of punishment.

Given the above, the author presents as the main conclusion that at the constitutional level, the principle of guilt is related to making a certain accusation against a person for the commission of an unlawful act, based on the purposes of the application of punishment. In the case of a natural person, the restriction is based on the requirement of human dignity, but in the case of a legal person, the application of the principle does not impose additional restrictions at the constitutional level, which is why a broader treatment of the guilt principle is not excluded. The broader treatment of the guilt principle is not precluded by the case-law of the ECtHR and the EC, nor by reference to the legal literature, as the guilt principle is primarily defined by the establishment of a certain minimum mental connection, which implies the application of criminal liability. Thus, in the author's view, the principle of criminal guilt cannot be regarded as a significant restriction on the transposition of administrative penalties in misdemeanor proceedings, since the principle of guilt presupposes, broadly speaking, a certain mental connection between the perpetrator and the perpetrator. According to the author, the situation would not be easier even if administrative penalties were taken over in the framework of administrative proceedings, as due to their criminal law nature, administrative penalties require the principle of criminal guilt. Thus, in the author's opinion, it would be possible to take over administrative penalties also within the framework of misdemeanor proceedings, as even in the case of, for example, organizational liability, the basis for taking responsibility would be primarily the fault of the person.

KASUTATUD LÜHENDID

Art	artikkel
EIK	Euroopa Inimõiguste Kohus
EIÕK	Euroopa Inimõiguste Konventsioon
EK	Euroopa Kohus
EL	Euroopa Liit
ELL	Euroopa Liidu Leping
ELTL	Euroopa Liidu Toimimise Leping
KarS	karistusseadustik
Lg	lõige
PS	põhiseadus
TsÜS	tsiviilseadustiku üldosa seadus
VÕS	võlaõigusseadus

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Ashworth, A. Principles of Criminal Law. 6th edition. Oxford: Oxford University Press, c 2009.
2. Ashworth, A. Should Strict Criminal Liability be Removed from All Imprisonable Offences, 45 Irish Jurist (N.S.) 1.
3. Ashworth, A. Should Strict criminal liability be removed from all imprisonable offences. Irish Jurist, 45.
4. Badar. M. E., The concept of *mens rea* in International criminal law. The case for a a unified approach. Hart Publishing: 2015.
5. Blomsma, J. *Mens rea* and defences in European criminal law. Intersentia: 2012.
6. Bohlander, M. Principles of German Criminal Law. Hart publishing: 2008.
7. Botta, M. Harsdorf, N. Frewein, K. Poena sine culpa? Comment on Schenker.
8. Botta, M. Harsdorf, N. Frewein, K. Poena sine culpa? Comment on Schenker. European Law Review 2014, 39 (4).
9. Duff, R. A. Strict Liability, Legal Presumptions and the Presumption of Innocence. In: Siemster, A. Appraising Strict Liability. Oxford University Press: 2005.
10. Elkind, E. Sootak, J.. Juriidilise isiku vastutus. Uued suunad Eesti kohtupraktikas. – Juridica X/2005
11. Günther, K. „Nulla poena sine culpa“ and corporate personhood.
12. Hawthorne, R. Strict Criminal Liability: A principled Approach, 6 (1) Cambridge Student Law Review 6, no. 1 (2010).
13. Hawthorne, R. Strict Criminal Liability: A Principled Approach. Cambridge Student Law Review, vol. 6, no. 1. 2010.
14. Herlin-Karnell. E. Is administrative law still relevant? How the battle of sanctions has shaped EU criminal law. Jean Monnet Working paper 25/14 (2014).
15. Horder, J. Criminal culpability: the possibility of a general theory. Law and Philosophy, Vol. 12, No. 2, 1993.
16. Hudson, B. A. Understanding justice: An introduction to ideas, perspectives and controversies in modern penal theory. 2nd ed. Open University Press: Buckingham, Philadelphia 2003.
17. Kairjak, M. Karistus- ja haldusõiguse piiride hägustumine Euroopa Liidu finantsturgude õiguse uues sanktsioonisüsteemis. - Juridica V/2015.
18. Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (EL õiguses sätestatud haldustrahvide kohaldamine Eesti õiguses). Arvutivõrgus kättesaadav:

- <https://eelroud.valitsus.ee/main/mount/docList/d640ee98-511c-4540-9d75-3cc7e3a6aa7f#SXTEpDyC> (0.03.2021).
19. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid) eelnõu seletuskiri 94 SE. Arvutivõrgus kättesaadav: [https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelroud/eelnou/1bfa1944-2de6-449d-a788-887bc84cfd0f/Karistusseadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus%20\(Euroopa%20Liidu%20õigusest%20tulenevad%20rahatrahvid\)](https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelroud/eelnou/1bfa1944-2de6-449d-a788-887bc84cfd0f/Karistusseadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus%20(Euroopa%20Liidu%20õigusest%20tulenevad%20rahatrahvid)) (05.11.2020).
 20. Kidd, C. J. F. Disciplinary proceedings and the Right to a Fair Criminal Trial under the European Convention on Human Rights. *The International and Comparative Law Quarterly*, Oct. 1987, Vol 36. No. 4.
 21. Kidd, C. J. F. Disciplinary proceedings and the Right to a Fair Criminal Trial under the European Convention on Human Rights. *The International and Comparative Law Quarterly*, Oct. 1987, Vol 36. No. 4.
 22. Kremnitzer, M. Hörnle, T. Human Dignity and the Principle of Culpability. *Israel Law Review* 44(1-2) 2011.
 23. Kruusamäe, M. Karistuse kohaldamise alused Riigikohtu praktika järgi. Magistritöö. Tartu Ülikool. 2010. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://docplayer.ee/194521643-Tartu-%C3%BClikool-%C3%B5igusteaduskond-kriminaal%C3%B5iguse-kriminoloogia-ja-kognitiivse-ps%C3%BChhologia-%C3%B5ppetool-mervi-kruusam%C3%A4e.html>.
 24. Laing, J. A. The prospects of a theory of criminal culpability: mens rea and methodological doubt. *Oxford Journal of Legal Studies* Vol. 14, No. 1 (1994).
 25. Lõhmus, U. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2019.
 26. M. Kruusamäe koostatud analüüsis Karistuse kohaldamise etapid Eesti kohtupraktikas.
 27. Öberg, J. The Definition of criminal sanctions in the EU. *European Criminal Law Review* 3 (2013) 273.
 28. Ormerod, D. Laird, K. Text, cases and materials on criminal law. 13th edition. Oxford University Press: 2020.
 29. Paizes, A. Unreasonable conduct and fault in the criminal law. *South African Law Journal* 113, no. 2 (May 1996).
 30. Panebianco, G. "The nulla poena sine culpa principle in European courts case law" in S. Ruggeri (ed.). *Human Rights in European Criminal Law New Developments in European Legislation and Case Law after the Lisbon Treaty*. Springer, 2015.

31. Pikamäe, P. Kes on juriidilise isiku pädev esindaja karistusseadustiku mõttes? – *Juridica* X/2010.
32. Rosano, A. Some developments of the principle of Mens Rea in the Case Law of the Court of Justice of the European Union. *New Journal of European Criminal Law* vol. 7, no. 3, 2016.
33. Rytter, J.E. No Punishment without Guilt - The Case concerning German Prosecution of a Former GDR Border Guard, 21. *Netherlands Quarterly of Human Rights* 21, no 1. (2003).
34. Tannberg, M. Juriidilise isiku süüteo vastutuse regulatsioon ja võimalikud muudatused. (Autori valduses).
35. Salako, S. E. Strict criminal liability: A violation of the Convention. *Journal of Criminal Law*, vol. 70, no. 6: 2006.
36. Schmeiser, S. R. Punishing Guilt. *American Imago*, Vol. 64, No. 3, Legal Analysis 2007.
37. Seaduseelnõue SE 94 esitatud arvamused. Arvutivõrgus kättesaadav:
38. Simmler, M. The Importance of Placing Blame: Criminal Law and the Stabilization of Norms. *Criminal Law Forum*. Springer Nature B. V. 2020.
39. Simons. K. W. When is strict criminal liability just. *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol 87, issue 4, 1997.
40. Soo, A. Kangur, A. Lott, A. Are EU Administrative Penalties ReShaping the Estonian System of Sanctions. *Eu crim* 2/2020.
41. Soo, A. Lott, A. Kangur, A. Euroopa Liidu õiguses sätestatud halduskaristuste kohaldamine Eesti õiguses. Aruanne. Tartu: Tartu Ülikool 2020. – Arvutivõrgus kättesaadav: (05.11.2020).
42. Sootak, J. Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura 2018.
43. Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura 2003.
44. Sootak, J. Pikamäe, P. Karistusseadustik. Komm vlj 4. Vl. Tallinn: Juura 2015.
45. Sootak, J. Pikamäe, P. Kiris, R. Sanktsiooniõigus. Tallinn: Juura 2018.
46. VTK-le esitatud seisukohad. Eesti Pangaliit 04.11.2016, lk 3. Siseministerium 22.12.2016, p 8. Finantsinspeksioon 15.11.2016, lk 2. Andmekaitseinspeksioon 01.11.2016.
47. Weyemberg, A. Joncheray, N. Punitive administrative sanctions and procedural safeguards. A blurred Picture that Needs to be Addressed. *New Journal of European Criminal Law*, Vol. 7, Issue 2, 2016.

48. Zedner, L. Penal subversions: When is a punishment not a punishment. *Theoretical Criminology* 2016, Vol. 20(1) 3-20.

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

1. Karistusseadustik. - RT I, 10.07.2020, 18.
2. Karistusseadustik. - RT I 2001, 61, 364.
3. Eesti Vabariigi põhiseadus. - RT I, 15.05.2015, 2.
4. Võlaõigusseadus. – RT I, 04.01.2021, 19.
5. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I, 23.05.2020, 4.
6. Euroopa Liidu leping – 2016/C 202/01, ELT C 202, 07.06.2016.
7. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. - RT II 2010, 14, 54
8. Põhiõiguste harta. –
9. Euroopa Liidu Toimimise Leping. -

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

Riigisisene kohtupraktika

1. RKÜKo 3-4-1-10-04.
2. RKPSJKo 3-4-1-13-15.
3. RKÜKo 3-4-1-2-05.
4. RKKKo 3-1-1-58-13.
5. RKKKo 3-1-1-51-13.
6. RKKKo 3-1-1-79-03.
7. RRRKo 3-1-1-11-10.
8. RKKKo 3-1-1-26-03.
9. RKKKo 3-1-1-83-09.
10. RKKKo 3-1-1-32-09.
11. RKÜKo 3-4-1-10-04.
12. RKKKo 3-1-1-20-12.
13. RKÜKo 3-1-1-21-06.
14. RKÜKo 3-4-1-2-05.
15. RKÜKo 3-1-1-37-07.

16. RKKKo 3-1-1-20-12.
17. RKÜKo 3-1-1-21-06.
18. RKÜKo 3-4-1-2-05.
19. RKÜKo 3-1-1-37-07.
20. RKKKo 3-1-1-82-04
21. RKKKo 3-1-1-9-05
22. RKKKo 3-1-1-84-07
23. RKKKo 3-1-1-4-06
24. RKKKo 3-1-1-22-05
25. RKKKo 3-1-1-184-16
26. RKKKo 1-18-9594
27. RKKKo 1-18-9594
28. RKKKo 4-16-5811
29. RKKKo 3-1-1-84-16.
30. RKKKo 1-18-9594
31. RKKKo 4-17-1195
32. RKKKo 4-16-6493
33. RKKKo 4-17-3766
34. RKKKo 1-15-11032
35. RKKKo 4-19-4632
36. RKKKo 4-20-215
37. RKKKo 3-1-1-7-04
38. RKKKo 3-1-1-43-08
39. RRRKo 3-1-1-11-10
40. RKÜKo 3-4-1-16-10
41. RKKKo 3-1-1-14-14
42. RKKKo 4-17-4621/22
43. KKKo 3-1-1-26-03
44. RKKKo 3-1-1-83-09
45. RKKKo 3-1-1-32-09
46. RKKKo 3-1-1-58-13
47. RKKKo 3-1-1-51-13.
48. RK 3-4-1-10-04
49. RK 3-4-1-2-05
50. RKÜKo 3-1-1-37-07

51. RKKKo 3-1-1-20-12

52. RKÜKo 3-1-1-21-06

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika

1. EIKo 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72, *Engel vs. Holland*.
2. EIKo 68273/14, 68271/14, *Gestur Jónsson ja Ragnar Halldór Hall vs. Island*.
3. EIKo 73053/01, *Jussila vs. Soome*.
4. EIKo 12547/86, *Bendenoun vs. Prantsusmaa*.
5. EIKo 55759/07, *Maresti vs. Horvaatia*.
6. EIKo 19380/92, *Benham vs. Ühendkuningriigid*.
7. EIKo 8544/79, *Öztürk vs. Saksamaa*.
8. EIKo 14939/03, *Zolotukhin vs. Venemaa*.
9. EIKo 39665/98, 40086/98, *Ezeh ja Connors vs. Ühendkuningriik*.
10. EIKo 47072/15, *Produkcija Plus Storitveno podjetje d.o.o. vs. Sloveenia*.
11. EIKo 23470/05, *Nicoleta Gheorge vs. Rumeenia*.
12. EIKo 11598/85, *Societe Stenuit vs. Prantsusmaa*.
13. EIKo 13057/87, *Demicoli vs. Malta*.
14. EIKo 9912/82, *Lutz vs. Saksamaa*.
15. EIKo 7819/77; 7878/77 *Campbell ja Fell vs. Ühendkuningriik*.
16. EIKo 13057/87, *Demicoli vs. Malta*.
17. EIKo 18640/10, *Grande Stevens vs. Itaalia*.
18. EIKo 9912/82, *Lutz vs. Saksamaa*.
19. EIKo 17475/09, *Varvara vs. Itaalia*.
20. EIKo 7367/76, *Guzzardi vs. Itaalia*.
21. EIKo 66602/09, 71879/12, *Sismanidis ja Sitaridis vs. Kreeka*.
22. EIKo 43611/11 *Fjede vs. Rootsi*.
23. EIKo 3127/09, *Flisar vs. Sloveenia*.
24. EIKo 4/1998/907/1119, *Lauko, vs. Slovakkia*.
25. EIKo 10519/83, *Salabiaku vs. Prantsusmaa*.
26. EIKo 53984/00, *Radio France jt vs Prantsusmaa*.
27. EIKo 36985/97 *Västberga Taxi Aktiebolag ja Vulic vs. Rootsi*.
28. EIKo 37334/08, *G. vs. Inglismaa*.
29. EIKo 17475/09 *Varvara vs. Itaalia*.

Euroopa Kohtu praktika:

1. EKo C-524/15, *Menci*.
2. EKo C-617/10, *Akerberg Fransson*.
3. EKo C-217/15 ja C-350/15, *Orsi ja Baldetti*.
4. EKo C-489/10, *Bonda*.
5. EK C-489/10, *Bonda*, kohtujurist J. Kokkoti seisukoht.
6. EK C-240/90, *komisjon vs. Saksamaa*, p 11.
7. EKo C-310/16, *Dzivev jt*.
8. EK C-272/09 *komisjon vs. KME Saksamaa jt*, kohtujurist Kokott seisukoht.
9. EKo C-201/09 P ja C-216/09 P, *komisjon vs. Arcelor Mittal Luxemburg*, kohtujurist Bot seisukoht.
10. EK C-240/90, *komisjon vs. Saksamaa*.
11. EKo C-681/11, *Schenker*.
12. EKo C-72/11, *Afrasiabi*.
13. Eko C-45/08, *Spector Photo Group*.